

Cilt 5 Sayı 1 - 2023 / 1

mantık

araştırmaları

dergisi

Journal of Logical Studies





## Mantık Araştırmaları Dergisi

### Journal of Logical Studies

Yıl	5	Year
Sayı	9	Issue
Aralık	2023	December

#### Yayıncı | Publisher

Ahmet Kayacak

*Mantık Araştırmaları Dergisi* altı ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Haziran ve Aralık aylarında yayınlanır.

*Mantık Araştırmaları Dergisi* tarafından yayınlanan makalelerde yer alan içeriğin ve dergide ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir. Dergimizin yayıncısı/editörleri içerikteki hatalardan veya içerdiği bilgilerin kullanımından doğacak sonuçlardan sorumlu değildir. Bu dergide araştırma yazılarında/makalelerinde dile getirilen görüşler, mutlaka ilgili derginin yayıncısının/editörlerinin görüşlerini yansıtmaz. *Mantık Araştırmaları Dergisi*'ne makale gönderen yazar ve çevirmenlerin derginin web sitesinde yer alan tüm kuralları kabul etmiş olduğu varsayılır.

*Journal of Logical Studies* is a peer-reviewed international research journal published biannually. It is published in June and December.

The responsibility for the content provided in the articles published by *Journal of Logical Studies* and the opinions expressed in the journal are exclusively of the author(s) concerned. The publisher/editors of our journal are not responsible for errors in the contents or any consequences arising from the use of information contained in it. The opinions expressed in the research papers/articles in this journal do not necessarily represent the views of the publisher/editors of the concerned journal. It is assumed that all of the authors and translators who send an article to *Journal of Logical Studies* are accepted the rules on the website of it.

#### İletişim | Contact

Adres: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 38030 Melikgazi/KAYSERİ  
mantikder@gmail.com - <https://dergipark.org.tr/mader>

## Editörler | Editors

Ahmet Kayacık, Erciyes Üniversitesi  
Mahmut Sami Özdil, Necmettin Erbakan Üniversitesi  
Sümevra Çimen, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi  
Emrah Alağaç, Erciyes Üniversitesi  
Zehra Oruk Akman, Muş Alparslan Üniversitesi  
Zeynep Çelik, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

## Yayın Kurulu | Editorial Board

Ali Durusoy, Marmara Üniversitesi  
Ali Tekin, Trabzon Üniversitesi  
Hüseyin Çaldak, Bingöl Üniversitesi  
İbrahim Çapak, İstanbul Üniversitesi  
Salih Yalın, Erciyes Üniversitesi

## Danışma Kurulu | Advisory Board

Ahmet Ayhan Çitil, 29 Mayıs Üniversitesi  
Ahmet Kamil Cihan, Erciyes Üniversitesi  
Alpaslan Açıkgenç, Üsküdar Üniversitesi  
Amany Lubis, Syarif Hidayatullah University, Indonesia  
Andi Faisal Bakdi, Syarif Hidayatullah University, Indonesia  
Arslan Topakkaya, Erciyes Üniversitesi  
Ashraf Abdelraaf Al-Derfili, International Islamic University, Pakistan  
Asad Q. Ahmed, Berkeley University, USA  
Aytekin Özel, Uludağ Üniversitesi  
Bayram Dalkılıç, Necmettin Erbakan Üniversitesi  
Cenan Kuvancı, Erciyes Üniversitesi  
Ekram Fahmy Huseyn, Helwan University, Egypt  
Ferruh Özpilavcı, Marmara Üniversitesi  
Hamdi Mlika, Kairouan University, Tunis  
Hülya Altunya, Süleyman Demirel Üniversitesi  
Harun Kuşlu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi  
Hoda El Khouly, Cairo University, Egypt  
Hüseyin Çaldak, Bingöl Üniversitesi  
İbrahim Emiroğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi  
İsmail Köz, Ankara Üniversitesi  
John Corcoran, Buffalo University, USA  
Mehmet Ulukütük, Bursa Teknik Üniversitesi  
Muhittin Macit, Marmara Üniversitesi  
Nazım Hasırcı, Dicle Üniversitesi  
Özgüç Güven, İstanbul Üniversitesi  
Sadık Türker, Kırklareli Üniversitesi  
Ramazan Ertürk, Erciyes Üniversitesi  
Şaban Haklı, Hitit Üniversitesi  
Şafak Ural, Mantık Derneği  
Vedat Kamer, İstanbul Üniversitesi  
Wael Hallaq, Columbia University, USA  
Yücel Yüksel, İstanbul Üniversitesi

**2023 Hakemleri | 2023 Referees**

Adem Evmeş, Aksaray Üniversitesi  
Kamil Kömürcü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi  
Turgut Akyüz, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi  
Coşkun Baba, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

**İndeksler | Indexes**

ASOS İndeks  
Sobiad



## İçindekiler / Contents

5 | Editör'den

### Makaleler / Articles

6 – 23 | Mantık İlmî Açısından İki Önemli Eser: Mizânu-l Ukûl ve Felsefe Dersleri  
Two Important Works in Terms of Logic: Mîzân Al-'Ukûl and Philosophy Lessons  
**Remziye SELÇUK**

24 – 127 | Klasik Mantıkta Modalite: Modal Önergeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle Gösterilmesi  
Modality in Classical Logic: Explaining the Operations in Modal Propositions and Modal Syllogisms and Representing them with Symbols  
**Ekrem Sefa GÜL**

### Kitap Tanıtımları / Book Reviews

128 – 131 | Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık  
**Mustafa GÖKKAYA**

**Editor'den**

Değerli okuyucular,


2019 yılında yayın hayatına başlayan Mantık Araştırmaları Dergisi (MAD) Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki defa çevrimiçi olarak yayınlanan ve çift taraflı kör hakemlik sisteminin uygulandığı akademik bir dergidir. Dergimizde yayımlamak üzere bilimsel çalışmalarınızı yıl boyu süre sınırlaması olmaksızın kabul etmekteyiz ancak derginin yeni sayısının çıkmasına yakın tarihlerde gönderilen bazı çalışmaların değerlendirme sürecine bağlı olarak bir sonraki sayıda yayımlanma ihtimali de bulunmaktadır. Bu yıl ülkemizde meydana gelen deprem nedeniyle bilimsel ve akademik çalışmalarımızın da sekteye uğradığını ve bu nedenle 2023 yılı itibariyle ancak bir sayı çıkarabildiğimizi üzülererek belirtip, dergimizin 9. sayısını sizlere sunmaktayız.

Bu sayıda *Remziye SELÇUK'un Mantık İlmi Açısından İki Önemli Eser: Mizânu-l Ukûl Ve Felsefe Dersleri*, Ekrem Sefa GÜL'ün *Klasik Mantıkta Modalite: Modal Önergeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle Gösterilmesi* ve Mustafa GÖKKAYA'nın *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* çalışması ile toplam iki araştırma makalesi ve bir kitap incelemesi bulunmaktadır. 2024 yılı Haziran ayında dergimizin "Fârâbî Özel Sayısı"nı çıkarmayı planlamaktayız. Bu süreçte siz kıymetli okuyucularımızın ve araştırmacılarımızın katkılarını bekler saygılarımızı sunarız.

Sümevra ÇİMEN

## Mantık İlmi Açısından İki Önemli Eser: Mizânu'l-Ukûl ve Felsefe Dersleri

Remziye SELÇUK\*

 ORCID: 0000-0002-0919-9234

### Özet

Mizânü'l-Ukûl ve Felsefe Dersleri hem klasik mantık konularını hem de kendi zamanlarında Batı'da yeni başlamış olan metot ve sembolik mantık çalışmalarıyla beraber işlenen konuları da içermektedir. Müellifleri çok sayıda dil bilmektedirler. Bu özelliğe sahip olmaları, batıda çıkan çalışmaları edinmelerini ve onları okuyarak değerlendirme yapmalarını sağlamıştır. Mizânü'l-Ukûl ve Felsefe Dersleri'nde bazı mantık kavram ve tamlamalarının Fransızca veya İngilizce karşılıkları yer almaktadır. Bu durum, Batı literatüründe yer alan mantıkla alakalı kavram ve tamlamaların karşılıklarının bilinmesine yardımcı olmuştur. Diğer taraftan bu eserlerin, farklı fikir ve eserlerin değerlendirme ya da eleştirilerine yer vermeleri ve klasik ve yeni mantığı karşılaştırmalı olarak irdelemeleri başka dikkat çekici yönüdür.

Felsefe Dersleri'nde Mizânü'l-Ukûl'a oranla konular daha derinlemesine işlenmiştir. Ancak Mizânü'l-Ukûl'da sembolik mantıkla alakalı daha fazla bilgi yer almaktadır. Ayrıca Ali Sedad, bahsi geçen eserinde çok sayıda ve yetkin örnekler vermektedir. Felsefe Dersleri'nde örnekler çoğu zaman aynıdır.

Felsefe Dersleri'nin son bölümünde yer alan sûrî/formel mantığa dair kısım ve buradaki görüşler önemlidir. İzmirli'ye göre bu yeni mantık çeşidi fikrin tutarlılığına yardımcı olmaktadır, faydalıdır. Ancak yeni mantık, konu nasıl konu olmuş ise o şekilde fikre uygulamaktadır. Bu yüzden fikrin şeylerle uygunluğuna ait olmaz.

İzmirli metodoloji bahsini eseri *Fenn-i Menâhic*'de ele almıştır. Ancak Mizânü'l-Ukûl'un bu çalışmadan yaklaşık 26 yıl evvel basılmış olmasına rağmen bu konuda daha çok detaya sahip olması bu esere ayrıcalık katmıştır.

Ali Sedad, Osmanlı'nın son zamanlarında ilk defa yüklem niceliğine değinendir. O, batılı mantıkçıların kıyasın modllarını 72 ye çıkardıklarını ve bu şekilde yenilik getirdiklerini sandıklarını ancak bunun bir yenilik değil, abartı olduğunu ve tabii olmadığını belirtir. Ali Sedad'a göre, Batı mantığa Endülüs Müslüman mantıkçıları kadar ne hizmet etmiş ne de onu geliştirmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Mantık, Felsefe Dersleri, Mizânü'l-ukûl.

\* Dr. Öğr. Üyesi, İNÜ, İlahiyat Fakültesi, remziye.selcuk@inonu.edu.tr

## Two Important Works in Terms of Logic: Mizân Al-'Ukûl and Philosophy Lessons

Mizân al-ukûl and Philosophy Lessons include both classical logic topics and methods and symbolic logic studies that had just begun in the West during their time. The fact that their authors knew many languages allowed them to acquire the works published in the West and to evaluate them by reading them. There are French or English equivalents of some concepts and phrases in Mizânü'l-ukûl and Philosophy Lessons. This situation has helped to know the logic-related equivalents in the western literature. On the other hand, the fact that these works include evaluations or criticisms of foreign ideas and works, and their comparative analysis of classic and new logic is another remarkable aspect of the works. The section on formal logic in the last part of the Philosophy Lessons and the views here are important. According to Izmirli, this new type of logic helps the consistency of the idea, it is useful. However, the new logic is applied to the idea in the same way as the subject. So it does not belong to the conformity of the idea with things.

Mizân al-ukûl is processed more detailed and productively with a critical view of symbolic logic.

He discussed the method of methodology in his work Fenn-i Menâhic. However, Mizân al-ukûl was published about 26 years before this work. Therefore, Ali Sedad has more details on this subject. In addition, Ali Sedad gives mathematical and competent examples in his work. The examples in Philosophy Lessons are often the same.

Ali Sedad is the first to refer to the quantity of the predicate in the last period of the Ottoman Empire. He states that western logicians think that they have brought innovation by increasing the modes of qiyas to 72, but this is not an innovation, it is exaggerated and of course not.

There is another remarkable finding of Ali Sedad, which is this: The West neither served nor developed logic as much as Andalusian Muslim logicians.

He states that the method, which was on the agenda in the West at that time, was "related to how the rules of logic are applied to science and science".

**Keywords:** Logic, Philosophy Lessons, Mizân al-Ukûl.



### Giriş

Ali Sedad (1857-1900) ve İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) Osmanlı devletinin son zamanlarında yaşamış iki ilim şahsiyetidir. Mantık alanında o sıralar Batı'da önemli gelişmeler olmaktadır. Özellikle metodoloji (usûl) ve sembolik mantık çalışmaları hız kazanmıştır. Mesela, G. Frege (1848-1925), E. Boirac (1851-1917), A. Ampere (1775-1836), O.

Remziye SELÇUK

Comte(1798-1857), H. Spencer (1820-1903), F. Bacon (1561-1626), gibi ilmi şahsiyetler mantığa yeni yorumlar getirmişlerdir. Ali Sedad ve İzmirli İsmail Hakkı hem klasik mantık konularına hem de Batı'da ortaya çıkmış olan yeni konulara ve görüşlere de aşinadırlar. Her ikisi de sahip oldukları diğer ilimlerin yanı sıra mantık ilmiyle de alakalı eserler yazmışlardır. Ali Sedad'ın mantık çalışmalarının yer aldığı eserleri *Lisânü'l-Mîzân* ve *Mîzânü'l-Ukûl fi'l-mantık ve'l-usûl*'dür. Ancak daha kapsamlı olması ve *Mîzânü'l-Ukûl*'ün onun matematiksel metodolojiye ve mantığa yer veren kendi türünün ilk özgün eseri olmasından dolayı söz konusu eser ele alındı. İzmirli'nin Felsefe Dersleri dışında mantıkla alakalı '*Mî'yâru-l Ulûm*' ve '*İlm-i Mantık*' adlı çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak *Mî'yâru'l-Ulûm*'da sadece klasik mantık konuları ele alınmıştır. Dolayısıyla felsefe dersleri kadar geniş bir konu dağılımına sahip değildir. *İlm-i Mantık*'a gelince el yazması olmasından kaynaklanan bazı sorunlar bulunmaktadır. Bazı sayfalarda, yazılar silik ve üzeri çiziktir. Bu nedenle hem eseri okumak hem de anlamak zor olduğundan, sağlıklı bilgiler edinilememektedir. Her iki eserin bahsedilen durumlarından dolayı müellifin Felsefe Dersleri adlı eserinin incelenmesi uygun bulunmuştur. Ayrıca bu eserin ele alınmasının başka bir sebebi de bu eserin hem batıda mantık alanındaki gelişmeleri kapsayarak hem klasik mantık hem de mantıkta yeni olan konuları içermiş olmasıdır.

Her iki eserde mantık ilmi açısından göz ardı edilemeyecek fikirler bulunmaktadır. Bunun nedeni müelliflerinin hem o zamana kadar gelmiş olan konularıyla mantık ilmi hakkında hem de o sıralarda batıda görülen mantık alanındaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve bu gelişmeleri de eserlerine yansıtmaıdır.

Tüm bu sebeplerden bu çalışmanın amacı; söz konusu iki mantık eseri, ele aldıkları konuları bağlamında karşılaştırmak, yer yer eserler ya da yazarların konuyla alakalı söylenmiş ifadelere yer vermek ve böylelikle bu eserlerin önemini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çalışma; bahsi geçen eserlerle sınırlandırılmış olup eserler ya da yazarları hakkında, çalışmanın hacmini arttırmamak amacıyla, çok fazla detay ya da konulara derinlemesine inmeden genel bir çerçeve çizilerek yapılmıştır.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup>İzmirli İsmail Hakkı ve mantığın tasavvurât bölümüne ait fikirleri konusunda geniş bilgi için bakınız: Remziye Selçuk, İsmail Hakkı İzmirli'de Tasavvur Mantığı, (Doktora Tezi) *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2019.

### 1. Ali Sedad ve Mizânu'l-Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usûl

Ali Sedad'ın babası dönemin ünlü tarihçisi olan, Ahmet Cevdet Paşa'dır.<sup>2</sup> Ali Sedad, kimya ve fizik dersleri almıştır. Mahrec-i Aklâm ve Hukuk Mektebi, Galata Sarayı Sultânîsi, gibi önemli kurumlarda mantık hocalığı da yapmıştır. Kırk üç yaşında vefat etmiş ve babasının yanına, Fâtih hazîresine defnedilmiştir.<sup>3</sup> Ali Sedad'ın mantık kitabı yazmasında babasının etkisi olduğu bilinmektedir. Nitekim babasının da önemli bir mantık eseri mevcuttur. Şöyle ki 1877'de Ahmet Cevdet Paşa'dan, bir mantık ders kitabı yazılması istenmiş ve Cevdet Paşa da *Mi'yâr-ı Sedâd* adlı eseri yazmıştır. Bilindiği üzere babası Ahmet Cevdet Paşa o sıralarda da pek meşhur olan geleneğe<sup>4</sup> uyup oğluna ithâfen eserinin adını "Mi'yâr-ı Sedâd" koymuştur.

O sırada, genelde Osmanlı'da, eserler çoğunlukla Arapça yazılmaktadır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra eserler Türkçe de yazılmaya başladı. Necati Öner bahsi geçen eser için, Cevdet Paşa'nın *Mi'yâr-ı Sedâd*'ının klasik anlamda ilk Türkçe kitabı olduğunu, planının İsağojî'nin planıyla aynı olduğunu, açık ve seçik örneklerle konuyu daha da anlaşılır kıldığını belirtir. Ayrıca Cevdet Paşa'nın dilinin gayet anlaşılır olduğunu ilave ederek "bizde yazılmış en güzel mantık kitabı"<sup>5</sup> ifadesini kullanır. Öner, bu değerlendirmesiyle, Cevdet Paşa'nın mantık kitabını yazarken gösterdiği dikkate vurgu yaparak aslında onun mantık ilmi için emek ve gayret sarf ettiğini de göz önüne sermektedir. Cevdet Paşa, bu özenini, oğlunu, mantık kitabı yazması için cesaretlendirerek pekiştirmektedir. Çünkü Ali Sedad daha çok matematik, kimya ve fizik bilimleri ile uğraşır. Ayrıca aynı özveriyle Ahmet Cevdet Paşa'nın kendi eseri, *Mi'yâr-ı Sedâd*'ı da oğlunu mantığa yöneltmek amacıyla yazdığı

---

<sup>2</sup> Osman Kesioğlu, "Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri", *dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9531.pdf* s.223

<sup>3</sup> Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Necati Öner, "Ali Sedad" maddesi. (erişim 12.9. 2021).

<sup>4</sup> O sıralarda birilerine ithafen eser yazımları oldukça revaçtaydı. (bkz. Necati Öner, Ahmet Cevdet Paşa.)

<sup>5</sup> Necati Öner, Ahmet Cevdet Paşa'nın Mantık Anlayışı, (Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu 1995, Ankara, 1997), s.110

Remziye SELÇUK

anlatılır.<sup>6</sup> Nitekim bunların akabinde Ali Sedad babasına ithâfen teşekkür anlamında Mizânu'l-Ukûl'u kaleme almıştır.

Mizânu'l-Ukûl'da konular şu şekildedir:

Girişte takriz, mukaddime ve cevab'dan sonra; üç mukaddime halinde malumât-ı tarihiyye, mantığın tarif ve tesmiyesi, mantığın sübût ve sıhhati hakkında bilgiler bulunur. Ardından konular dört bölüm halinde devam eder.

Birinci bölüm: Tasavvurâtıdır. Burada elfaz ve meâni-i müfrede, isaguci konuları vardır. Tetimme başlığı altında da taksim konusu yer alır.

İkinci bölüm: Tasdikât. Bu bölüm üç başlıktır. Birinci başlık, kazâyâyı mutlakadır. Üç alt başlık halindedir: Birinci başlık kazâyânın tarif ve taksimi, ahkâm-ı kazâyâ. Ahkâm-ı kazâyâ da iki konudur: tenâkuz, aks. İkinci başlık, kaziyyenin nefsu-l emre mutabâkâtı hasebiyle tarif ve taksimi. İkinci başlık da üç alt başlığa ayrılır: tasdikâtın envai, bedihiyyât, zanniyyât. Üçüncü başlık edilledir. Burada da, delilin tarif ve taksimi, kıyas, temsil ve istikra', sınaat-ı hamse ele alınır. Kıyas konusu da şu şekildedir: kıyasın aksâmı, kıyas-ı iktirânînin durûb ve eşkâli. Dahasında ıstitrâd bulunur ve burada şiir hakkında bazı mütalaâta yer alır.

Üçüncü bölüm usûl konusudur. Bu bölümde 6 başlık vardır. Birinci başlıkta tarîkin aksamı ile faide: devr ve teselsül bulunur. İkinci başlık ise ulum-u riyâziyedir. Bu da mevzuât-ı riyâziye, berahîn-i riyâziye şeklinde alt başlıklara ayrılır. İstitradda ise Port-royal mantıkçılarının Euklides'e karşı dermiyan ettikleri itirazın reddi bulunur. Üçüncü başlıkta konular şöyledir: Ulûm-u tabiiyye: Havâdis ve kavânîn-i tabiiyye, muarrif, ta'lil. Dördüncü başlık ise; ulûm-u tarihiye: Ulum-u ahlâk, usûl-i tarih şeklindedir. Beşinci başlık ilahiyyât, altıncı başlık ulûm-ı şer'iyye, ulum-ı lisâniye şeklindedir. İstitradda ise bazı Avrupa hükemâsının tevhid-i elsine fikri konusu yer almaktadır.

Dördüncü bölüm: Safsataya ayrılır. Safsata da ğalatât ve muğalatât şeklinde ikiye ayrılır.

Lahikada mantığın cebire tatbiki konusu yer alır ve burada Boole usulü ve Standley Jevons usulü başlıkları vardır.

Muhtıra ile eser son bulur.

---

<sup>6</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usul*, Haz., İbrahim Çapak – Harun Kuşlu – Metin Aydın, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 4. (Ahmet Cevdet Paşa, "Cevap" içinde)

## 2. İzmirli İsmail Hakkı ve Felsefe Dersleri

İzmirli, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet dönemi ilk zamanlarının ileri gelen ilim ve düşünce adamlarındandır. İzmir'de İkiçeşmelik Mahallesi'nde, 1868 yılında, doğmuştur.<sup>7</sup>

İzmirli'nin eğitim hayatı farklı şekillerde devam etmiştir. Nitekim İzmirli bir taraftan rüşdiyeye devam ederken diğer taraftan medreseye de dahil olmuş, medrese tahsilini de tamamlamıştır. Daha sonraki süreçte o, Sultan Selim Medresesi hocalarından Hafız Şakir Efendi'den şer'î ilimleri de öğrenmiştir. Yine İzmirli, lise öğrencisiyken bir Yahudi'den Fransızca öğrenir ve karşılığında ona Türkçe öğretir. Bununla birlikte onun diller konusunda zengin olduğu belirtilebilir. Nitekim o Farsça, Arapça, Rusça, Rumca ve Latinceyi de öğrenmiştir. Bu dillerden Rumca ve Rusça'yı annesinden öğrenmiştir.<sup>8</sup>

İzmirli, klasik medrese programını devam ettiği sırada, mantık, felsefe, ve çağdaş düşünceler ve ekoller konularında da bilgi sahibi olmuştur. İzmirli, rüşdiyeyi İzmir'de bitirdikten sonra, yüksek tahsilini yapmak amacıyla 1892'de İstanbul'a gitmiştir. 1894'de İzmirli, Daru'l Muallimin-i Alî'yi yani Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirmiş, aynı zamanda Hafız Şakir'in medresedeki derslerine devam etmiştir.<sup>9</sup>

1911'de, Meşrutiyet'in başında İzmirli, Hukuk Fakültesi'nde fıkıh usulü, Darülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde felsefe, sonradan Medresetü'l-Mütehassisin'de felsefe dersleri vermeye başlamıştır. İzmirli 1915'de Darülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde İslam Felsefesi Tarihi hocalığı yapmış ve 1933 yılında üniversite bünyesinde aynı fakültede İslam Felsefesi ordinaryüs profesörü olarak emekli olmuştur. Görüldüğü gibi İzmirli'nin hayatı bir taraftan öğrenmekle, diğer taraftan da öğretmenlik ve hocalık yapmakla, yani öğretmekle geçmiştir. İzmirli, emekliliği gelmesine rağmen arkadaşları ve onun derin bilgilerinden daha fazla yararlanmak isteyen çevreler toplanıp onun bir zaman daha camiada kalması için ikna etmişlerdir.<sup>10</sup>

---

<sup>7</sup> Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ali Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı" maddesi.

<sup>8</sup> Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı".

<sup>9</sup> Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı".

<sup>10</sup> Celaleddin İzmirli, *İzmirli İsmail Hakkı'nın Hayatı, Eserleri, Dini ve Felsefi İlimlerdeki Mevkii, Jübilesi ve Vefatı*, İstanbul: Hilmi Kitapevi, 1946, s.5; Sabri Hizmetli, *İzmirli İsmail Hakkı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.s. 3-4.



İzmirli, Osmanlı Devleti'nin yenilik arayışları ve aynı zamanda dış ülkelerle mücadele içinde olduğu bir zaman diliminde yaşamıştır. Bu durum doğaldır ki eserlerine de yansımıştır. Nitekim o batılı ilim adamlarından etkilenmiş konularını o doğrultuda seçmiş ve o sıralar çok popüler bir dil olan Fransızcaya da hakim olmuştur.

Felsefe Dersleri onun Darülfünûn için yazdığı ders notlarından oluşmaktadır. Şunu diyebiliriz ki bu eser felsefeden çok bir mantık kitabıdır. Hilmi Ziya Ülken ve Necati Öner bu eserin oldukça önemli bir çalışma olduğunu belirtirler. Onlara göre özellikle son bölümü yeni tarzda mantık için göz ardı edilemez.<sup>11</sup>

Felsefe Dersleri, İstanbul'da 1914'te basılmıştır. Konuları ise şu şekilde sıralanmıştır:

Medhalde, marifet-i amiyâne ve ilm, marifet ile ilim arasındaki fark, ilmin evsâf-ı zâtiyyesi, felsefe, meleke-i felsefe ve meleke-i ilmiyye, ilim ve sınaat, felsefenin edvâr-ı muhtelifedeki tarifi, hükemâ-i ehl-i islamın felsefeyi tarifleri, felsefe-i ulûm, felsefenin mevzu' ve ğayesi ve taksimi başlıkları yer alır ve devamında bu kısmın hulasası, bu kısmın me'huzları ile medhal yani giriş son bulur.

Medhalden sonra "ilm-i mantık" ana başlığı altında: ilm-i mantığın tarifi, delil, ilmi mantığın mevzu ve ğayesi, ilmi mantık ile ilmi nefis arasındaki fark, ilmi mantığın tarihi, ilmi mantığın ulemâ-i İslam tarafından tarz-ı terakkisi, mantık-ı umumî ve mantık-ı tatbikî, evvelî ve sânevî, bu kısmın hûlasası konuları yer alır ve devamında bu kısmın me'huzları vardır. Ardından a'mal-ı selase-i zihniyye, mantık-ı umumînin mebde-i asliyesi, imkan- zâti ve tabiî başlıkları ile bu kısmın hulasası, bu kısmın me'huzları bulunur.

İlk olarak "tasavvurât" bölümü gelmektedir. Tasavvurat bölümünde, lafız ve tasavvur, aksam-ı tasavvur, aksam-ı lafız, ma'kulât-ı aşere, tazammun ve şümül, nisbet-i husus-u mutlak, nisbet-i tenâsuk, nisbet-i tesâvi, nisbet-i tebâyin ve husus-u min vech, külliyât-ı hamse, tasnif-i külliyât, merâtib-i külliyât levhası, Porpiryus seceresi, elfâz nazariyesi konuları yer alır ardında bu kısmın hulasası, bu kısmın me'huzları konular özetlendikten sonra, tarif kısmına geçiş vardır burada tarif veya kavî-i şarih, tarif-i ismî ve hakikî, tarifin aksam-ı sairesi, tarifin sakatâtı, taksîm konuları yer alır bu kısmın hûlasası, bu kısmın me'huzları ile yine kısa bir özet yapılır.

---

<sup>11</sup> Hilmi Ziya Ülken, "Türkiye'de Tanzimat'tan Sonraki Mantık Hareketleri", *Edebiyat*, sayı 3(1935), s. 42 ve Necati Öner, *Klasik Mantık*, (Ankara:1986), s.5.

Eserde ikinci olarak “tasdikât” bölümü bulunur: Burada tasdik ve kazâyâ, ecza-i kazâyâ, aksam-ı tasdikât, aksam-ı kazâyâ, mevcihât, kazâyâ -1 merkiyye başlıkları ile buraya kadarki konuların hülâsası, me’huzları yer alır. Ardından “İstidlâlât” kısmı gelmekte ve burada istikra’ ve ta’lil, tekâbül, tedâhül, tezât, tenâkuz, aks konuları ile bu kısmın hülâsası, bu kısmın me’huzları yer almaktadır. İstidlâlâtтан sonra kıyas konusu gelir. Kıyas konusunda; hadd-i evsâtın hidmeti, madde ve sûret-i kıyas, kavânîn-i kıyas, eşkal-i kıyas, durub, durubun müntec cedveli, istiklâl-i eşkâl, aksam-ı kıyas, kıyas-ı matvi, kıyas-ı medlül, kıyas-ı mevsülü-l netâyic, kıyas-ı mukassım, kıyas-ı ğayri müteârife başlıkları yer alır ve bu faslın hulasası, bu faslın me’huzları ile kıyas konusu toparlanır.

Kıyastan sonra burhan konusu vardır. Burada “burhan” başlığı altında, mebde-i ğayri merakîn, mebde-i muhtassa veya ta’rifât, ta’rifu-l elfaz ve eşyâ, mebde-i müştereke veya mütearafât, aksam-ı burhan, cedel, makbulât ve aksam-ı edille, sınaat-ı hamse alt başlıkları bulunur. ardından bu kısmın da hulasası ve me’huzları yer alır.

Felsefe derslerinin son bölümü “mantık-ı sûrinin ıstılahı” konusuna ayrılmıştır: Burada kemmiyyet-i mahmul nazariyesi, Mill’in i’tizarâtı, mantık-ı sûrinin faidesi, e’mal- ı mantikiyenin faidesi, ta’lil ve kıyasta münakaşa, kavâid-i mantığın faidesi konuları ele alınarak bu kısmın hulasası ve bu kısmın me’huzları ile ser son bulur.

### 3. Felsefe Dersleri ve Mizânu’l-Ukûl Hakkında Değerlendirmeler

#### 3.1. İçeriksel Özellikler:

Batı’da Yeniçağ’da birçok alanda meydana gelen ilerlemeler, yenilikçilik hareketleri, sanayi, vs. alanlarındaki gelişmeler doğaldır ki tüm ilim dallarını da etkilemiştir. Bu durum mantığa da yansımış metodoloji ve formel mantığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti bir yandan dış tehditlerle mücadele ederken diğer yandan bu bilimsel gelişmelerden uzak kalmamak için çaba sarf ediyordu. Osmanlı devletinde yaşayan ilim adamları zorlu bir süreçte yaşamalarına rağmen ilmî çabayı elden bırakmamışlardır. Burada ele alacağımız her iki ilim adamı da bunlardandır. Onlar hem batı dillerine hakim olmuşlar hem de batıda yazılan eserleri edinip okuma ve değerlendirme imkanı bulmuşlardır. Ali Sedat ve İzmirli de çokça dil bildiklerinden haberdarız.

Felsefe Dersleri ve Mizânu’l-Ukûl adlı çalışmalarda batının etkisi göze çarpar. Özellikle göze çarpan etki, bazı kelime veya kavramların

çoğu zaman Fransızca'nı bazen de İngilizce'ni vermiş olmalarıdır. Ancak Ali Sedad ve İzmirli eserlerinde yine de tamamen batıyı taklide gitmezler. Her iki müellifin de işlemiş olduğu konulara bakıldığında hem klasik ve hem de o zamanki modern konuları ele aldıkları görülür.

İzmirli, metodoloji bahsini 1911'de yayınlanan eseri Fenn-i Menâhic'de ele almıştır. Ancak Mizânu'l-Ukûl'un bu çalışmadan yaklaşık 26 yıl evvel basıldığını düşündüğümüzde Ali Sedad'ın bu konuda daha çok detaya sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Ali Sedad, eserinde matematiksel ve yetkin örnekler verir. İzmirli de örnekler çoğu zaman aynıdır. Mesela; üçgen örneği.<sup>12</sup>

Felsefe Dersleri'nde tasavvurât kısmı, hem örnekleriyle ve hem işleyiş şekliyle daha verimli işlenmiştir ve yaklaşık 60 sayfa kadar yer ayrılmıştır. Mizânu'l-ukûl'da bu kısma daha az olarak 40 sayfada yer verilmiştir.

Tasdikât bölümü göz önüne alındığında, bu bölümde yer alan konular ve işleyişleri bakımından Felsefe Dersleri ve Mizânu'l-Ukûl aynı gibidir.

Felsefe Dersleri ve Mizânu'l-Ukûl'da bazı batılı mantıkçıların yorumları ve eleştirileri yer alır. Örnek verilecek olursa; Mizânu'l-Ukûl'da 289-361 sayfalar arası, Felsefe Dersleri'nde ise 66,111 sayfaları arası gösterilebilir. Ancak şunu belirtmek gerekir daha başka bir çok yerde konular içerisinde, yeri geldikçe farklı ilim adamlarının görüşlerine, diğerleriyle benzerlik ya da farklılıklarına yer verilmiştir. İzmirli ve Ali Sedad'ın kisinin de ortak alıntı yaptığı ya da görüşlerini yorumladığı batılı mantıkçılara örnek olarak, Hamilton, Mill, Spencer, Bacon verilebilir.

Felsefe Dersleri'nde usûl konusu yer almamıştır. Mizânu'l-Ukûl'da bir bölümün hepsi usûle ayrılmıştır. İzmirli, usûl konusunu tek bir kitap halinde-yukarıda bahsedildiği üzere- Fenn-i Menahic'de ele almıştır.

Mizânu'l-Ukûl'da safsata konusu varken, Felsefe Dersleri'nde yoktur. İzmirli bu konuyu Mi'yarü'l-ulûm'da ele alır.

Ali Sedad, son bölümü mantığın cebire tatbikine ayırırken, İzmirli, sûrî/formel mantığın ıstılahı bölümüne ayırır. Her iki alim de bu bölümlere getirdikleri yorumları açısından dikkat çekmiştir.

---

<sup>12</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.s. 6,38.

### 3.2. İki Eserin Mantık Tarihimize Katkıları

Mizânu'l-Ukûl'un, Felsefe Dersleri'nden yıllar önce yazıldığı düşünülürse alanında, bu esere öncelik tanınması gerektiği söylenebilir. Çünkü batıdaki gelişmelerden Ali Sedad İzmirli'ye nazaran daha erken haberdar olmuştur, denebilir. Bu açıdan Mizânu'l-ukûl, Felsefe Dersleri'ne kıyasla ön plana çıkmaktadır.

Öner, Ahmet Cevdet'ten bahsederken, oğlu Ali Sedad Bey'i yetiştirmesinin onun mantık alanına en büyük hizmeti olduğunu, çünkü Ali Sedad'ın mantık kitabının mükemmel bir eser olduğunu, bu eserde dahiyane seziler ve özel görüşler bulunduğunu belirtir. Ancak bu önemli eserin değerinin yeterince bilinmediğini, hatta gençlerin bu eserden haberdar olmadıklarını kaygıyla dile getirmektedir. Aynı zamanda Öner Ali Sedad'ın fikirlerine ne denli ehemmiyet verilmesi gerektiğini belirtmiştir.<sup>13</sup>

Ali Sedad, ülkemizde ilk defa yüklem niceliğine değinendir. O, batılı mantıkçıların kıyasın modlarını 72 ye çıkarmakla yenilik getirdiklerini sandıklarını ancak bunun bir yenilik olmadığını abartılı olduğunu ve tabii olmadığını belirtir.<sup>14</sup>

Ali Sedad, yüzyıllar önce İbni Haldun'un yaptığı gibi, mantığın içeriğini gündeme getirmiştir. Bu durum, klâsik mantığın temellerini sağlamlaştırmak amacıyla yapılmış olsa da, aslında uzun yıllar medreselerde okutulan mantığa bir tepki olabileceği fikrini de beraberinde getirmektedir. Hatta onun eleştirel bir şekilde de olsa yeni mantık çalışmalarına değinmesi, onların yavaş yavaş tanınmasını sağlamıştır. Ancak Ali Sedad'ın, yine de kendi "düşünce geleneğini oluşturan ehl-i sünnet kelâmı ve fıkıh usûlü ile klasik mantığı korumaya almak için, yeni mantık çalışmalarını duygusal tepkilere varan bir şekilde bastırarak Aristo mantığını korumaya aldığı"<sup>15</sup> şeklinde görüşler de mevcuttur.

Ali Sedad örneklerinde Kur'an'dan ayetler vermiştir.<sup>16</sup> Bu durum onun mantığa hakimiyetini ve aynı zamanda İslami değerlere verdiği

<sup>13</sup> Öner, *Ahmet Cevdet Paşa'nın Mantık Anlayışı*, 115.

<sup>14</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl* (Esere yapılan çevirinin giriş bölümü), s. 24.

<sup>15</sup> Hasan Ayık, "Eski ve Yeni Mantığın Kavşağında Ali Sedat", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1: 195 .  
205.[www.sbd.aku.edu.tr/IV1/17hasanayik.pdf](http://www.sbd.aku.edu.tr/IV1/17hasanayik.pdf), erişim:16.09.2018.

<sup>16</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 320.

önemi gösterir. Ali Sedad, Aristo mantığına yazılan Arapça şerh ve tercümeleri de oldukça önemser ve bunların Aristo mantığının yerleşmesi açısından önemli olduğunu belirtir.<sup>17</sup>

Ali Sedad bazı batılı bilim adamlarının mantığı çeşitli ortak dil ve işaretlerle ifade etme çabalarının da aslında mantık açısından bir yenilik olmadığını belirtir.<sup>18</sup> Ali Sedad'ın bu yorumu onun batıda ortaya çıkmış olan yeni gelişmelerden çok iyi derecede haberdar olduğunu bir kez daha gösterir. Üstelik ona göre en yetkin dil Arapça'dır. Batı dilleri eksik ve kusurludur.<sup>19</sup>

Ali Sedad, mantığın alan bakımından matematiksel alandan daha geniş olduğunu, bundan dolayı mantığın tamamen matematiğe uygulanamayacağını ve bu durumun sürdürülemeyeceğini belirtmiştir. Yani matematiksel ifadelerin tamamen mantıksal ifadelere uygulanamayacağını belirtir. Bu ifadeler kısmen uygulanabilse de tam bir uygunlukla matematiksel ifadesi mümkün değildir. Nitekim mantıkta daha sonraki gelişmelerin Ali Sedad'ı haklı çıkardığı söylenir.<sup>20</sup> Yine belirtilmesi gereken başka bir durum da şudur ki Ali Sedad cebirsel mantığı ele alırken hem S. Jevons(1835-1882) hem de Boole(1815-1864)'ün cebirsel ifadelerini incelemeyi ve aktarmayı başarılı bir şekilde yaptığıdır.

Yine Öner, Ali Sedad'ın cebirsel mantık hakkındaki fikirlerini yorumlarken Cevdet Paşa'nın oğlunun kitabı için şunları ifade ettiğini belirtir:

*“Sedad Bey'in getirdiği ve Avrupa'da çok yeni olan bu cebirsel mantık yahut “Logique algèbre” hakkındaki fikri de şu: Mantığın cebre uygulanmasına gelince, gerek insanların aralarındaki konuşmalarda ve gerek bilim ve teknikte kullanılan ve geçerli olan önermelerde aranılan konu ve yüklem birbiriyle bağlanmasını bilinmemesinden dolayı, önemli bir gelişme sayılmaz diyor. Mantık makinesi ise bir nevi oyuncaktan ibarettir; fakat, bu konuların incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi, Osmanlı maarifine yeni bir ilave olduğundan, senin bu eserin, padişahımızın güzelliklerle dolu zamanında yeni yeni meydana çıkan makbul eserlere güzel bir ilavedir.”<sup>21</sup>*

Babasının yaptığı bu değerlendirme Ali Sedad'ın cebirsel mantığı ülkesine ilk defa getiren ve tanıtan olmasına dikkat çekmektedir. Osmanlı

---

<sup>17</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 110.

<sup>18</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s.s. 126,490-496.

<sup>19</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 484.

<sup>20</sup> Öner, “Ahmet Cevdet Paşa'nın Mantık Anlayışı”, s. 442.

<sup>21</sup> Öner, Ahmet Cevdet Paşa”, s. 115.

ilim camiasına yeni ve önemli bir katkıdır. Ayrıca 'mantık makinesi'<sup>22</sup> ifadesini kullanılmasıyla sembolik mantığın verimsiz olduğuna dikkat çekmiştir.

Ali Sedad'ın dikkat çekici bir tespiti daha vardır ki o da şudur: Batı mantığa Endülüs Müslüman mantıkçıları kadar ne hizmet etmiş ne de geliştirmiştir.<sup>23</sup>

Ali Sedad, o sıralar batıda gündemde olan usûlün, 'kavaid-i mantikiyenin ulûm ve fûnûna keyfiyet-i tatbikinden ibaret' olduğunu belirtir.<sup>24</sup> Yine Ali Sedad, kıyas konusunda 'Avrupalıların pek geri kaldıklarını İslam mantıkçılarının kitaplarında mükemmel manada çok önceleri işlediğini' savunmaktadır.<sup>25</sup> O, Stuart Mill, ve Herbert Spencer'in tümevarıma gereğinden fazla ehemmiyet verip kıyası göz ardı etmelerini eleştirir. Ali Sedad kıyasın öncüllerine göre sonuç verdiğini, buna karşın tümevarımın 'iltizam tam bulunmadığından' her zaman öncüllere göre netice veremeyeceğini belirtir.<sup>26</sup>

İzmirli, Ali Sedad'dan daha sonraki zaman diliminde aynı konular üzerine yazmıştır. İzmirli çalışmasında daha fazla ilmî şahsiyet ve eserlere atıfta bulunmuştur. Bu sebepten olacak kitaplarında konular daha detaylı ele alınmıştır. Örnek verecek olursak; İzmirli, akıl yürütme bahsini çok detaylı bir şekilde ele almaktadır. Akıl yürütme türlerini tûmdengelim ve tümevarım olarak ayırmakla beraber, konuya dair görüşleri bütün olarak incelendiğinde akıl yürütmeyi vasıtalı ve vasıtasız olarak da ikiye ayırmış olduğu görülür. İzmirli, vasıtasız (direk) akıl yürütme ile elde edilen yeni bir hüküm ifade etmektedir. O, mantıkçıların birçoğunun önermeler konusuna dahil ettikleri karşı olma ve döndürmeyi vasıtasız akıl yürütme türleri altında ele alır ve bunlarla ilgili çok ayrıntılı bilgiler vermektedir.<sup>27</sup>

Konuları verirken varsa İzmirli, konularda hem kendi yorumunu ve hem daha önce konuyu ele almış İslam mantıkçılarının veya batılı mantıkçıların fikir veya eleştirilerine de değinir. Mesela; Stuart Mill'in, 'yüklemin içlemini ele alıp, kaplamını düşünmemek gerektiği' iddasına İzmirli eleştirir ve bu itirazın sadece Hamilton'a değil genelde geleneksel

<sup>22</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 132.

<sup>23</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 124.

<sup>24</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s. 128.

<sup>25</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s.s. 130,316.

<sup>26</sup> Ali Sedad, *Mizânu'l-Ukûl*, s.130.

<sup>27</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.s.150-170. İbrahim Çapak, "Darülfünun'un Hocalarından İzmirli İsmail Hakkının Akıl Yürütme Anlayışı", (Darülfünun İlahiyat Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul, 2010), s. 313.

mantığa, özelde de kıyasa dair olduğunu belirtip geleneksel anlayışın görüşünü savunur.<sup>28</sup> Yine bu konuyla ilgili olarak, 'Aristo mantığının sınıflar mantığı olduğu, yüklem kaplamıyla ilgilenmediği' şeklindeki eleştirileri İzmirli haksız bulur ve o, tasnif ve taksimin, önermeler ve kıyasla alakalı olduğunu savunur.<sup>29</sup>

İzmirli, klasik mantıkta en önemli konu olduğunu kabul ederek kıyası, tümdengelinin bir türü olarak görmekte, kıyasın şekil ve modları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Onun akıl yürütme konusundaki önemli bir görüşü de karşı olma ve döndürmeyi önermeler konusuna dahil etmemesi, akıl yürütmeler konusuna eklemesidir. Aynı zamanda o analogiyi ayrı bir akıl yürütme çeşidi saymaz, tümevarım ve tümdengelimle bağlı olarak inceler. Ayrıca İzmirli, Aristo ve birçok mantıkçının hiç değinmediği kıyasın dördüncü şekline değinmekte; ancak İbn Rüşd gibi o da bu şeklin doğallıktan uzak ve verimli olmadığını ifade etmektedir.<sup>30</sup>

İzmirli, sûri mantığın ıstılahı bölümünü geniş sayılabilecek tarzda ele almış ve incelemiştir. İzmirli, ardından sûri mantığın faydasına da değinmiştir. Yine o, bu konuda batılıların yapmış oldukları eleştirileri değerlendirmiş ve bunlara kendi yorumunu katmıştır.<sup>31</sup>

İzmirli, kavramlar mantığı yerine yeni bir yorum katarak, kavramları 'tasavvurlar mantığı' adı altında ele alıp inceler. O tasavvuru, mantığın bir konusu ve belki de en temeli olarak görür.

İzmirli'yi Ali Sedad'dan daha fazla ön plana çıkararak yönü belki de -batıda meydana gelen gelişmelerin artmış olmasına ve de Ali Sedad'ın erken denebilecek yaşta vefat etmesine bağlı olarak- konuların genişlemesi ve bu konularda yazan kişilerin sayısının da artmış olmasından dolayı daha fazla yorum ve eleştiri katabilmesidir. Mesela İzmirli'nin "Fenn-i Menahic" adından o günlerde çok faydası ve önemi olacak bir çalışması bulunmaktadır. Yine "Mi'yâru'l-ulûm" ve "İlm-i Mantık" adlarında mantık konularını oldukça verimli anlatan çalışmaları bulunmaktadır.

---

<sup>28</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.s. 277-280.

<sup>29</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 281. İbrahim Emiroğlu, "İzmirli'nin Mantık Anlayışı" (*İzmirli İsmail Hakkı Sempozyumu* 24-25 Kasım 1995, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), s. 203.

<sup>30</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.s. 160-170, Çapak, İzmirli İsmail Hakkı'nın Akıl Yürütme Anlayışı, s. 313.

<sup>31</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s. 261-289.

İzmirli, yeni mantığı faydalı bulmaktadır. Çünkü yeni mantık fikrin tutarlılığına yardımcı olacaktır ki bu da mantığın en temel amacıdır. Ancak İzmirli şu kısmı da eleştirmektedir: yeni mantık, konu nasıl konu olmuş ise o şekilde fikre tatbik olunur. Dolayısıyla fikrin şeylerle uygunluğuna ait olmaz. Çünkü göz önüne aldığı şeyler değildir.<sup>32</sup>

Kısaca İzmirli'nin şu özelliğine de değinmekte fayda olacaktır: o mantık ilmindeki başarılı çalışmalarının ilaveten, sistematik bir disiplin olarak, İslam Felsefesi'nin, Türkiye'de 'kurucusu' olarak görülmektedir. Alanında kurucu sayılabilecek kadar bu alanda yetkin kabul edilen İzmirli, İslam filozoflarının sistem ve düşünceleri konusunda birtakım kitaplar yazmış, verimli makaleler kaleme almıştır.<sup>33</sup>

### Sonuç

Çalışma boyunca görüldü ki, her iki müellif ve eserleri göz önüne alındığında, Mizânu'l-Ukûl ve Felsefe Dersleri, mantık tarihinde yeni ve klasik mantığı (Aristo mantığını) bir arada bulundurmaları açısından vazgeçilmezdir. Her müellif de batıdaki çalışmalardan haberdardır ve bahsi geçen eserleri meydana getirmiş ve bu gün bile kayda değer birçok fikir bırakmışlardır. Her ne kadar İzmirli daha derinlemesine konuları ele alıp incelemiş ve daha fazla bilgi aktarmışsa da Ali Sedad'ın çalışması Türkiye'de alanında bir ilk olmuştur ve yine o daha kesin ve isabetli yorumlar bırakmıştır. Ayrıca o matematik ve felsefe alanındaki çalışmalarından ötürü sembolik mantığı daha fazla yorumlamış ve ifade edebilmiştir. Ali Sedad eserinde bu konuyu geniş bölümde detaylı denebilecek şekilde ele almıştır. Mevcut zamanda bile bu ifadelerinden ve çalışmalarından yararlanılabilmektedir.

Ayrıca İzmirli ve Ali Sedad, İslam kültürüne oldukça bağlı kişilerdi. Bu bağlamda da gerek eserleri ve gerek yorumları açısından İslam'a hizmet etmişlerdir. İzmirli ve Ali Sedad eserlerinde de klasik mantık ve modern mantık konularını aynı çatı altında toplayabilmişlerdir. Onlar klasik ve modern mantık çalışmalarını harmanlayabilmişlerdir.



<sup>32</sup> İzmirli, *Felsefe Dersleri*, s.271.

<sup>33</sup> Bayram Ali Çetinkaya, "İzmirli İsmail Hakkı", *Kutadgubilig*, s:19, (Mart 2011), s.53, daha geniş bilgi için bak: Ömer Mahir Alper, İsmail Hakkı İzmirli'nin İslam Felsefesini Yorumu: İslam Felsefesi Tarih Yazımına Bir Örnek, *İstanbul .Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 8,(2003), s.115-158.



Remziye SELÇUK

### Kaynakça

- Ali Sedad. *Mizânu'l-Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usûl*. Haz., İbrahim Çapak – Harun Kuşlu – Metin Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Alper, Ömer Mahir. “İsmail Hakkı İzmirli'nin İslam Felsefesini Yorumu: İslam Felsefesi Tarih Yazımına Bir Örnek”. *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fak. Dergisi*. Sayı: 8(2003): 115-158.
- Ayık, Hasan. “Eski ve Yeni Mantığın Kavşağında Ali Sedat”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. cilt: 4, sayı: 1: 195-205. [www.sbd.aku.edu.tr/IV1/17hasanayik.pdf](http://www.sbd.aku.edu.tr/IV1/17hasanayik.pdf). (erişim 10.9.2021).
- Çapak, İbrahim. “Darülfünun'un Hocalarından İzmirli İsmail Hakkı'nın Akıl Yürütme Anlayışı”, *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010.
- Çetinkaya, Bayram Ali. “İzmirli İsmail Hakkı”, *Kutadgubilig*, sayı 19(2011), 53-104.
- Emiroğlu, İbrahim. “İzmirli'nin Mantık Anlayışı” *İzmirli İsmail Hakkı Sempozyumu 24-25 Kasım 1995*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- İzmirli, Celaleddin. *İzmirli İsmail Hakkı'nın Hayatı, Eserleri, Dini ve Felsefi İlimlerdeki Mevkii*, İstanbul:Hilmi Kitapevi, 1946.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Felsefe Dersleri*. İstanbul:Hakikat Matbaası, h.1330.
- Keskioğlu, Osman. “Ahmed Cevdet Paşa, Hayatı ve Eserleri”. Ankara Üniversitesi Dergiler. 221-234. erişim 12. 09. 2021. [dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9531](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9531).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ali Birinci. (İzmirli, İsmail Hakkı,) erişim 10.9. 2021.) <https://islamansiklopedisi.org.tr/izmirli-ismail-hakki#1>.
- Öner, Necati “Ali Sedat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 12 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-sedad>
- Öner, Necati. “Ahmet Cevdet Paşa'nın Mantık Anlayışı”. *Ahmet Cevdet Paşa Sempozyumu*. 9-11 Haziran 1995. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 111-115. 1997.

Mantık İlmi Açısından İki Önemli Eser: Mizânu-l Ukûl ve Felsefe Dersleri

Öner, Necati. *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Selçuk, Remziye. İsmail Hakkı İzmirli'de Tasavvur Mantığı, (Doktora Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Ülken, Hilmi Ziya. "Türkiye'de Tanzimattan Sonraki Mantık Hareketleri". *Edebiyat*, sayı 3(1935).



### **Two Important Works in Terms of Logic: Mîzân Al-'Ukûl and Philosophy Lessons**

Remziye SELÇUK\*

#### **Extended Abstract**

Ali Sedad and İzmirli İsmail Haqqı, the works of these two authors, which are important in terms of the history of logic, in terms of shedding light on the last times of the Ottoman Empire. *Mîzânü'l-Ukûl* and *Philosophy Lessons*. Ali Sedad's *Mîzânü'l-Ukûl* and *Philosophy Lessons* of İzmirli. Both authors also have other works related to logic. However, it is more important to examine the mentioned works, since they are more comprehensive than other works and partially include the subjects included in other works.

*Mîzânü'l-Ukûl* and *Philosophy Lessons* include both classical logic topics and methods and symbolic logic studies that had just begun in the West during their time. The fact that their authors knew many languages allowed them to acquire the works published in the West and to evaluate them by reading them. There are French or English equivalents of some concepts and phrases in *Mîzânü'l-ukûl* and *Philosophy Lessons*. This situation has helped to know the logic-related equivalents in the western literature. On the other hand, the fact that these works include evaluations or criticisms of foreign ideas and works, and their comparative analysis of classic and new logic is another remarkable aspect of the works.

Ali Sedad and İzmirli, both started their works by giving information about the definition, importance and history of logic. Traditional logic topics are generally included in the works of both of

---

\* Asst. Prof. Dr, INU, Faculty of Divinity, remziye.selcuk@inonu.edu.tr

them. However, the views of Western logicians are also included in the traditional logic issues. In his work, İzmirli gave both the ideas and criticisms of these Western logicians. He also adds his own views. İzmirli find the new logic useful. Because the new logic will help the consistency of the idea, which is the most basic purpose of logic. However, İzmirli also criticizes this part: new logic is applied subject is applied how it is the subject to the idea. So it does not belong to the conformity of the idea with things. Because it's not what it considers.

Ali Sedad, like İzmirli, gave priority to general logic issues and added his views and criticisms about the new logic at the end of the work. He states that in classical logic, the subject of syllogism is handled perfectly and the reasoning is without defect. He, new logic is actually, since there are not enough studies on syllogism on classical works in the west, stated that the comparison was based on the idea that it was insufficient. On the other hand, he finds Bacon's claim that the importance of logic in sciences should not be ignored necessary and useful. Both scientists have ideas that cannot be ignored in terms of logic. The reason for this is that they closely followed the developments in the science of logic with its subjects up to that time, as well as the developments in the field of logic in the West at that time, and reflected these developments in their works. In this study, we will compare the works of these two personalities and two works of logic in the context of the subjects they deal with, and we will also include statements about their works or themselves, and we will try to reveal their and their importance.

In the Philosophy Lessons the ratios to *Mîzânü'l-ukul* were studied in more detail. However, more information about the logic peculiar to us can be found in *Mîzânü'l-ukûl*.

The section on formal logic in the last part of the Philosophy Lessons and the views here are important. According to İzmirli, this new type of logic helps the consistency of the idea, it is useful. However, the new logic is applied to the idea in the same way as the subject. So it does not belong to the conformity of the idea with things.

*Mîzân al-Ukûl* is processed more detailed and productively with a critical view of symbolic logic.

İzmirli discussed the method of methodology in his work *Fenn-i Menâhic*. However, *Mîzânü'l-Ukûl* was published about 26 years before this work. Therefore, Ali Sedad has more details on this subject. In

addition, Ali Sedad gives mathematical and competent examples in his work. The examples in Philosophy Lessons are often the same.


Ali Sedad is the first to refer to the quantity of the predicate in the last period of the Ottoman Empire and the first period of the Republic. He states that western logicians think that they have brought innovation by increasing the modes of qiyas to 72, but this is not an innovation, it is exaggerated and of course not.

There is another remarkable finding of Ali Sedad, which is this: The West neither served nor developed logic as much as Andalusian Muslim logicians.

He states that the method, which was on the agenda in the West at that time, was "related to how the rules of logic are applied to science and science".

## Klasik Mantıkta Modalite: Modal Önergeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle Gösterilmesi

Ekrem Sefa GÜL\*

 ORCID: 0000-0002-5737-3938

### Özet

Önergelerin zorunluluk, devam, imkân ve fiil ifade eden lafızlarla kayıtlanması modal önergeleri oluşturur. Bu önergelerin kıyasta kullanılmasıyla da modal kıyaslar elde edilir. Modalite konusu mantığın en önemli konularından kabul edilir. Mantıkçılar herhangi bir modal önermenin hükümleri hakkında bazı tespitlerde bulunurlar. Her birinin geçerli, kanıtlanmış sebepleri vardır. Bu çalışmada söz konusu sonuçlar bağlamları içerisinde tartışılıp açıklanmış ve bu sonuçlardan özellikle modal önergelerin kıyaslarda kullanımı ile ilgili olanlarına işaret edilmiştir. Bununla birlikte modal önergelerin çeşitlerine ve önergeler arası ilişkilere ana hatlarıyla da olsa yer vermek gerekli görülmüştür. Makalede, Kutbuddin Râzî'nin *Tahrîru Kavaidi'l-mantıkıyye fi şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye* ve İbnü'l Mutahhar el-Hillî'nin *el-Kavâidü'l-celiyye fi Risâleti's-Şemsiyye* isimli eserleri ile Necati Öner'in *Klasik Mantık* kitabı ve Nazım Hasırcı'nın *Son Dönem Osmanlıda Kipli Mantık* adlı çalışması esas alınmıştır.

Çalışmanın başlıca gayesi modal önergelerin daha iyi anlaşılmasına ve modal kıyaslarda işlemlerin daha kolay ve hızlı olarak yapılmasına katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda makalenin sonuna modal kıyaslarda sonuçların nasıl elde edildiğini gösteren detaylı açıklamaların yer aldığı tablolar eklenmiştir. Bu tablolarda modal kıyaslardaki sonuç önergelerinin neden ve nasıl o modalitede olması gerektiği, modal kıyaslarla ilgili kurallara göre ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Ayrıca modal önergeleri temsil eden birtakım semboller önerilmiştir. Bu sembollerin tamamı bu çalışmaya özgüdür. Buna ek olarak "*Kıyas Şekillerinin Geometrik Yöntemle İrcâ*" başlıklı çalışmada sunulan yöntem ile modal önergelerin sembollerle gösterimine ilişkin yöntemin bir arada etkin bir şekilde kullanılmasına dayanan genel bir metot önerilmiştir. Söz konusu yöntem bir kare içine çizilen ikinci bir karenin oluşturduğu dört dik açılı üçgenin kıyasın dört şekline karşılık gelmesine dayanır. Modal kıyasların bu yöntemle gösterimi için her önermenin üzerine modalitesini göstermek üzere ilgili semboller konulur. Bu metot makalede örnekleriyle açıklanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Mantık, Önerme, Kıyas, Modalite, Sembol.

\* Dr., Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, ekremsefagul@gmail.com

## Modality in Classical Logic: Explaining the Operations in Modal Propositions and Modal Syllogisms and Representing them with Symbols

Expression of propositions with words that express necessity, continuity, possibility and actuality constitutes modal propositions. Modal syllogisms are also obtained by using these propositions in syllogism. Logicians make some determinations about the provisions of any modal proposition. Each of them has valid, proven reasons. In this article, these results were discussed and explained in their context and some of these differences and the reasons for this have been pointed out. The article is based on Quṭb al-Dīn al-Rāzī's *Tahrīr al-Qawāid al-mantiqiyya fī sharh al-Risāla al-Shamsiyya*, Ibn al-Mutahhar al-Hillī's *al-Qawāid al-jaliyya fī al-Risāla al-Shamsiyya*, Necati Öner's *Klasik Mantık* and Nazım Hasırcı's *Son Dönem Osmanlıda Kıpli Mantık*. The main focus of the article is on the results in modal syllogism, explaining how they are obtained, and how to quickly and effectively compare the symbols proposed for modal suggestion. However, it has been seen that it is necessary to include the types of modal propositions and the relationships between propositions, even if only in outline.

At the end of the article, tables with detailed explanations showing how the results are obtained in modal syllogism are added. Thus, it is aimed to clearly see in tables why and how the conclusion propositions in modal syllogisms should be in that modality. Additionally, symbols representing modal propositions and modal syllogisms have been proposed. All of these symbols are specific to this work. In addition, a general method based on the effective use of the method presented in the study titled " *Reduction of Syllogism Figures by Geometric Method* " and the method of representing modal propositions with symbols has been proposed. This method is explained with examples in the article.

**Keywords:** Logic, Proposition, Syllogism, Modality, Symbol.



### Giriş

Zorunluluk, devam, imkân ve fiil bakımından bazı ifadelerle kayıtlanmış önermelere modal önermeler; bu önermeler kullanılarak oluşturulan kıyaslara ise modal kıyaslar denir. Modal önermeler ve modal kıyasların ele alındığı modalite konusunun önemli sonuçları vardır. Örneğin birinci şekilden kıyaslarda küçük önermenin fiiliyeti şarttır ve bu yüzden küçük öncül mümkün bir önerme olamaz.<sup>1</sup> Dolayısıyla buna

<sup>1</sup> Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân Şerh-i Burhân-ı Gelenbevi* (İstanbul: 1307), 227; Hasan bin Yusuf İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye fî Risâleti's-*

dayanarak herhangi bir sonuç elde edilemez. Oysa aynı şekilde büyük öncül mümkün bir önerme olabilir ve bu durumda sonuç yine mümkün bir önerme olur. Şu halde birinci şekilden bir kıyası doğru biçimde ifade etmek için ya küçük önermeyi fiilî bir önerme olarak almak ya da mümkün önermeyi büyük öncül olarak kullanmak gerekir. Ancak bu durumda da öncülün tümel olup olmadığından emin olmak gerekir. Zira birinci şekilde büyük öncül tümel olmalıdır.<sup>2</sup> Önermenin tümel olmasının anlamı ise, o önermede konu olan fertlerden (zât-ı mevzû) tek tek her biri hakkında önermedeki yüklem (mahmûl) ile hükmolunmuş olduğudur.<sup>3</sup> Bu yüzden büyük öncülü “her insan bilimkân yalan söyler” olarak almak, bütün insan fertlerinden tek tek her biri için bu hükmün geçerli olduğunu iddia etmek demektir ve bu tür önermelerde dikkat edilmesi gereken başka hususlar da söz konusudur. Bu keyfiyet önermede açıkça dile getirilmediğinde bazen hangisinin kastedildiğini belirgin kılmak gerekir ve o zaman önerme modaliteyle kayıtlanır. Bu kayıt nefsi'l-emrde ki duruma uygun olduğunda önerme doğru, olmadığına ise yanlış sayılacaktır. Ayrıca bu önerme bir kıyasta öncül olarak kullanıldığında bunun hangi kıyas şeklinde hatta bazen dördüncü şekilde olduğu gibi, hangi modda bir kıyas olduğu da önemli olacaktır.

Modalite konusunun temelini oluşturan zorunluluk, imkân ve imkânsızlık gibi varlıkla ilgili en genel kavramlar, zamanla umûr-u âhmede başlığı altında kelâm kitaplarının da başlangıcında ele alınan konular olmuştur. Birçok felsefî ve kelâmî problem bir şekilde bu en temel

---

*Şemsiyye* (byy.: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1412), 355; Muhammed Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 3 cilt (byy. Dâru't-teâ'rûf li'l-Matbûât, 1427/2006), 2:215; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhib* (Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1405/1985), 142; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* (Ankara: Araştırma yay., 2013), 94-95.

<sup>2</sup> Ahmet Cevdet Paşa, *Mi'yâr-ı Sedâd* (Mantık Metinleri 2 içinde, haz. Kudret Büyükçoşkun, İstanbul: İşaret Yay., 1998), 66; Necati Öner, *Klasik Mantık* (Ankara: AÜİF Yay., 1991), 114-115; İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş* (Ankara: Elis Yay., 2005), 155-156.

<sup>3</sup> Esîrüddin el-Ebherî (ö. 663/1265?) bunu şöyle açıklar: “Her C B'dir dediğimizde bundan C'lerin bütününe değil tek tek onlardan herbirini kastediyoruz” Bk. Kamil Kömürcü, “Esîrüddin el-Ebherî'nin Kitâbu Beyânî'l-esrâr İsimli Eserinin Mantık Bölümü Üzerine Bir İnceleme” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XV* (2011/1): 233.

kavramlarla ilişkilidir. Ancak modalite daha ziyade bir meselede verilen hükmün niteliğinin yani konu ile yüklem arasındaki nispetin nefsü'l-emrde var olan keyfiyetinin ne olduğu veya önermede nasıl ifade edildiğiyle ilgilidir. Bunlardan ilki önermenin maddesine ikincisi ise modalitesine karşılık gelir. Sözelimi meşşâî filozofların âlemin ve âlemdeki çokluğun fâil-i muhtâr ezeli bir iradeyle sonradan varlığa getirilmiş olmasına karşı çıkarken tutundukları “birden bir çıkar” ilkesi, onlara göre zorunlu bir hükümdür. Gazzâlî *Tehâfütü'l-Felâsife'* de filozoflara karşı çıkarken birçok yerde bu benzer zorunluluk iddialarını sorgular ve bu hükmün zorunlu olduğunun nasıl bilindiğini sorar.<sup>4</sup> Bu bağlamda âlemin ezelden itibaren mümkün olmasının, meşşâî filozofların düşündüklerinin aksine onun ezeli olarak var olmasını gerektirmediği<sup>5</sup> hükmü de yine modaliteyle yakından ilgilidir. Kelâmcılar bunu imkânın ezeli olarak devamından devamın ezeliği gerekmez şeklinde ifade ederler.<sup>6</sup> Mümkün için imkân zorunlu olduğundan var edildikten sonraki bekâ durumunda da imkânın mümkün varlıktan ayrılamayacağını söylerler.<sup>7</sup> Meşşâî filozoflara göre yapımı biten bir binanın artık ustasına ihtiyacı kalmadığı gibi sonradan imkândan fiile çıkmış bir âlemin de yaratıcısına ihtiyacı kalmamış olur. Onlar bu yüzden âlemin zâtî olarak hâdis ama zamanî olarak ezeli olduğu görüşüne varmışlardır. Kelâmcılara göre ise âlem mümkün ve hâdis olup kadîm bir zorunlu varlığa muhtaçtır.<sup>8</sup>

<sup>4</sup> İbrahim Emiroğlu, *Tartışma Usûl ve Âdâbı Açısından Gazzâlî'nin Tehafütü'l-Felâsife'si*, *Vefatının 900. Yılında Uluslararası Gazzâlî Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 07-09 Ekim 2011), ed. İlyas Çelebi (İstanbul: Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay. 2012), 674, 687.

<sup>5</sup> Ahmet Akgüç, “İsmail Gelenbevi’de Varlık Düşüncesi” (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 147.

<sup>6</sup> Allah Teâla ezeli olarak kâdir olmasına rağmen bu kudretin varlığından imkânın ezeli olması gerekmez. Müessirin varlığının, eseri olan âlemin varlığını ezelden gerektirmemesi mümkündür. Fahreddin er-Râzî, *Muḥaṣṣalu Efkâri'l-müteḳaddimîn ve'l-müteḳahirîn mine'l-ulemâ ve'l-ḥukemâ ve'l-müteḳellimîn* (b.y.: Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye, ts.), 161.

<sup>7</sup> Nâsirüddin Ebû Saîd el-Kâdî el-Beyzâvî, *Ṭavâli'u'l-envâr min Meṭâli'i'l-enzâr/Kelâm Metafizîği*, trc. İlyas Çelebi ve Mahmud Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 73.

<sup>8</sup> Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitabü't-tevhîd*, thk. Bekir Topalaoğlu ve Muhammed Ârûçî (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1423/2003), 34, 71; Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf fi 'İlmi'l-ḳelâm*, çev. Ömer Türker (İstanbul:



Kelâmcılara göre mümkünün müessire muhtaçlığı bedîhî olarak bilinir. Zira mümkünün zâtı varlığı ve yokluğu gerektirmez. Mümkünün zâtına yönelik tesir, varlık ve yokluk şartıyla değil kendisi olmak bakımındandır. Mümkün mâhiyet var edildiğinde var edilen mâhiyet değil hüviyettir, onun özel varlığıdır<sup>9</sup> Akıl hâdisin zâtı nedeniyle var olması mümkün görseydi illet aramaya gerek duymazdı.<sup>10</sup> Mümkün, varlığında müessir illete muhtaç olduğundan illetten kaynaklanan zorunluluk sınırına varmayan evlâlık mümkünün gerçekleşmesinde yeterli değildir. Mümkünün varlığı illetinden geri kalması imkânsız olacak şekilde illeti nedeniyle zorunlu olmadıkça, mümkün var olamaz. Bu onun varlığını önceleyen zorunluluğudur çünkü onun varlığı önce illeti sayesinde zorunlu olur ardından o var olur. Mümkün var olduğunda var olmamış olması artık imkânsızdır. Bu da onun varlığına eklenen zorunluluğudur. Bu iki zorunluluk da başkası nedeniyle ve her iki zorunluluk da mümkünün zâtı imkânını ortadan kaldırmaz. Nitekim yok olan mümkün de iki imkânsızlıkla nitelenmiştir. Birincisi varlığının illetin yokluğundan kaynaklanan imkânsızlık, ikincisi kendi yokluğundan kaynaklanan imkânsızlıktır.<sup>11</sup>

İmkân, mümkünün mâhiyetinin gereğidir ve kesinlikle ondan ayrılmaz. Aksi halde mümkün imkânsıza veya zorunluya ya da zorunlu ve imkânsız mümkünü dönüşebilirdi. Bu ise aklın, zorunluların zorunlu; imkânsızların imkânsız olduğuna dair hükmüne güveni ortadan kaldırır. Oysa şeylerin kendiliklerinde zâtlarına dayanan zorunluluğun, imkânsızlık ve imkânın, şeylerin zâtlarından ayrılması düşünülemez. Ayrıca imkân mümkün mâhiyetin gereği olmayıp sonradan olmuş olursa, imkânın için de bir imkân gerekir ki bu durumda ya teselsülle karşı

---

YEK, 2015) 3:52; Nesefi, *Kitabu't-Temhid li Kavâidi't-tevhîd*, thk. Cibullah Hasan Ahmed (Kâhîre: Dârü't-tabâati'l-Muhammediyye, 1406/1986), 123.

<sup>9</sup> Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1:696 -700.

<sup>10</sup> Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1:712, 714; Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid'in-Nesefiyye*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (b.y.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye lî't-türâs, 1421/2001), 41; Nesefi, *Kitabu't-temhid*, 128; Kâdî el-Beyzâvî, *Ṭavâli'u'l-envâr*, 70.

<sup>11</sup> Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1:720, 722, Cüneyt Kaya, *Varlık ve İmkân* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 208, 221;

Ekrem Sefa GÜL

karşıya kalınır ya da hudûs için müreccih olmaksızın bir vakit seçilmiş olur.<sup>12</sup>

İslâm filozofları yoklukla öncelemek anlamındaki zamansal hâdisin bir madde ve bir müddeti yani mahalli ve zamanı gerektirdiğini söyler. Bu nedenle madde kadîm olmalıdır derler. Kelâmcılar bu görüşe imkânın itibârî bir şey olduğundan mahal ile kâim olması gerekmediğini söyleyerek karşı çıkarlar. Bu konudaki en temel tartışmalardan biri budur. Ancak şurası var ki filozoflara göre mahalli gerektirdiği söylenen imkân istidat anlamındaki imkândır, zâtî imkân değildir. Zâtî imkân mümkünün mâhiyetinin gereği olup bu mâhiyet ile kâimdir ve ondan ayrılması imkânsızdır. Bu imkânda güçlülük ve zayıflık, uzaklık ve yakınlık farklılığı düşünülemez. İstidat anlamındaki imkân ise mevcut bir şey olup nitelik kategorisindedir. İmkâna nispet edilen şeyin kendisi ile değil mahalli ile kâimdir. Şeyin gereği değildir ve farklılığı kabul eder.<sup>13</sup> İşte bu istidât anlamındaki mümkün ile fiil birbirine münâfidir ve önermelerin modalitesi söz konusu olduğunda daha ziyade kuvve ve istidat anlamındaki bu imkândan söz edildiğini dikkate almak gerekir. Zira bir şey fiil haline geldiğinde kendisindeki kuvve fiile çıkmış ve dolayısıyla imkân yerini fiile bırakmış demektir. Zâtî imkân ise mümkün varlıktan ayrılmaz.

Bütün bu meseleler görüldüğü üzere en genel kavramlar olan zorunluluk, devam ve imkânın doğru olarak anlaşılmasına bağlıdır. Bunu herhangi bir şey hakkında zorunlu veya mümkündür şeklinde hüküm verilirken hangi esaslara dayanılacağı ve bunların ne gibi sonuçları olacağı takip eder. Zorunluluk, imkân, devam ve fiilin anlamlarının ne olduğu kadar, çeşitleri ve birbirleriyle ilişkileri de bu bağlamda oldukça önemlidir. Modalite konusunun da asıl bu aşamadan sonra başladığı ve oldukça karmaşık olduğu söylenebilir. Modalite konusunun da asıl bu aşamadan sonra başladığı ve oldukça karmaşık olduğu söylenebilir.

<sup>12</sup> Ebû Hamîd Muhammed bin Muhammed el-Gazzâlî, *Filozofların Tutarsızlığı*, 6. Baskı, trc. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 77; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1: 722- 724

<sup>13</sup> Mâtürîdî, *Kitabü't-tevhîd*, 71, 92, 752; Gazzâlî, *Filozofların Tutarsızlığı*, 16; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1: 748, 752-754; Nüreddin es-Sâbüni, *Kitabu'l-Bidâye fî Uşûl'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf (İskenderiye: Dârü'l-meâ'rif bi Mısır, 1969), 36; Cüneyt Kaya, *Varlık ve İmkân*, 215, 233-234.

“Öyle ki Hocazâde Mehmet Tahir, dönemindeki insanların bu konuyu bir şifreler ve simgeler yığını hatta bir bulmaca olarak gördükleri için kendisinden bu meseleyi somut biçimde ortaya koyan bir eser yazmasını istediklerini, bu yüzden *Zübdetü'l-muhtelitât min'et-tasdikât* isimli eserini yazdığını ifade etmiştir.<sup>14</sup>

Gerçekten de düşünmede yapılan yanlışlıkların bir kısmında önermelerin modalitesine göre hangi tür kıyaslarda hangi modalitedeki sonuçların elde edilebileceğine dair kuralları göz ardı etmenin tesiri vardır. Bu kurallar mantıkçılar tarafından özenle oluşturulmuştur. Örneğin mantıkçılar modal önermelerden bazılarının olumsuzlarının döndürülemeyeceğini söylerler. Modal önermelerden hangileri arasında çelişkilik olduğuna dair birtakım açıklamalar yaparlar. Yine herhangi bir kıyasta bu kıyasın hangi şekilden olduğuna ve hangi modalitedeki önermelerden oluştuğuna bağlı olarak, sonucun hangi durumlarda büyük önermenin modalitesi ile aynı, hangi durumlarda ondan farklı olduğuna dair ilkeler koyarlar. Elbette mantıkçılar bu kuralları gelişigüzel belirlemiş değildir ve doğal olarak bu kurallar da sırf mantıkçılar öyle uygun gördüğü için doğru kabul edilmiş değildir. Her birinin delillendirilmiş geçerli sebepleri vardır. Bu makalede söz konusu deliller tetkik edilmiş, bu bağlamda modal önermelerin yapıları, anlamları, birbirleriyle olan ilişkileri ve kıyaslarda kullanımlarına dair kurallar açıklanmıştır. Bu kuralların hangi ilkelere dayanarak elde edildiği gösterilmiş ve modal kıyaslarda sonuca kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlayacak bazı semboller önerilmiştir. Bu semboller sayesinde hem modal önerme ve kıyasların içeriklerinin daha iyi anlaşılacağı hem de modal kıyaslarda işlem yaparken karşı karşıya kalınan bazı güçlüklerin ortadan kalkacağı ümit edilmektedir.

## 1. Önermelerde Modalite

---

<sup>14</sup> Bk. Hocazâde Mehmet Tahir, *Zübdetü'l-muhtelitât min'et-tasdikât*, (İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1299), 3; Kamil Kömürcü, *Klasik Mantıkta Kıyas Teorisi Ebherî Örneği* (Ankara: Yayınevi yay., 2010), 62.

### 1.1. Temel Modaliteler

Bir sözün doğru veya yanlış olması için o sözün bir şeyi tasdik veya inkâr etmesi yani bir hüküm içermesi gerekir. Bu hükmün doğru olup olmadığı ise duyu, tecrübe, vicdân ve akıl ile tespit edilir. Öznesi ile yüklemi arasında nasıl bir ilişki olduğu yani nispetinin keyfiyeti belirtilmeyen önermelere mutlaka veya basit önerme denir. Özneyle yüklem arasındaki bu ilişkinin belirli ifadelerle kayıtlanmasıyla da modal önermeler elde edilir.<sup>15</sup> Bu nispetin zorunlu mu devamlı mı olduğu, fiilen gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleşmiş ise belli bir zamanda mı yoksa belirsiz bir zamanda mı gerçekleştiği gibi sorulara cevap olan bu kayıtlara modalite/kip/cihet, bu şekildeki önermelere de modal/kipli/müveccehe önermeler denir. Yüklemin özneye yüklenmesindeki bu keyfiyetin kendisi önermenin maddesi, ona delâlet eden lafız ise önermenin modalitesi olarak adlandırılır. Böylece nispetinin keyfiyeti açıklanan önerme, maddesine uygun olsun ya da olmasın modal önerme adını alır.<sup>16</sup> Modalite, önermenin yüklemine bitiştirilen lafzî bir kayıt olup önermedeki yüklemün özneye yüklenme keyfiyetine delâlet eder. Bu bağlamda yüklemün özne ile ilişkisini belirleyen bütün lafızlar birer modalitedir ve modal bir önerme, “insan zorunlu olarak ölümlüdür” önermesinde olduğu üzere hüküm üzerine verilmiş olan yeni bir hükümdür.<sup>17</sup> Modal önermelerde önermenin modalitesi maddesine yani hakikate uygun ise önerme doğru, modalitesi maddesine uygun değilse yani hakikate uymuyorsa önerme yanlıştır. Örneğin “her insan zorunlu olarak yazıcıdır” önermesi insan için yazıcı olmanın zorunlulukla kayıtlandığı modal bir önermedir. Hâlbuki insanın yazıcı olması madde/unsur itibariyle zorunlu değil mümkündür. Dolayısıyla

<sup>15</sup> “Kipi (ciheti) lafzen zikredilmiş olan önerme ‘müveccehe’, münevve’a (türlü) ve rübâiyye (dörtlü) önermedir. Kipi zikredilmemiş olanlar, dahası yüklemün konuya nispetinin fiil ve kuvveden daha genel olan bir nispet olarak itibara alındığı önermeler ise ‘mutlaka’ ve ‘gayr-i müveccehe’ önermelerdir.” Bkz. Ferruh Özpılavcı, *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi Tahkik, Çeviri, Şerh* (İstanbul: Litera Yay., 2017), 325-326.

<sup>16</sup> Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, (İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1295), 67; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık* 25.

<sup>17</sup> Ahmet Akgüç, “İsmail Gelenbevi’de Varlık Düşüncesi”, 145; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 24-27.

modalitesi maddesine uymadığından önerme yanlıştır.<sup>18</sup> Özne ile yüklem arasında kullanılabilecek bu zarfların sayısınınca kayıtlama olabilir. Ancak Aristoteles (ö. MÖ. 323) başta olmak üzere mantıkçılar sınırlı sayıda modal önerme kabul etmişlerdir. Buna göre on üç ile yirmi bir arasında değişen sayıda modal önermeden söz edilir.<sup>19</sup>

Modalite konusu genellikle mantığın en zor ve karışık konularından kabul edilmekle birlikte her zaman güncelliğini koruyacak bir alandır.<sup>20</sup> Konuyu ilk defa Aristoteles ele almış,<sup>21</sup> ondan sonra İslâm ve batı dünyasındaki mantıkçılar modalite konusunu çeşitli şekillerde incelemeyi sürdürmüşlerdir.<sup>22</sup> Modal önermelerin kendilerine dayandığı temel modaliteler zorunluluk, imkân, devam ve fiildir. Fârâbî'ye (ö. 339/950) göre temel modaliteler zorunlu, mümkün ve mutlak

<sup>18</sup> Kutbüddîn Muhammed er-Râzî et-Tahtânî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye fi şerh-i Risâleti's-Şemsiyye* (byy. İntişârât-ı Beydâr, 1426), 274; Abdurrahman Hasan el-Meydânî, *Davâbitü'l-ma'rife ve Usûlü'l-istidlâl ve'l-münâzara* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 117; Muhammed Salih Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker* (Dımeşk: Dâru'l-Mektebî, 1416/1996), 80; İbrahim Çapak, "İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı", *Felsefe Dünyası* 39 (2004/1): 149; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* 28; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık* 67; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 141; Rızâ Muzaffer, *Mantık* 2/146-148; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb* 79; Hasan bin Yusuf İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd şerh-i mantıkî't-Tecrîd* (byy. İntişârât-ı Beydâr, 1979), 107; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye* 260; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb* 80.

<sup>19</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* 26; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık* 67; Sa'düddîn et-Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, (Amman, Dâru'n-nûr: 1432/2011), 233; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 142, İsmail Köz, "İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2000), 90,94; Kamil Kömürcü, "Esîrüddin el-Ebherî'nin Kitâbu Beyânî'l-esrâr İsimli Eserinin Mantık Bölümü Üzerine Bir İnceleme", 235-236.

<sup>20</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 23; Meydânî, *Davâbitü'l-ma'rife*, 119; İbrahim Çapak, "İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı", 144.

<sup>21</sup> "Aristoteles'te kipli önermeler konusu çok da açık değildir. Aristoteles şârihleri ile başlayan modalite tanımına göre Aristoteles'in zorunlu ve mümkün (kontenjan) olarak iki modalite çeşidi kabul ettiğini söylemek mümkündür. Arı yahut basit dediği önerme ise modalitesiz (mutlak) önermedir." Bk. Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 29.

<sup>22</sup> İbrahim Çapak, "İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı", 125; Aristoteles, *Önermeler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: MEB yay., 1996), 35; Aristoteles, *Birinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir (İstanbul: MEB yay., 1996), 25.

Ekrem Sefa GÜL

modaliteleridir. İbn Sînâ (ö. 428/1037) ise bunların zorunlu, imkânsız ve mümkün modaliteleri olduğunu kabul eder. Müteahhirûn mantıkçılar da İbn Sînâ geleneğine uyarak bu üç modaliteyi kabul ederler.<sup>23</sup> Fiil ise gerçekleşmiş olan mümkündür. Her ne kadar mantıkçılar tarafından ayrı bir modalite olarak kabul edilmemiş ise de modal önermelerin çeşitlenmesinde zamanın da ikinci dereceden bir modalite gibi kabul edildiği söylenebilir.<sup>24</sup>

### 1.1.1. Zorunluluk

Zorunlu, varlığı devamlı olan, ortadan kalkmayan ve olmaması hiçbir zaman mümkün olmayandır.<sup>25</sup> Genellikle altı çeşit zorunluluk olduğu kabul edilir. 1. Vücûb-u zâtî: Nispetin öznenin zâtı ile bir araya gelmesi mümkün olan bütün durumlarda nispetin zâttan ayrılmasını imkânsız kılan zorunluluktur. 2. Zarûret-i zâtiyye: Öznenin delâlet ettiği fertlerin yani zât-ı mevzûun bütün vakitlerinde, olumluluğunda ve olumsuzluğunda nispetin zorunluluğudur. 3. Zarûret-i vasfiyye: Öznenin vasfı devam ettiği sürece ya da o vasıfla vasıflandığı vakitte nispetin öznenin delâlet ettiği fertlerden ayrılmasının imkânsız olmasıdır. 4. Zarûret-i vaktiyye-i muayyene: Öznenin var ya da yok olduğu vakitlerden belirli bir vakitte nispetin öznenin ayrılmasının imkânsız olmasıdır. 5. Zarûret-i vaktiyye-i gayr-i muayyene: Belirlenmemiş herhangi bir vakitte zât-ı mevzû için nispetin öznenin ayrılmasının imkânsız olmasıdır. 6. Zarûret bi şarti'l-mahmûl: Yüklemin şartına bağlı

<sup>23</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* 31, İbrahim Çapak, "İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı" 147, Ahmet Cevdet Paşa, *Mi'yâr-ı Sedâd*, 78.

<sup>24</sup> Örneğin vaktiyye-i mutlaka, mutlaka-ı vaktiyye, vaktiyye-i lâ dâime, münteşire-i mutlaka, mutlaka-ı münteşire, münteşire-i lâ dâime, hîniyye-i mutlaka ve mümkün-i vaktiyye modalitelerinde rol oynayan faktör zamandır. Bk. Necati Öner, *Klasik Mantık*, 90; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık* 30, 62, İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye* 259; Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 136-137; İbrahim Çapak, "İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı" 150; İsmail Köz, "İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu", 91.

<sup>25</sup> İsmail Gelenbevî, *Risâletü'l-inkân* (İstanbul: Matbba-ı âmire, 1263), 7; Ahmet Akgüç, İsmail Gelenbevî'de Varlık Düşüncesi, 143; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 31; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, 97-98; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 80; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:146; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 80;

zorunluluk olup kuvvenin zıttı olan fiile eşittir.<sup>26</sup> İmkânsız ise olmama zorunluluğu olarak zorunlulukla birlikte değerlendirilir. Zira imkânsız, özün dış varlığında yokluğunu gerektirmesinin zorunlu olmasıdır.<sup>27</sup>

### 1.1.2. İmkân

İmkân “insan yazıcıdır” örneğinde olduğu gibi hükmün olumlu ve olumsuzluk açısından zorunlu olmamasıdır. Zorunluluğun altı çeşidine mukâbil altı çeşit imkândan söz edilebilir. Ancak mantıkta asıl üzerinde durulan imkân, imkan-ı âm ve imkan-ı hâs olmak üzere ikiye ayrılır.<sup>28</sup>

İmkân-ı âm (genel imkân) var olma ya da yok olma taraflarının yalnız birinden zorunluluğu olumsuz kılmaktır. İmkân-ı âm, öznenin var olduğu bütün vakitlerde olan zarûret-i zâtiyyenin karşı taraftan olumsuz kılınmasıdır. “Her ateş sıcaktır” önermesinde ateşin sıcak olması zorunlu fakat sıcak olmaması zorunlu değildir. Bu imkân genellikle kayıtlanmıştır çünkü yokluk yönü varlığın zorunlu olması ve olmaması yönünden daha geneldir. İmkân-ı hâs (özel imkân) ise zorunluluğun her iki taraftan yani hem varlık hem yokluk tarafından olumsuz kılınmasıdır. Bu da yüklem için gerçekleşmesi ve gerçekleşmemesi yönünden bir zorunluluk olmadığı anlamına gelir.<sup>29</sup>

### 1.1.3. Devam

---

<sup>26</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 36-42; Gelenbevî, *Risâletü'l-İmkân*, 7- 9, 44; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, 72, 97-100; İbrahim Çapak, “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”, 147.

<sup>27</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 33; İsmail Köz, “İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu”, 91; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 80-81; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:150; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîri'l-Burhân*, 161.

<sup>28</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 33, 44; Gelenbevî, *Risâletü'l-İmkân*, 61.

<sup>29</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 33, 45, 47; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, 81,102; Gelenbevî, *Risâletü'l-İmkân*, 81; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd şerh-i mantıkî't-Tecrîd*, 108; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:147; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 78; Ahmet Cevdet Paşa, *Mi'yâr-ı Sedâd*, 79; İbrahim Çapak, “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”, 147.

Devam yüklemine özneye yüklenmesinin ayrılmaması, öznenin yüklemde infikâk etmemesi yani çözülmemesidir. Devam da ezeli, zâti ve vasfî olmak üzere üçe ayrılır. Devam-ı ezeli nispetin öznenin ezeli ve ebedî olarak çözülmemesidir. Devam-ı zâti öznenin bütün vakitlerinde, varlığında ve yokluğunda; devam-ı vasfî ise öznenin vasfî var olduğu müddetçe nispetin çözülmemesidir.<sup>30</sup>

#### 1.1. 4. Fiil

Fiil olumlu ya da olumsuz nispetin, bu nispet ister belirli ister belirsiz bir vakitte olsun bilfiil gerçekleşmesidir. “Allah bilfiil âlimdir”, “Allah bilfiil cisim değildir” gibi. Fiilin hakikati nispetin yokluktan gerçekleşme sahasına çıkmasıdır. Fiil önce ve sonra değil sadece ortaya çıktığı anda vardır. Örneğin yazı yazmayı öğrenmemiş bir çocuk bilimkân yazıcıdır ama henüz bilfiil yazıcı olmamıştır.<sup>31</sup>

#### 1.2. Modal Önermelerin Çeşitleri

Modal önermeler, içerdikleri modalite sayısına göre basit ve bileşik diye ikiye ayrılırlar. İslâm mantıkçıları dört temel modalite ile bunların çelişiklik ve döndürme gibi birbirleriyle olan ilişkilerini dikkate alarak birçok modal önermeden söz ederlerse de genellikle sekizi basit yedisi bileşik olmak üzere on beş modal önerme üzerinde durulur. Bunlardan da on üç tanesinin kıyaslarda öncül olması bakımından sonuçları incelenir. “Basit modal önermeler, dört temel modalitenin farklılıklarına göre çeşitlenirler ve tek bir modalite içerirler. ‘Her güvercin bilfiil uçucudur’ önermesi basit bir modal önerme olup içinde bir tek modalite bulundurur ki o da fiildir. Bileşik modal önermeler ise dört modalitenin birbirleriyle olan ilişkilerine göre çeşitlenirler ve iki modalite içerirler. Örneğin ‘her güvercin bilfiil uçucudur fakat bu devamlı değildir’

<sup>30</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 43; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, 78; Farfûr, *Meâyirü’l-Fiker*, 80; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:146; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhib*, 80; İsmail Köz, “İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu”, 91; Turgut Akyüz, “Fahreddin er-Râzî’ye Göre Kipler” VIII. *Mantık Çalıştayı Kitabı*, yay. haz. Vedat Kamer ve Şafak Ural (İstanbul: Mantık Derneği Yayınları 2018, 22.

<sup>31</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 43; Abdünnâfi Efendi, *Fenn-i Mantık*, 80)



Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önermeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi

önermesinde fiil ve devam olmak üzere iki modalite bulunur. Birinci modalite ikincisi tarafından kayıtlanmıştır.”<sup>32</sup>

### 1.2.1. Basit Modal Önermeler

Genel olarak üzerinde durulan (meşhur) sekiz basit modal önerme vardır.

1. Zarûriyye-i Mutlaka (Zarûriyye): Öznenin delalet ettiği fertler (zât-ı mevzû) var olduğu sürece yüklem özneye yüklenmesinin yani nispetin zorunluluğu ile hükmolunan önermelerdir.<sup>33</sup> Örneğin “her insan var olduğu sürece zorunlu olarak canlıdır”<sup>34</sup> önermesi, var olan her bir insan ferdi için var olduğu bütün vakitlerde kendisinden canlı olmanın ayrılmasının mümkün olmadığı anlamına gelir. Zira canlı olmak insanın zâtî niteliğinden olup zâtî olan bir şeyin özden ayrılması mümkün değildir. Yine “hiçbir insan var olduğu sürece zorunlu olarak taş değildir” olumsuz önermesi de hiçbir insan ferdinin, var olduğu hiçbir vakitte zorunlu olarak taş olmakla nitelenemeyeceği anlamına gelir. Bu önerme zorunluluk içerdiğinden dolayı zarûriyye, bu zorunluluğun herhangi bir vasıf veya vakitle kayıtlanmamış olmasından dolayı da mutlaka olarak isimlendirilir.<sup>35</sup>

---

<sup>32</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 49-50. Ayrıca bk. İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 260; Meydânî, *Davâbitü'l-ma'rife*, 119; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 81; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 80; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 142; İsmail Köz, “İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu”, 90, 91.

<sup>33</sup> Modal önermeler için bazı Türkçe karşılıklar da kullanılmaktadır. Örneğin zarûriyye-i mutlaka için mutlak zorunlu, dâime-i mutlaka için mutlak devamlı, meşrûta-i âmme için genel şartlı, örfiyye-i âmme için genel örfî, vücûdiyye-i lâ zarûriyye için zorunlu olmayan vücûdî ve münteşire için yayılmış ifadeleri kullanılır. Bu karşılıklar için bkz. Ferruh Özpilavcı, *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi Tahkik, Çeviri, Şerh*, 327-332.

<sup>34</sup> Bu önermeyi “insan zorunlu olarak hayvandır” şeklinde ifade etmek mantıkta daha yaygındır. Hayvan ise “beslenip büyüyen, algılayan ve iradesiyle hareket eden cisim demektir.” Bk. Seyyid Şerif Cürçânî, *Târîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 100. Bununla birlikte bazı Türkçe mantık eserlerinde hayvandır yerine canlıdır şeklinde ifade edildiği de vâkidir. Biz de buna dayanarak ikinci kullanımı tercih ettik.

<sup>35</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 51; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 278-279; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 234; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 142; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*,

3. Dâime-i Mutlaka: Öznenin fertleri mevcut olduğu müddetçe yüklemün özneye yüklenmesinin devamı ile hükmolunan önermelerdir. “Her insan mevcut olduğu sürece devamlı olarak canlıdır” ve “hiçbir insan mevcut olduğu sürece devamlı olarak at değildir” önermelerinde olduğu gibi. Dâime-i mutlakaya, zarûriyyenin isimlendirilmesindekine benzer şekilde devam içerdiğinden dolayı dâime, devamın bir vasıf veya vakitle kayıtlanmamış olmasından dolayı da mutlaka denir.<sup>36</sup>

3. Meşrûta-ı Âmme: Öznenin vasfı (vasf-ı mevzû) mevcut olduğunda yüklemün özneye yüklenmesinin zorunluluğu ile hükmolunan önermeler olup iki şekilde bulunur. a) Meşrûta-i âmme zarûret bi şartî'l-vasf: “Her yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareket eder”, “hiçbir yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareketsiz değildir” gibi. Bu örneklerden birincisinde bütün yazıcı fertleri için yazma esnasında parmakların hareketliliğinin olumluluğu, ikincisinde ise olumsuzluğu zorunluluk hükmü için şarttır. b) Meşrûta-i âmme mâ dâme'l-vasf: Öznenin fertlerinin (zat-ı mevzû), öznenin vasfı (unvan-ı mevzû) ile muttasıf olduğu vakitlerin hepsinde bulunmasının zorunlu olmasıdır. “Her yazıcı yazıcı olduğu müddetçe zorunlu olarak canlıdır” önermesi gibi. Bu önermeye göre yazıcı teriminin fertlerine yazma vasfıyla vasıflandığı bütün vakitlerde zorunlu olarak düşünen canlı olmak nispet edilir fakat bu zorunlulukta yazma vasfının herhangi bir etkisi yoktur. Yazıcı olan kişi yazma sıfatıyla vasıflansın ya da vasıflanmasın, yazıcı olan fertlerin canlı olması zorunludur. Meşrûta-ı âmme vasıf şartından dolayı meşrûta, meşrûta-i hâsseden daha genel olmasından dolayı da âmme olarak isimlendirilir.<sup>37</sup>

---

261; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:81; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:150; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 80; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 86; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967): 81.

<sup>36</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 54; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 279; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 235; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 145; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 262; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:83; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:150; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 82; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-naqdî şerh-i mantıkî't-Tecrîd*, 113; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 86; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>37</sup> Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 280,282; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 51-52; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 236; Hasan

4. Örfiyye-i Âmme: Öznenin vasfı devamlı olduğu müddetçe yüklemün özneye yüklenmesinin devamı ile hükmolunan önermelerdir. “Her yazıcı yazdığı müddetçe dâima parmakları hareket eder” ve “hiçbir yazıcı yazdığı müddetçe dâima parmakları hareketsiz değildir” gibi. Olumsuzları mutlaka olarak kullanıldığında örfte yaygın olarak anlaşılan manayı ifade ettiği için bu önermelere örfiyye denir. Örneğin “hiçbir uyuyan uyanık değildir” dendiğinde örfte bundan “uyuduğu müddetçe uyuyan” anlaşılır. Örfiyye-i âmmeye bileşik önermelerden olan örfiyye-i hâsseden daha genel olduğu için âmme denilmiştir.<sup>38</sup>

5. Vaktiyye-i Mutlaka: Belli bir zamanda yüklemün özneye yüklenmesinin zorunluluğu ile hükmolunan önermelerdir. Belli bir zamandan kasıt hükmeden kimsenin belirttiği zaman dilimidir. “Ay vakt-i heylûlede (dünyanın güneş ile ay arasına girdiği vakitte) zorunlu olarak tutulur”, “ay vakt-i heylûlede zorunlu olarak ışıklı değildir” gibi.<sup>39</sup>

6. Münteşire-i Mutlaka: Belirsiz bir zamanda yüklemün özneye yüklenmesinin zorunluluğu ile hükmolunan önermelerdir. Zamanın belirlenmemesi ya “her canlı zamanın birinde zorunlu olarak teeneffüs eder” örneğindeki gibi belirlenmiş bir vaktin olmayışı ya da “ay gecenin birinde zorunlu olarak tutulur” örneğindeki gibi aslında belli bir vakitte ise de bunun önermede belirtilmemesi demektir.<sup>40</sup>

---

Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 144; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 262; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:82; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:150; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 80; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd şerh-i mantıkı't-Tecrîd*, 115; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 86; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 81.

<sup>38</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 283; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 237; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 147; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 263; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:83; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:150; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 83; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 115; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 54; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 87; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>39</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 247; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 144; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 271; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:82; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:151; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 53; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 86; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 81.

<sup>40</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 53; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 248; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 146; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-*

7. Mutlaka-ı Âmme: Nispetin fiiliyeti yani nispetin ezeli ve ebedi olarak veya herhangi bir zamanda bir defa bile kuvveden fiile çıkmış olmasıyla hükmolunan önermelerdir. Ezelî ve ebedî kaydıyla “Allah bilfiil âlimdir”, “Allah bilfiil haydır” gibi zamanı olmayan hükümlerin modalitesine işaret edilmektedir. Herhangi bir zamanda bir defa bile olmuş olmak kaydıyla ise belli bir zamanda ortaya çıkan hükümlerin modalitesine işaret edilmektedir. Örneğin “Zeyd bilfiil oturandır”, “Zeyd bilfiil ayaktadır” gibi.<sup>41</sup>

8. Mümkine-i Âmme: Yüklemin özneye yüklenmesinin imkânı ile yani önermedeki nispetin zorunluluğunun muhalif yönden imkânsız kılınmasıyla hükmolunan önermelerdir. “Her insan bilimkân yazıcıdır” gibi. Eğer önermede hüküm olumlu olursa, olumsuz hükmün zorunlu olması olumsuzlanmış demektir. Eğer önermede hüküm olumsuz olursa, olumlu hükmün zorunlu olması olumsuzlanmış demektir. Çünkü olumlu olumsuzun, olumsuz da olumlunun muhalifidir. Örneğin “her insan bilimkân yazıcıdır” önermesi, insan için yazıcı olmamanın zorunlu olmadığı; “her ateş bilimkân sıcaktır” önermesi ateşin sıcak olmamasının yani soğuk olmasının zorunlu olmadığı anlamında gelir. Basit modal önermeler içerisinde en geneli mümkine-i âmme, en özeli ise zarûriyye-i mutlakadır.<sup>42</sup>

### 1.2.2. Bileşik Modal Önermeler

Basit modal önermeler dört modalitenin farklılıklarına göre çeşitlenirken; bileşik modal önermeler ise bu dört modalitenin

---

*Kavâidü'l-celiyye*, 273; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 86; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 81.

<sup>41</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantukiyye*, 284; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 238; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 148-149; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 264; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:83; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:151; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 84; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 110; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 54; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 87; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>42</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantukiyye*, 286; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 239; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 149; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 265; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:83; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:152; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 84-85; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 55; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 87; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

birbirleriyle olan ilişkilerine göre çeşitlenir. Bileşik modal önermeler lafız itibarıyla birer önerme iseler de mana olarak iki hükmü içerirler. Bu hükümlerden biri olumluluk diğeri olumsuzluktur. Bu önermelerdeki lâ devam (devamlı olmama-devamsızlık) kaydı mutlaka-ı âmmeye, lâ zarûre (zorunlu olmama-zorunsuzluk) kaydı ise mümkün-i âmmeye işarettir. Örneğin “her insan gülücüdür fakat devamlı değil” bileşik önermesi, insan için gülücüğü olumlarken bunun devamını yani devamlı gülücü olmayı olumsuzlamaktadır.<sup>43</sup>

Bileşik modal önermelerin olumluluk ve olumsuzluktan meydana gelmesinde önermenin hakikatine itibar edilir. Bunun sebebi ise önermenin bazen lafzen değilse de manen bileşik olmasıdır. Örneğin “her insan bilimkân-ı hâs yazıcıdır” önermesi böyledir. Bu önerme lafzen bileşik değilse de anlam bakımından bileşiktir. Zira hem varlık hem de yokluk tarafından zarûret-i zâtiyye olumsuz kılınmıştır. İnsan için yazmanın da yazmamanın da zorunlu olmadığını ifade eder. Devamsızlık ve zorunsuzlukla açık olarak kayıtlanan önermelerdeki bileşiklik ise anlam olarak olduğu gibi şeklen de mevcuttur. Genel olarak bileşik modal önermelerin yedi adet olduğu kabul edilir. Bunlar meşrûta-i hâsse, örfiyye-i hâsse, vaktiyye-i lâ dâime, münteşire-i lâ dâime, vücûdiyye-i lâ dâime, vücûdiyye-i lâ zarûriyye ve mümkün-i hâsse’dir.<sup>44</sup>

1. Meşrûta-i Hâsse: Özün devamsızlığı (lâ devam-ı zâti) ile kayıtlanan meşrûta-i âmmeye denir. Öznenin vasfı (vasf-ı mevzû) mevcut olduğu müddetçe yüklemün özneye yüklenmesindeki zorunluluğun zâtın devamsızlığı ile kayıtlanmasıdır. Örneğin “her yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareket eder ancak bu zât açısından devamlı değildir” önermesi meşrûta-i hâsse olup iki parçadan meydana gelmektedir. Birincisi yazıcının yazı yazması için parmaklarının hareket

<sup>43</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 56; Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 247; İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 274-275; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü’l-kavâ’idi’l-mantikiyye*, 298; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>44</sup> İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 260-261; Meydânî, *Davâbitü’l-ma’rife*, 119; Farfûr, *Meâyirü’l-Fiker*, 81; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhib*; 80; Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 234; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü’l-Burhân*, 155; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:149; İsmail Köz, “İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu”, 90-91; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 56.

etmesinin zorunluluğu, ikincisi ise yazıcının var olduğu bütün vakitlerde nispetin devamlı olmamasıdır. Olumsuzunun örneği ise “hiçbir yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareketsiz değildir ancak bu zat açısından devamlı değildir” önermesi gibidir.<sup>45</sup>

2. Örfiyye-i Hâsse: Özün devamsızlığı ile kayıtlanan örfiyye-i hâsseye denir. Öznenin vasfı devamlı oldukça yüklemün özneye nispetinin devam ettiği hükmü, özün devamsızlığı ile kayıtlanırsa örfiyye-i hâsse adını alır. “Her yazıcı yazı yazdığı müddetçe daima parmakları hareket eder ancak bu öz açısından devamlı değildir” ve “hiçbir yazıcı yazı yazdığı vakitlerin birinde parmakları hareketsiz değildir ancak bu öz açısından devamlı değildir” önermeleri gibi.<sup>46</sup>

3. Vaktiyye-i Lâ Dâime: Özün devamsızlığı ile kayıtlanan vaktiyye-i mutlakaya denir. “Ay vakt-i heylûlede zorunlu olarak tutulur ancak bu devamlı değildir”, “ay vakt-i terbîde zorunlu olarak tutulmaz ancak bu devamlı değildir.” gibi.<sup>47</sup>

4. Münteşire-i Lâ Dâime: Özün devamsızlığı ile kayıtlanan münteşire-i mutlakaya denir. “Ay herhangi bir vakitte zorunlu olarak tutulur ancak bu devamlı değildir” önermesi münteşire-i lâ dâimedir.<sup>48</sup>

---

<sup>45</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 286-287; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 239; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 151; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 266; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:83; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:153; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 87; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 57; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>46</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 57; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 288-289; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 240; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 151; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 267; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:153; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 88; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>47</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 242; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 152; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 271; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 116; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 58; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 292-293; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>48</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 243; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 152; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 272; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 115; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da*

5. Vücûdiyye-i Lâ Dâime: Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmmeye denir. “Ay bilfiil tutulur fakat bu devamlı değildir”, “her güvercin bilfiil uçucudur fakat devamlı değildir” gibi.<sup>49</sup>

6. Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye: Yüklemin özneye yüklenmesinin zorunlu olmaması ile kayıtlanan mutlaka-ı âmmeye denir. Bu kayıtlanma olumluluk ve olumsuzlukta nispete uygun olan yönden olmalıdır. “Her canlı bilfiil teneffüs edendir fakat bu özünün zorunluluğu ile değildir”, “her insan bilfiil gülücüdür fakat bu gülücülük zorunlu değildir” önermeleri gibi.<sup>50</sup>

7. Mümkine-i Hâsse: Yüklemin özneye yüklenmesinin zorunlu olmaması ile kayıtlanan mümkine-i âmmeye denir. Bu kayıt vücûdiyye-i lâ zarûriyyede olduğu gibi nispete uygun yönden olmalıdır. “Her insan imkan-ı âm ile hareket edendir ancak bu öz bakımından zorunlu değildir” gibi.<sup>51</sup>

### 1.2.3. Meşhur Olmayan Modal Önergeler

Mantıkçıların üzerinde çok durmadıkları ancak yine de önermelerin döndürme ve çelişki gibi hükümleri ele alınırken

---

*Kipli Mantık*, 58; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 295-296; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 82.

<sup>49</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 241; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 152; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 269; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Ceherü'n-naqdîd*, 111; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:154; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 88, Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 58; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 291; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.

<sup>50</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 240; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 152; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 268; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:153; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 89; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 290; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 58-59; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.

<sup>51</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 244; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 154; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 273; Farfûr, *Meâyirü'l-Fiker*, 2:84; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:154; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 89; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 297; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 59; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 88; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.

Ekrem Sefa GÜL

incelenmesine ihtiyaç duyulan modal önermeler meşhur olmayan modal önermeler olarak isimlendirilir. Bunların önemlileri şunlardır:

1. Mutlaka-ı Vaktiyye: Yüklemin özneye yüklenmesinin belli bir zamanda bilfiil gerçekleşmesi ile hükmolunan önermelerdir. “Ay vakt-i heylûlede bilfiil tutulur”, “ay vakt-i heylûlede bilfiil aydınlatıcı değildir” gibi.<sup>52</sup>

2. Mutlaka-ı Münteşire: Yüklemin özneye yüklenmesinin fiilen gerçekleştiği vakitte vukû bulmasıyla hükmolunan önermelerdir. “Ay ayın mevcut olduğu vakitlerin birinde bilfiil tutulur”, “ay ayın mevcut olduğu vakitlerin birinde bilfiil aydınlatıcı değildir” gibi. Mutlaka-ı vaktiyye ile mutlaka-ı münteşirede zorunluluk anlamı yoktur.<sup>53</sup>

3. Hîniyye-i Mutlaka: Öznenin vasfının bazı vakitlerinde nispetin fiilen gerçekleşmesi ile hükmolunan önermelerdir. “Her insan olarak var olduğu vakitlerden bazısında fiilen uyuyandır”, “hiçbir insan insan olarak var olduğu vakitlerin bazısında fiilen uyuyan değildir” gibi.<sup>54</sup>

4. Hîniyye-i Mümkine: Yüklemler muhalif yönden yani önerme olumlu ise olumsuz, olumsuz ise olumlu yönden zorunluluğunun kaldırılması ile hükmolunan önermelerdir. “Her zatürreli hasta olduğu zamanların bazısında imkân-ı âm ile öksürür”, “hiçbir zatürreli hasta olduğu zamanların bazısında imkân-ı âm ile öksüren değildir” gibi.<sup>55</sup>

---

<sup>52</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 248; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 157; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 83; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 60.

<sup>53</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 248; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 157; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 83; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 60.

<sup>54</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 247; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 157; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 151; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 61; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 89; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.

<sup>55</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 248; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 151; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 61; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 89; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.



Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önermeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi

5. Mümkine-i Vaktiyye: Öznenin var olduğu vakitlerden belli bir vakitte muhalif yönden zorunluluğun olumsuz kılınması ile hükmolunan önermelerdir. “Ay vakt-i heylûlede bilimkân tutulur” gibi.<sup>56</sup>

6. Mümkine-i Dâime: Öznenin var olduğu vakitlerden belirlenmemiş herhangi bir vakitte muhalif yönden zorunluluğun olumsuz kılınması ile hükmolunan önermedir. “Ay mevcut olduğu vakitlerden herhangi birinde imkân-ı âm ile tutulur”, “her düşünen canlı mevcut olduğu vakitlerin birinde imkân-ı âm ile konuşandır” gibi.<sup>57</sup>

7. Hîniyye-i Lâ Dâime: Özün devamsızlığıyla kayıtlanmış olan hîniyye-i mutlakaya denir. “Her zatürreli hastalığının devam ettiği vakitlerin bazısında öksürür ancak bu devamlı değildir”, “hiçbir zatürreli hastalığının devam ettiği vakitlerin bazısında öksüren değildir ancak bu devamlı değildir” gibi.<sup>58</sup>

Modal önermelerin temel modalitelere göre çeşitlenmesi ve birbirlerine karşı durumlarının daha iyi anlaşılması için bu önermelerin bütün içerisinde nereye takâbül ettiklerini görmek modalite konusunun daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır. Modal önermelerin bu karşılıklı durumları ve anlamları makalenin sonundaki eklerde yer alan tablolarda gösterilmiştir. Ayrıca benzer nitelikteki modaliteler için kullanılan ortak isimler de yine ekte belirtilmiştir.

### 1.3. Modal Önermelerin Hükümleri

Modal önermelerin döndürmelerinin ve çelişiklerinin incelenmesi, hem bu önermelerin anlamlarının açık kılınmasında hem de modal kıyasların delillendirilmesinde oldukça önemlidir. İslâm

---

<sup>56</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 249; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 157; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 61; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 89; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83.

<sup>57</sup> Necati Öner, *Klasik Mantık*, 90; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 61.

<sup>58</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 248; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 157; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:154; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 89; Necati Öner, “Klasik Mantıkta Modalite”, 83; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 62.

Ekrem Sefa GÜL

mantıkçıları modal önermelerde çelişiklik ile düz döndürme konusu üzerinde durmuşlardır.

### 1.3.1. Modal Önermelerde Çelişiklik

Çelişiklik (tenâkuz) özne ve yüklemi aynı olan iki önermenin hem nitelik hem nicelik bakımından farklı olmasıdır. Tümel olumlu ile tikel olumsuz, tümel olumsuz ile tikel olumlu önermeler birbirlerine çelişiklerdir. Çelişik önermelerden biri doğru ise diğeri yanlış, biri yanlış ise diğeri doğrudur. İki modal önermenin birbiriyle çelişik olması için bunlara ek olarak modalite bakımından da farklı olmaları gerekir. Çünkü bir şeyin çelişigi o şeyin hükümden kaldırılmasıdır. Eğer iki önermenin de modalitesi aynı olursa çelişiklik gerçekleşmeyebilir. Nitekim zorunlulukla kayıtlı olan iki önerme de yanlış ya da iki önerme de doğru olabilir. Örneğin “her insan zorunlu olarak yazıcıdır” ve “bazı insanlar zorunlu olarak yazıcı değildir” önermelerinin ikisi de yanlıştır. Zira bütün insanların yazıcı olması ve olmaması zorunlu değildir. Yine “hiçbir insan zorunlu yazıcı değildir” ve “bazı insan bilimkân yazıcıdır” önermelerinin ikisi de doğrudur. İslâm mantıkçıları altısı basit yedisi bileşik olmak üzere meşhur on üç modal önermenin çelişikleri üzerinde dururlar.<sup>59</sup>

#### 1.3.1.1. Basit Modal Önermelerde Çelişiklik

1. Zarûriyye-i mutlakının çelişigi karşı taraftan zorunluluğun olumsuz kılınması olan mümkin-i âmmedir. Örneğin “her insan var olduğu müddetçe zorunlu olarak canlıdır” önermesinin çelişigi “bazı insan bilimkân canlı değildir” önermesidir. Bunun anlamı insanın canlı olmasının zorunlu olmadığıdır ve zâtı devam ettiği müddetçe insanın zorunlu olarak canlı olmasıyla çelişiktir.<sup>60</sup>

<sup>59</sup> Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:167; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 186-187; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 332-333; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 63-64.

<sup>60</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 280; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:167; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 163; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 292-293; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 128; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 106; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 333-334; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 64.

2. Dâime-i mutlakanın çelişigi mutlaka-ı âmmedir. Dâime-i mutlakada nispetin devamı ile mutlaka-ı âmmede ise nispetin fiiliyeti ile hükmedilir. Bunlardan birincisinde anlam nispetin devamı, ikincisinde ise bazı vakitlerde nispetin gerçekleşmesinin olumlanması veya olumsuzlanmasıdır. Örneğin “her insan insan olduğu müddetçe canlıdır” dâime-i mutlaka önermesinin çelişigi “bazı insan canlı değildir” önermesidir.<sup>61</sup>

3. Meşrûta-i âmmenin çelişigi hîniyye-i mümkinedir. Meşrûta-i âmmede zorunluluk vasfının devamına nispetle hüküm verilir. Hîniyye-i mümkinede ise muhalif taraftan vaktin zorunluluk vasfı olumsuz kılınır. Örneğin “her tutulan tutulmaya devam ettiği müddetçe zorunlu olarak karanlıktır” meşrûta-i âmme önermesinin çelişigi “bazı tutulan tutulma vaktinde bilimkân-ı âm karanlık değildir” olur. İlkinde tutulma devam ettiği müddetçe karanlığın zorunluluğu ile ikincisinde ise bazı tutulma vakitlerinde karanlığın zorunluluğunun olumsuz kılınması ile hükmedildiğinden aralarında çelişki vardır.<sup>62</sup>

4. Örfiyye-i âmmenin çelişigi hîniyye-i mutlakadır. Örfiyye-i âmme bütün vakitlerde devam nispetiyle, hîniyye-i mutlaka ise bazı vakitlerdeki fiiliyet ile hükmolunan önermedir. Bazı vakitleri vasıflamayı olumsuz kılma, bütün vakitleri vasıflamayı ispatlamaya çelişiktir. Buna göre “her zatürreli hastalığı devam ettiği müddetçe öksürür” örfiyye-i âmme önermesi ile “bazı zatürreli zatürre olduğu vakitlerin bir kısmında bilfiil öksüren değildir” hîniyye-i mutlaka önermesi arasında çelişiklik vardır.<sup>63</sup>

<sup>61</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 280; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 293-294; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 129; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 106; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 335; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 64-65.

<sup>62</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 281; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 294; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 129; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 107; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 335; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 65.

<sup>63</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 282; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 295; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 130; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 108; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 65.

Ekrem Sefa GÜL

5. Vaktiyye-i mutlakanın çelişği mümkin-i vaktiyyedir. Vaktiyye-i mutlakada belirli bir vakitteki zorunluluk, mümkin-i vaktiyyede ise muhalif taraftan belirli vakitteki zorunluluğu olumsuz kılmak söz konusudur. Örneğin “ay vakt-i heylûlede zorunlu olarak tutulur” vaktiyye-i mutlaka önermesinin çelişği “bazı ay vakt-i heylûlede bilimkân tutulan değildir” önermesidir.<sup>64</sup>

6. Münteşire-i mutlakanın çelişği mümkin-i dâimedir. Münteşire-i mutlakada belirli olmayan vakitteki bir zorunluluk söz konusudur. Mümkin-i dâimede ise vaktin muhalif taraftan olumsuz kılınmasıyla hükmolunur. Örneğin “her ay herhangi bir vakitte zorunlu olarak tutulur” münteşire-i mutlaka önermesi “bazı ay herhangi bir vakitte bilimkân tutulan değildir” mümkin-i dâime önermesi ile çelişir.<sup>65</sup>

### 1.3.1.2. Bileşik Modal Önermelerde Çelişiklik

Bileşik modal önermeler anlam yönünden olumluluk ve olumsuzlukta farklı olan iki önermenin birleşmesinden meydana gelir. Bu tür önermelerin çelişğini elde etmek için önce bileşik önermenin her bir parçasının ayrı ayrı çelişikleri alınır. Bu çelişik parçaların arasına “ya böyledir veya böyledir” ifadesi yerleştirilir. Örneğin “her yazıcı yazıcı olduğu müddetçe zorunlu olarak parmakları hareket edendir ancak bu devamlı değildir” meşrûta-i hâsse önermesinin bir parçası olumlu meşrûta-i âmme, anlamı devamsızlık (lâ devam) olan ikinci parçası ise mutlaka-ı âmmedir. Meşrûta-i âmmenin çelişği hîniyye-i mümkinedir. Bu da “bazı yazıcı yazıcı olduğu zamanlarda bilimkân parmakları hareket eden değildir” önermesidir. Mutlaka-ı âmmenin çelişği ise dâime-i mutlaka olup bu da “bazı yazıcı zâtı var olduğu müddetçe parmakları hareket edendir” önermesidir. Buna göre bileşik önermenin çelişği “ya bazı yazıcı yazıcı olduğu zamanlarda bilimkân parmakları hareket eden değildir ya da bazı yazıcı özü var olduğu müddetçe parmakları hareket edendir” önermesidir. Sonuç olarak zikredilen meşrûta-i hâsse önermenin

<sup>64</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 65-66.

<sup>65</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 66.

Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önermeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi

çelişği bu mümkine-i âmme ile dâime-i mutlakadan meydana gelen mâniatü'l-hulüvv türü bir ayrık şartlı önerme olur.<sup>66</sup>

Buna göre yedi meşhur bileşik modal önermenin çelişkileri şu şekildedir: Meşrûta-i hâssenin çelişği muhalif hîniyye-i mümkine veya muhalif dâime-i mutlakadır. Örfiyye-i hâssenin çelişği muhalif hîniyye-i mutlaka veya muvafık dâime-i mutlakadır. Vaktiyye-i lâ dâimenin çelişği muhalif mümkine-i vaktiyye veya muvafık dâime-i mutlakadır. Münteşire-i lâ dâimenin çelişği muhalif mümkine-i dâime veya muvafık dâime-i mutlakadır. Vücûdiyye-i lâ dâimenin çelişği muhalif dâime-i mutlaka veya muvafık dâime-i mutlakadır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyenin çelişği muhalif dâime-i mutlaka veya muvafık zarûriyye-i mutlakadır. Mümkine-i hâssenin çelişği muhalif zarûriyye-i mutlaka ya da muvafık zarûriyye-i mutlakadır.<sup>67</sup>

### 1.3.2. Döndürme

Döndürme önermenin niteliğini bozmadan öznesini yüklem yüklemine de özne yaparak yeni bir önerme elde etmektir. Döndürmede asıl önermenin niteliği bozulmamalı, terimlerin kaplamaları değişmemelidir. Bu şartlara göre yapılan döndürmede asıl önerme doğru ise döndürülen önerme de doğrudur. İslâm mantıkçıları modal önermelerin döndürülmesinde sekiz basit, beş bileşik olmak üzere toplam on üç meşhur önerme üzerinde dururlar.<sup>68</sup>

#### 1.3.2.1. Olumlu Modal Önermelerin Düz Döndürmesi

---

<sup>66</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 66- 67; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 283; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 295; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 131; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 109.

<sup>67</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 284-285; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 295-296; İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevherü'n-nağîd*, 132-134; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 106; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 335; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 164; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 67.

<sup>68</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 289; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 298; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 197; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 67-69.

1. Zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, örfiyye-i âmme ve meşrûta-i âmmenin olumlularının döndürmeleri öznenin vasfının bazı vakitlerinde fiilen gerçekleşmesiyle hükmolunan hîniyye-i mutlaka olur. Buna göre; “her insan zorunlu olarak canlıdır” zarûriyye-i mutlaka, “her insan fertleri (zât-ı mevzû) devam ettiği müddetçe devamlı olarak canlıdır” dâime-i mutlaka, “her insan vasıfları (vasf-ı mevzû) devam ettiği müddetçe zorunlu olarak canlıdır” meşrûta-i âmme ve “her insan dâima canlıdır” örfiyye-i âmme önermelerinin tamamının düz döndürmesi “bazı canlı canlı olduğu müddetçe bilfiil insandır” şeklinde hîniyye-i mutlakadır.<sup>69</sup>

Hîniyye-i mutlaka vasf-ı mevzûun bazı vakitlerinde fiilin gerçekleşmesi ile hükmolunan önermedir. Örneğin; “her insan zorunlu olarak canlıdır” zarûriyye-i mutlaka önermesinin döndürmesi “bazı canlı canlı olduğça bilfiil insandır” şeklinde hîniyye-i mutlaka olur. İlk önerme doğru olunca ikincisi de doğru olur. Çünkü insanların tümü veya bir kısmı canlı olduğu anda canlı olan fert mevcut olmuş olur ve bu fert canlı olduğu vakitte insan da olur. Bu şekilde bazı canlının canlı olduğu vakitte bilfiil insan olması gerçekleşir. Ne zaman “bütün insanlar veya bazı insanlar zorunlulukla/dâima canlıdır” önermeleri doğru olursa “bazı canlılar canlı olduğu vakitlerde insandır” önermesi de doğru olur. Bu döndürme imkânsıza ircâ ile ispatlanır. Şöyle ki döndürmenin kendisi doğru olmazsa bu durumda çelişği olan “hiçbir canlı canlı olduğu müddetçe insan değildir” önermesi doğru demektir. Bunu ispat etmek için döndürmenin çelişği asıl önermeye eklenir ve birinci şekilden bir kıyas elde edilir. Sonucun imkânsızlığından döndürmenin doğru olduğu gösterilir. Buna göre asıl önermenin döndürmesi olan “bazı canlı canlı olduğu müddetçe bilfiil insandır” önermesi küçük öncül; bunun çelişği olan “hiçbir canlı canlı olduğu müddetçe insan değildir” önermesi ise büyük öncül olarak alınır. Bu durumda sonuç “hiçbir insan zorunlu olarak veya devamlı olarak insan değildir” önermesi olur ki bu da imkânsızdır. Bu imkânsız sonuç ise büyük önerme olan çelişğin yanlışlığından

---

<sup>69</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 297; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 308-309; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 192-193; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 117-118; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 101; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 70-71.

kaynaklanır. Şu halde yanlış olan çelişğin aslı olan hîniyye-i mutlaka önerme doğru demektir.<sup>70</sup>

2. Meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâssenin olumlularının döndürmesi hîniyye-i lâ dâime olur. Buna göre “her yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareket eder ancak bu zat açısından devamlı değildir” meşrûta-i hâsse önermesi veya “her yazıcı yazı yazdığı müddetçe parmakları hareket eder ancak bu zat açısından devamlı değildir” örfiyye-i hâsse önermelerinin düz döndürmeleri “bazı parmakları hareket eden parmaklarının hareketi devam ettiği müddetçe yazıcıdır fakat bu devamlı değildir” şeklindeki hîniyye-i lâ dâimedir.<sup>71</sup>

3. Vaktiyye-i mutlaka, münteşire-i mutlaka, mutlaka-ı âmme, vücûdiyye-i lâ dâime ve vücûdiyye-i lâ zarûriyenin olumlularının düz döndürmesi mutlaka-ı âmme olur. Buna göre “ay vakt-i heylûlede zorunlu olarak tutulur” vaktiyye-i mutlaka önermesi “bazı vakt-i heylûlede tutulan bilfiil aydır” şeklinde mutlaka-ı âmmeye döndürülür. “Ay gecenin birinde zorunlu olarak tutulur” münteşire-i mutlaka önermesi “bazı gecenin birinde tutulan bilfiil aydır” mutlaka-ı âmme önermesi olur. “Her insan bilfiil canlıdır” mutlaka-ı âmme önermesi “bazı canlı bilfiil insandır” şeklinde yine mutlaka-ı âmme olur. “Her güvercin bilfiil uçucudur lakin devamlı değil” vücûdiyye-i lâ dâime önermesi “bazı uçucu bilfiil güvercindir” şekilde mutlaka-ı âmme olur. “Her insan bilfiil gücüdür lakin bu gülcük zorunlu değildir” vücûdiyye-i lâ zarûriyye önermesi de yine “bazı gülcü bilfiil insandır” şeklinde mutlaka-ı âmme bir önerme olur.<sup>72</sup>

---

<sup>70</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 298-299; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 309-310; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 118-120; İsmail Kóz, “İslâm Mantıkçlarında Modalite Konusu”, 128-129.

<sup>71</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 297; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 308-309; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 192-193; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 117-118; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 101; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 71.

<sup>72</sup> İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 311; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 193; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 120; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 102; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 72.

Ekrem Sefa GÜL

Bu beş modal önermenin düz döndürmelerinin mutlaka-ı âmme olduğunun delili de yine imkânsıza ircâ ile olur. Buna göre örneğin “her C B’dir” mutlaka-ı âmme önermesi doğru olursa “bazı B ıtlâk-ı âm ile C’dir” önermesi de doğru olur. Zira böyle olmazsa bunun çelişği olan “hiçbir B dâimî olarak C değildir” dâime-i mutlaka önermesi doğru olur. Bu son önermeyi büyük öncül, “her C B dir” şeklindeki asıl önermeyi de küçük öncül olarak bir kıyas kurduğumuzda sonuç “hiçbir C dâimî olarak C değildir” şeklinde dâime-i mutlaka bir önerme olur. Bu ise görüldüğü üzere muhaldir. Buna yol açan ise döndürülmüş önermenin çelişği olan ve bu kıyasta büyük öncül olarak kullanılan “hiçbir B dâimî olarak C değildir” önermesidir. O halde bunun çelişği olduğu “bazı B ıtlâk-ı âmm ile C’dir” önermesi doğru demektir. Dolayısıyla ilk önerme olan mutlaka-ı âmme doğrudur ve bunun döndürmesi de yine mutlaka-ı âmmedir. Kalan dört modalitenin döndürmeleri de aynı yöntem ile ispatlanır.<sup>73</sup>

Basit modal önermelerden mümkün-i âmme ile bileşik modal önermelerden mümkün-i hâssenin döndürmeleri olmaz. Zira esas olan öznenin fertleri (zât-ı mevzû) üzerine öznenin unvanının (unvan-ı mevzû) sadık olmasıdır. Mütakaddimûn mantıkçılar iki mümkünenin, mümkün-i âmmeye döndürüleceğini kabul ederek buna dair bazı deliller getirirler. Birisi hulf yoluyla ispattır. Ne var ki bunu yaparken birinci şekilden kıyasta mümkün önermeyi küçük öncül olarak kullanırlar. Oysa birinci ve üçüncü şekilde küçük önerme mümkün olamayacağından bu delil tam değildir. Kullandıkları diğer delillerde ise tümel olumsuz zarûriyye-i mutlakının döndürmesinin yine zarûriyye-i mutlaka olması söz konusudur. Hâlbuki bunun döndürmesinin zarûriyye olduğu kesin olarak ispatlanamamış ve bu nedenle dâime-i mutlakaya döndürülmesiyle yetinilmiştir. Bu sebeple sonraki mantıkçılar buna itibar etmemişlerdir.<sup>74</sup>

Burada esas mesele akd-i vad’ da yani hükmün verildiği durumda, zât-ı mevzûun vasf-ı mevzû ile vasıflanmasının bilfiil olmasına mı yoksa bilimkân olmasına mı itibar edileceğindeki görüş ayrılığıdır. İbn Sînâ ve onun görüşünü benimsemiş olan müteahhirûn mantıkçılar gibi

<sup>73</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'id-i'l-mantıkıyye*, 354.

<sup>74</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'id-i'l-mantıkıyye*, 359-360; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 73.



bilfiil olmasına itibar edildiğinde mümkünler döndürülmez. Zira bu durumda asıl önermeden anlaşılan “bilfiil C olan bilimkân B’dir” demektir. Döndürmenin anlamı ise “bilfiil B olan bilimkân C’dir” demektir. Oysa bu durumda B’nin mümkün olarak kalması ve kuvveden fiile hiçbir zaman çıkmaması mümkün olur. Böyle olunca da döndürme geçerli-doğru olmaz.<sup>75</sup> Netice itibarıyla bir şeyin mümkün olmasından varlığı gerekli olmaz. Bazen bir şey mümkün olmakla birlikte asla varlığa çıkmaz.<sup>76</sup> Ancak zât-ı mevzûun vasf-ı mevzû ile vasıflanmasında fiile değil imkâna itibar edildiğinde –ki Fârâbî’nin görüşü budur- mümkünler yine mümkün-i âmmeye döndürülür. Zira bundan anlaşılan “bilimkân C olan bilimkân B’dir” demektir. Bu durumda “bazı bilimkân B olan bilimkân C’dir” demek doğru olur. Döndürmede bir imkânsızlık olmaz. İfade edildiği üzere bu mesele tümel olumsuz zarûriyye-i mutlakanın döndürmesinin dâime-i mutlaka mı yoksa yine zarûriyye-i mutlaka mı olduğuyla da bağlantılıdır. Eğer bunun döndürmesi zarûriyye-i mutlaka ise mümkünlerin döndürmesi de mümkün-i âmme olur.<sup>77</sup> Ancak her ikisi için de kesin bir delil ortaya konamamıştır. Bu yüzden sonraki mantıkçılar arasında tümel olumsuz zarûriyyenin döndürmesinin dâime-i mutlaka olduğu, mümkünlerin de döndürülemeyeceği fikri tercih edilmiştir.

### 1.3.2.2. Olumsuz Modal Önermelerin Düz Döndürmesi

#### Tümel Olumsuzların Döndürmesi

Tümel olumsuz önermeler yine tümel olumsuzlara döndürülür. Meşhur on üç önermeden yalnız sevâlib-i sitte adı verilen altısının tümel olumsuzlarının döndürmesi olur. Bu altı önerme zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmme ve örfiyye-i hâssedir. Geri kalan yedi önermenin yani vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye), münteşire-i lâ dâime (münteşire), mutlaka-ı âmme, vücûdiyye-i lâ dâime, vücûdiyye-i lâ zarûriyye, mümkün-i âmme ve

<sup>75</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 361.

<sup>76</sup> İsmail Köz, “İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu”, 129.

<sup>77</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 361; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 300-301; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâ'idü'l-celiyye*, 311-312; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 194, Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 130; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 102.

Ekrem Sefa GÜL

mümkine-i hâssenin tümel olumsuzlarının döndürmesi olmaz. Zira bunların en özelleri vaktiye-i lâ dâimedir (vaktiye). Olumsuz vaktiye ise döndürülemez. Daha özel olan dündürülemeyince daha genel olan da döndürülemez. Tümel olumsuz vaktiye-i lâ dâimenin döndürülmemesinin sebebi şudur: Örneğin “hiçbir ay vakt-i terbîde zorunlu olarak tutulan değildir ama bu devamlı değildir” vaktiye önermesi döndürüldüğünde “bazı tutulan imkân-ı âm ile ay değildir” olur ki bu yanlıştır. Zira “her tutulan zorunlu olarak aydır.”<sup>78</sup>

Daha özel olan dündürülemeyince daha genel olanın da döndürülememesinin sebebi ise döndürmenin daha genel olanın bir gereği olmasıdır. Daha genel olan da daha özel olanın gereğidir. Zira bir şeyin gereği olan şeyin gereği olan diğer bir şey, o şeyin de gereğidir. Önermenin döndürülmesinin anlamı döndürmenin bunu küllî bir gereklilikle gerektirmesidir. Bu ise tek maddede önermenin döndürmesinin doğruluğuyla açıklığa kavuşmaz. Aksine tüm maddelerde tatbik edilen bir burhana ihtiyaç duyar. Döndürülememesi ise döndürmesinin onu tümel bir gereklilikle gerektiriyor olmamasındandır. Bunu açıklamak için tek maddede farklılık yeterlidir. Hâlbuki bu onu tümel bir gereklilikle gerektirseydi maddelerde hiçbir farklılaşma olmazdı. Bu yüzden döndürmenin aksine döndürülememenin açıklanmasında tek bir maddeyle yetinilir.<sup>79</sup> Gerek döndürme gerek diğer konularda daha özel ile daha genel olan arasındaki ilişkide kural şudur: Daha genel olanın nefyi daha özeline nefyini gerektirir. Daha özeline nefyi ise daha geneline nefyini gerektirmez. Özeline ispatı geneline ispatını gerektirir. Geneline ispatı ise daha özel olanın ispatının getirmez.<sup>80</sup> Buna göre;

1. Tümel olumsuz zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlakanın döndürmesi tümel olumsuz dâime-i mutlakadır. Örneğin “hiçbir insan zorunlu olarak taş değildir” zarûriyye-i mutlaka önermesi “hiçbir taş devamlı olarak insan değildir” şeklinde dâime-i mutlaka olur. Bunun

<sup>78</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 73; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 346.

<sup>79</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 291; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 346-347.

<sup>80</sup> Meydâni, *Davâbitü'l-ma'rife*, 355.

ispatı da yine imkânsıza ircâ yani hulf yoluylaadır. Buna göre tümel olumsuz zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka “hiçbir C zorunlu olarak/devamlı olarak B değildir” önermesi “hiçbir B devamlı olarak C değildir” şeklinde dâime-i mutlaka olur. Bu önermenin çelişği “bazı B bilfiil C’dir” şeklindeki mutlaka-ı âmmedir. Bu önerme ile asıl önermeden bir kıyas kurduğumuzda; “hiçbir C zorunlu olarak/ devamlı olarak B değildir” (B.Ö) ve “bazı B bilfiil C’dir” (K.Ö) öncüllerinden “bazı B zorunlu olarak/devamlı olarak B değildir” sonucu çıkar ki bu da açıkça imkânsızdır. O halde asıl önerme dikkate alındığında “bazı B bilfiil C’dir” mutlaka-ı âmme önermesi yanlış, bunun çelişği olan “hiçbir B devamlı olarak C değildir” dâime-i mutlaka önermesi doğru olur. Dolayısıyla asıl önermenin döndürmesi de budur.<sup>81</sup>

Tümel olumsuz zarûriyye-i mutlakanın döndürmesinin yine zarûriyye-i mutlaka olduğunu söyleyenler var ise de müteaahirûn mantıkçıların genel kabulü bunun zarûriyye değil dâime olduğudur.<sup>82</sup> Zira “Zeyd’in taşıtı bilimkân otomobil ve motosiklettir” iken “Zeydin taşıtı bilfiil otomobildir” ise “Zeyd’in taşıtı zarûretle motosiklet değildir” doğru iken “hiçbir motosiklet zarûretle Zeyd’in taşıtı değildir” yanlış olur. Zira “bazı motosiklet bilimkân Zeyd’in taşıtıdır” doğrudur. Öyle olmasaydı Zeyd’in gün gelip motosiklete binmesi imkânsız olurdu.

2. Tümel olumsuz meşrûta-i âmme ve örfiyye-i âmmenin döndürmeleri tümel olumsuz örfiyye-i âmme olur. Buna göre “hiçbir yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareketsiz değildir” meşrûta-i âmme önermesi “hiçbir daima parmakları hareketsiz olduğu müddetçe parmakları hareketsiz olan yazıcı değildir” şeklinde örfiyye-i âmme olur. “Hiçbir atlet koştuğu müddetçe daima bacakları hareketsiz değildir” örfiyye-i âmme önermesi de “hiçbir daima bacakları

---

<sup>81</sup> Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 291; İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 301-305; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü’l-Burhân*, 194; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhîb*, 122; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 103; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 73.

<sup>82</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrîrü’l-kavâ’idi’l-mantıkıyye*, 348.

Ekrem Sefa GÜL

hareketsiz olduğu müddetçe bacakları hareketsiz olan atlet değildir” şeklinde yine örfiyye-i âmme olur.<sup>83</sup>

“Hiçbir C, C olduğu müddetçe zorunlu olarak/devamlı olarak B değildir” meşrûta-i âmme/örfiyye-i âmme önermelerinin döndürmesi “hiçbir B, B olduğu müddetçe devamlı olarak C değildir” şeklinde örfiyye-i âmme olur. Zira bu önermenin çelişği “Bazı B, B olduğu vakitlerin bazısında bilfiil C’dir” hîniyye-i mutlaka önermesidir. Asıl önerme ile bu önermeden kurulan kıyasta “hiçbir C, C olduğu müddetçe zorunlu olarak/devamlı olarak B değildir” (B.Ö) ve “bazı B, B olduğu vakitlerin bazısında bilfiil C’dir” (K.Ö) öncüllerinden “bazı B, B olduğu vakitlerin bazısında bilfiil B değildir” sonucu çıkar ki açıkça imkânsızdır. Bu imkânsızlık asıl önermenin döndürmesinin çelişği olan hîniyye-i mutlaka önermenin yol açtığı bir durumdur. O halde bu önermenin çelişği olduğu “hiçbir B, B olduğu müddetçe devamlı olarak C değildir” örfiyye-i âmme önermesi doğrudur. Dolayısıyla tümel olumsuz meşrûta-i âmme ve örfiyye-i âmmenin döndürmeleri tümel olumsuz örfiyye-i âmmedir.<sup>84</sup>

3. Tümel olumsuz meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâssenin döndürmesi bazı zamanlarda özün devamsızlığı ile kayıtlanmış tümel olumsuz örfiyye-i âmme olur. Burada asıl önerme bileşik, sonuç ise basit önermedir. Buna göre “Hiçbir C, C olduğu müddetçe zorunlu olarak/devamlı olarak B değildir ama bu devamlı değildir” meşrûta-i hâsse /örfiyye-i hâsse önermelerinin döndürmesi “hiçbir B, B olduğu zamanların bazısında devamlı olarak C değildir” şeklinde örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi’l-ba’z olur.<sup>85</sup> Yine “hiçbir yazıcı yazı yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareketsiz değildir ancak bu zât açısından devamlı değildir” meşrûta-i hâsse önermesi “hiçbir daima parmakları hareketsiz olan bazen parmakları hareketsiz olduğu müddetçe yazıcı değildir” şeklinde örfiyye-i âmme lâ dâime fi’l ba’z olur. “Hiçbir yazıcı yazı yazdığı vakitlerin birinde asla parmakları hareketsiz olan değildir

<sup>83</sup> Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 292; İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 301-305; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü’l-Burhân*, 194; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhîb*, 122; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 103; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 73-74.

<sup>84</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü’l-kavâ’idi’l-mantıkıyye*, 349.

<sup>85</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü’l-kavâ’idi’l-mantıkıyye*, 350.

ancak bu öz açısından devamlı değildir” örfiyye-i hâsse önermesi de “hiçbir daima parmakları hareketsiz olan bazen parmakları hareketsiz olduğu müddetçe yazıcı değildir” şeklinde yine örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi’l ba’z bir önermedir.<sup>86</sup>

### **Tikel Olumsuzların Döndürmesi**

Modalitesi olmayan önermelerde tikel olumsuzlar bazen doğru bazen de yanlış sonuç verdiğiinden düz döndürülemez. Genellikle modal önermelerde de tikel olumsuzlar döndürülmez. Fakat meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse nitelik ve nicelik bakımından kendilerine uygun örfiyye-i hâsseye döndürülür. Olumsuzları döndürülebilen altı önermeden kalan dört tanesinin tikelleri ise döndürülmez. Buna göre “bazı yazıcı devamlı olmayarak yazdığı müddetçe zorunlu olarak parmakları hareketsiz olan değildir” meşrûta-i hâsse önermesi ile “bazı yazıcı devamlı olmayarak yazdığı müddetçe parmakları hareketsiz olan değildir” örfiyye-i hâsse önermelerinin düz döndürmesi “bazı dâima parmakları hareketsiz olan devamlı olmayarak hareketsiz olduğu müddetçe yazıcı değildir” şeklinde örfiyye-i hâsse olur.<sup>87</sup>

## **2. Modal Kıyaslar**

Modal önermelerin kıyasta kullanılması ile ilgili hükümler muhtelitât denilen modal kıyaslar konusunu oluşturur. Modal kıyas, kıyastaki öncülerin modalitesine göre sonucun modalitesinin ne olacağını belirleme işlemidir. Bunun üzerinde ilk Aristoteles durmuştur. İslâm mantıkçıları konuyu muhtelitât başlığı altında oldukça geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Modal kıyaslar konusunda mantıkçılar arasında bazı görüş farklılıkları olmakla birlikte<sup>88</sup>, genellikle altısı basit

<sup>86</sup> Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 292; İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 301-305; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrû’l-Burhân*, 194; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhîb*, 122; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 103; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 74.

<sup>87</sup> Teftâzânî, *Şerhu’s-Şemsiyye*, 295; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü’l-kavâ’idi’l-mantikiyye*, 351; İbnü’l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü’l-celiyye*, 305; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrû’l-Burhân*, 195; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü’t-Tezhîb*, 123; Necati Öner, *Klasik Mantık*, 103; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı’da Kipli Mantık*, 74-75.

<sup>88</sup> Bu bağlamda Esîrüddin el-Ebherî’nin, Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) modal kıyaslarla ilgili görüşlerini aktararak yer yer eleştirdiği ve kendi modalite

yedisi bileşik toplam on üç çeşit modal önerme kullanılır. Basit olanlar zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme, örfiyye-i âmme, mutlaka-ı âmme ve mümkinе-i âmmedir. Bileşikler ise meşrûta-i hâsse, örfiyye-i hâsse, vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye), münteşire-i lâ dâime (münteşire), vücûdiyye-i lâ dâime, vücûdiyye-i lâ zarûriyye ile mümkinе-i hâssedir. Bu on üç önerme dört kıyas şeklinin modlarında öncül olarak kullanıldığı zaman her birinin ayrı ayrı büyük veya küçük öncül olması ihtimaline göre toplam 169 kıyas tipi kurulabilir. Ancak bu 169 kıyas tipinin tamamı sonuç vermez. Sonuç verebilmeleri için dört şekildedeki genel kıyas kurallarına ilave olarak her bir şekil için de bazı kurallar bulunmaktadır.<sup>89</sup>

## 2.1. Birinci Şekil

### 2.1.1. Modalite Bakımından Birinci Şekil Kıyasların Kuralları

Birinci Şekilde küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkinе küçük önerme olamaz. Zira küçük önermede öznenin fertlerinin (zât-ı mevzû) yüklemine vasfı (vasf-ı mahmûl) ile bilfiil vasıflanması gerekir. Bu nedenle küçük önerme mutlaka-ı âmmeden daha özel bir önerme olmalıdır. Küçük önerme fiilî değil mümkinе bir önerme olursa hükmün orta terim vasıtasıyla küçük terime geçmesi zorunlu olmaz. Zira büyük önerme, orta terimi bilfiil aynı olan her bir şeye büyük terim ile hükmolduğuna delâlet eder. Küçük önerme mümkinе olduğunda ise orta terim bilfiil değil bilimkân orta terim demektir.<sup>90</sup> Bu durumda örneğin “Zeyd’in kullandığı araç bilfiil bisiklettir” (B.Ö.) ve “bilimkân her otomobil Zeyd’in aracıdır” (K.Ö.) öncüllerinden “her otomobil bisiklettir” sonucu çıkar ki açıkça yanlış ve dolayısıyla kıyas

---

anlayışını ortaya koyduğu pasajlar, modalite konusundaki görüş ayrılıklarına güzel bir örnektir. Bu pasajlar için bk. Esîrüddin el-Ebherî, *Keşfu'l-hakâik fi Tahriiri'd-dekâik*, thk. ve nşr. Hüseyin Sarioğlu (İstanbul: Çantay yay., 1998), 138-154; bu farklılıklarla ilgili değerlendirmeler için bk. Kamil Kömürcü, *Klasik Mantıkta Kıyas Teorisi*, 64-80.

<sup>89</sup> Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 227; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 354; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 334; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 84, 93-94.

<sup>90</sup> Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 227; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 355; Rızâ Muzaffer, *Mantık*, 2:215; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 142; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 94-95.

Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önermeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi

geçersizdir. Otomobil bilfiil Zeyd'in aracı olmadığından "bilfiil araç" üzerine olan hüküm otomobile geçmez.

### 2.1.2. Modalite Bakımından Birinci Şekil Kıyasların Sonuçları

1. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan (meşrûta-i âmme, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmme-ve örfiyye-i hâsse) değilse sonucun da modalitesi olur. Zira büyük önerme bilfiil orta terim olan her şey için büyük terimin büyük önermedeki modalite ile yüklem olduğuna delâlet eder. Orta terim de küçük terim için bilfiil yüklem olmuş ise büyük terim küçük terim için kendi modalitesi ile yüklem olur.<sup>91</sup> Buna göre büyük öncül orta terimin devamıyla büyük terimin de devamına delâlet eder. Orta terim büyük terim ile dâimî olursa büyük terimin küçük terim için sübûtu, orta terimin küçük terim için sübûtu dolayısıyla olur. Orta terimin küçük terim için sübûtu dâimî olursa büyük terimin küçük terim için sübûtu da dâimî olur. Büyük terim orta terim için belli vakitte olursa küçük terim için de belli vakitte olur. Büyük terim orta terim için iki meşrûta da olduğu gibi zorunlu olarak dâimî olursa büyük terimin küçük terim için sübûtunun zorunluluğu, orta terimin küçük terim için sübûtunun zorunluluğu dolayısıyla olur. Zira bir şey için zorunlu olan bir diğer şey hakkında zorunlu olan bir başka şey, o şey için aynı şekilde zorunludur.<sup>92</sup>

2. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan ise sonuç küçük önerme gibidir. Ancak küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa yani diğer öncülde olmayıp sadece onda olan zorunluluk hafzedilir. Yine küçük önermeden kayd-ı vücûd (devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları) kaldırılır. Fakat büyük öncülde devamsızlık varsa sonuca da eklenir.<sup>93</sup> Bu kuralların açıklaması şöyledir:

a) Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan biri olduğunda sonuçta küçük önermede bulunan kayd-ı vücûd (devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları) kaldırılır çünkü küçük önerme olumlu olsa bile ondaki

<sup>91</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 335; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 357; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 416.

<sup>92</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 419.

<sup>93</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 419; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 227; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 357; Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 95.

Ekrem Sefa GÜL

devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları olumsuzdur. Hâlbuki birinci şekilde küçük önerme olumlu olmalıdır.<sup>94</sup>

b) Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan biri olduğunda küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa kaldırılır çünkü büyük önermede zorunluluk olmadığına büyük terimin orta terimden çözülmesi (infikâk) mümkün olur. Küçük terim, hakkında orta terimin doğru olarak yüklendiği şeylerdendir. Şu halde büyük terimin orta terimden çözülmesi mümkün olduğunda küçük terimden çözülmesi de mümkün olur ve dolayısıyla küçük önermedeki zorunluluk orta terime geçmez. Bu yüzden küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa hazfedilir.<sup>95</sup>

c) Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olup devamsızlık kaydı içerdiğinde yani meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden (hâsseteyn) biri olduğunda sonuca da devamsızlık kaydı eklenir. Zira bu durum, bilfiil orta terim olan şeyler için büyük terimin dâimî olmadığına delâlet eder. Küçük terim ise bilfiil orta terim olan şeylerdendir. Bu durumda büyük terim küçük terim için dâimî olmaz.<sup>96</sup>

Buna göre birinci şekilde; on üç modalitedeki büyük önerme ile on bir modalitedeki küçük önermenin ihtilâtından (kıyasta birlikte kullanılmasından) 143 sonuç elde edilir.<sup>97</sup>

## 2.2. İkinci Şekil

### 2.2.1. Modalite Bakımından İkinci Şekil Kıyasların Kuralları

İkinci şekilden modal kıyaslarda sonuç elde edilebilmesi için;

1. Ya küçük öncül zâtî devam anlamı içeren diğer bir ifadeyle devam kipliği bulunan zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlakadan

<sup>94</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 336; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 357-358.

<sup>95</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 416-417; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 228-229; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 336.

<sup>96</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 417.

<sup>97</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 95; Bu sonuçların tamamı diğer kıyas şekillerindeki sonuçlarla birlikte makalenin eklerinde tablo halinde gösterilmiştir. Modal kıyaslarda elde edilen sonuçların açıklandığı tablolar yanında modal kıyasların sembollerle gösterimine ilişkin tablolara da yine eklerde yer verilmiştir.



(dâimeteyn) biri olmalı ya da büyük öncül olumsuzları düz döndürülebilene altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmme ve örfiyye-i hâsseden biri olmalıdır. Küçük önerme dâimeteyn dışındaki on bir önermeden biri ve büyük önerme de olumsuzları döndürülebilene altı önerme dışında kalan yedi önermeden biri olursa sonuç çıkmaz. Zira bu on bir önermenin en özellikleri; sevâlib-i sittenin dâimeteyn (zarûriyye ve dâime) dışında kalan dört önermesinin yani vasfiyye-i erbaanın en özeli olan meşrûta-i hâsse ile sevâlib-i sitte dışında kalan yedi önermenin en özeli olan vaktiyye-i lâ dâimedir (vaktiyye). Küçük önerme bu en özel iki önermeden biri, büyük önerme ise vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye) olduğunda ise sonuç çıkmaz.<sup>98</sup>

Örneğin büyük önerme “hiçbir tutulan tutulduğu müddetçe zorunlu olarak aydınlık değildir ama bu devamlı değildir” şeklinde meşrûta-i hâsse ya da “hiçbir belli vakitte zorunlu olarak tutulan aydınlık değildir ama bu devamlı değildir” şeklinde vaktiyye olduğunda; yine küçük önerme “ay belli bir vakitte zorunlu olarak aydınlıktır ama bu devamlı değildir” şeklinde vaktiyye olduğunda sonuç “ay madem ki aydır zorunlu olarak tutulan değildir” ya da “ay belli bir vakitte zorunlu olarak tutulan değildir” olur ki açıkça yanlıştır. Zira doğru olan “ayın ay olduğu müddetçe zorunlu olarak tutulduğu” yahut “ayın belirli vakitte zorunlu olarak tutulduğu” dur. Büyük öncül “güneş belirli vakitte zorunlu olarak aydınlıktır ama bu devamlı değildir” vaktiyye önermesi olduğunda da yine “hiçbir tutulan güneş değildir” sonucu çıkar ki bu da aynı şekilde yanlıştır. Dolayısıyla ikinci şekilde en özel modalitedeki bu öncüllerin birlikte kullanıldığı kıyaslar sonuç vermez. En özelden sonuç çıkmadığında daha genel olandan da sonuç çıkmaz. Bu nedenle ikinci şekilde küçük önerme devam kipliği bulunan zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka değilse büyük önerme ancak olumsuzları düz

---

<sup>98</sup> Kutbüddin er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 420; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 337; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 229-230; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 360; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 146.

Ekrem Sefa GÜL

döndürülebilir altı önermeden biri (sevâlib-i sitte) olabilir. Kalan yedi önerme bu durumda büyük öncül olamaz.<sup>99</sup>

2. İki mümküneden birinin büyük öncül olabilmesi için küçük öncül zarûriyye-i mutlaka olmalı; küçük öncül olabilmesi için büyük öncül üç zarûriden yani zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmme ya da meşrûta-i hâsseden biri olmalıdır. İki mümküneden biri küçük önerme olduğunda sevâlib-i sitte dışında kalan yedi önermeden biri büyük önerme olamaz. Zira mümküneler meşrûta-i hâsseden de vaktiyyeden de daha geneldir. Hatta en genel önermelerdir. Meşrûta-i hâsse yedi önermenin en özeli olan vaktiyyenin büyük önerme olduğu kıyasta kullanılamayacağından ondan daha genel olan mümküneler de vaktiyye ile ve tabîi olarak ondan daha genel olan diğer önermelerle birlikte kıyasta kullanılamaz. Böylece sevâlib-i sitte dışında kalan yedi önerme küçük önermesi mümkün olan ikinci şekilden bir kıyasta büyük önerme olamaz.<sup>100</sup>

Geriye olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) kalır. Küçük öncül iki mümküneden biri olduğunda büyük öncül bu altı önermeden ancak zorunluluk anlamı içeren üçünden yani zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmme ve meşrûta-i hâsseden biri olabilir. Devam içerip zorunluluk içermeyen diğer üç önerme yani dâime-i mutlaka, örfiyye-i âmme ve örfiyye-i hâsse büyük öncül olamaz. Zira bir şey hakkında imkân ile sâbit olan bir hüküm, ondan zorunlu olarak olumsuzlanamaz ama devamlı olarak olumsuzlanabilir. Küçük önerme mümkün olan dâime-i mutlaka büyük öncül olmadığına göre ondan daha genel olan örfiyye-i âmme de büyük önerme olamaz. Zira daha özel olandan sonuç çıkmadığında daha genel olandan da sonuç çıkmaz. Örfiyye-i hâssenin büyük önerme olması da sonuç vermez çünkü ikinci şekilde öncüller nitelikçe farklı olmalıdır. Ayrıca örfiyye-i hâssenin aslı örfiyye-i âmmedir. Örfiyye-i âmme öncül olduğunda ikinci şekil kıyaslarda öncüllerin nitelik bakımından farklı olmaları gerektiğinden nitelikçe mümküneden farklı olmalıdır. Asıl önerme olumsuzunda ve olumsuzunda mümküneden nitelikçe farklı oluyorsa, bu aslın “devamlı değil” kaydıyla kayıtlanmış olan biçimi olan örfiyye-i hâsse mümküneden

<sup>99</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 338; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 361.

<sup>100</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 338; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 361.

nitelikçe farklı olamaz. Eğer farklı olursa örfiyye-i âmme mümküneden farklı olmamaş olur. Şu halde örfiyye-i hâssenin iki parçası olan örfiyye-i âmme de, “lâ devam/devamlı değil” kaydı içeren örfiyye-i hâsse de da mümküneler ile birlikte öncül olamaz. Zira bileşik bir önermenin başka bir önerme ile sonuç vermesi için bileşik önermenin her iki parçasının ayrı ayrı o önerme ile sonuç verebiliyor olması gerekir.<sup>101</sup> Şu halde küçük öncül mümkünine ise büyük önerme ancak zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmme ve meşrûta-i hâsseden biri olabilir

Mümkünelerden biri büyük önerme olduğunda ise küçük önerme ancak zarûriyye olabilir. Sevâlib-i sitte dışındaki yedi önermenin tamamı ancak zarûriyye-i mutlaka ile birlikte büyük önerme olabilir. Dâime-i mutlaka ise bu yedi önermeden iki mümkünine dışında kalan beş tanesiyle birlikte kullanılabilir. Zira bir şey hakkında imkân ile olumsuzlanan şeyin dâimî olarak mevcut olması mümkündür. Örneğin bir insanın fakir olması zorunlu değildir yani fakir olmaması mümkündür ama buna rağmen o insan hayatının sonuna kadar dâima fakir olarak yaşayıp fakir olarak ölebilir. Olması mümkün olan bir şey asla olmamış ve hiç olmayacak olabileceği gibi, olmaması mümkün olan bir şey de dâima olmuş ve hep olacak olabilir. Var olan bir şey, olmaması mümkün olduğu halde dâima olmaya devam edebilir yani dâimî olabilir. Dâima olmayan yani hiç olmayan bir şey de, olması mümkün olduğu halde yine de asla olmayabilir. Bu sebeple öncülleri nitelikçe farklı olması gereken ikinci şekil kıyaslarda büyük önerme mümkün olduğunda küçük önerme ancak zarûriyye olabilir. Zira imkân varsa zorunluluk yoktur. Zorunluluk varsa imkân yoktur. Ama olumlu ya da olumsuz olsun devam, imkânı ortadan kaldırmaz.

### 2.2.2. Modalite Bakımından İkinci Şekil Kıyasların Sonuçları

İkinci şekilde toplam 84 tip kıyas sonuç verir. Öncüllerden birinde devam varsa yani öncüller zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka ise sonuç dâime-i mutlakadır. Küçük öncül zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olursa büyük öncül sevâlib-i sitteden biri olabilir ve bu durumda sonuç zorunluluk ve kayd-ı vücûdun

---

<sup>101</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 421.

Ekrem Sefa GÜL

(devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları) kaldırılmasıyla küçük önermedir. Bu sonuçların doğruluğu, modalitesiz mutlak önermelerde olduğu gibi hulf (saçmaya ircâ), döndürme ve iftirâz (varsayma) yoluyla ircâ edilerek ispatlanır.<sup>102</sup>

Örneğin büyük öncülü zarûriyye ya da dâime olan ikinci şekilden *Cesare* (EAE) modunda bir kıyas sonuçlarının ispatı için birinci şeklin *Celarent* (EAE) moduna ircâ edilir. İrcâ sırasında tümel olumsuz büyük öncül düz döndürülür. Bu yüzden büyük öncülün tümel olumsuzları düz döndürülen altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olması gerekir. Bu kıyasın tümel olumsuz büyük öncülünün dâimeteynden olduğunu kabul ettiğimizde döndürmeleri dâime-i mutlaka olacak ve bu kıyas, büyük öncülü dâimeteynden olan birinci şekilden bir kıyas biçimini alacaktır. Birinci şekilde büyük öncül vasfiyye-i erbaadan değilse sonucun da modalitesi olduğundan sonuç dâime olacaktır. Asıl kıyasta küçük öncül dâimeteynden olduğunda büyük öncül de dâimeteyn olursa yine aynı sonuç olacağı buna göre açıktır. Dâimeteyn olmazsa sevâlib-i sittenin kalan dört önermesinden yani vasfiyye-i erbaadan olabilir. Bu altı önermenin tümel olumsuzlarının düz döndürmesi ise zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka için dâime-i mutlaka; meşrûta-i âmme ve örfiyye-i âmme için örfiyye-i âmme ve meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâsse için örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi'l ba'zıdır. İrcâ sonrasında elde edilen kıyas artık birinci şekilden bir kıyastır. Birinci şekil kıyaslarda büyük önerme vasfiyye-i erbaadan değilse sonucun da modalitesi olur. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olduğunda ise küçük önerme devamsızlık, zorunsuzluk ve zarûret-i mahsûsa yani diğer öncülde olmayıp sadece kendinde olan zorunluluğun kaldırılması ve büyük önermede varsa devamsızlık kaydının tekrar eklenmesiyle küçük önerme gibidir. İkinci şekilde büyük önermedeki devamsızlık birinci şekildeki gibi sonuca eklenmez. Zaten kıyas birinci şekle ircâ edilmesi esnasında döndürülürken büyük önermedeki devamsızlık gider. Dolayısıyla ekleyecek bir devamsızlık kalmaz. Buna göre gerekli işlemler yapıldığında öncüllerinden biri dâimeteynden olan ikinci şekil kıyasın

---

<sup>102</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 423; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 339-340; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâ'idü'l-celiyye*, 362.

sonucunun muhakkak dâime olduğu açık olarak görülür. Kalan diğer modalitelerdeki sonuçlar da ircâ ile aynı şekilde veya sözü edilen diğer yöntemlerle ispat edilir. Bu işlemler yapıldığında asıl kıyastaki sonuçların buradakilerle aynı olduğu görülür.

Örneğin bu şekilde her iki öncülü de zarûriyye-i mutlaka olan bir kıyas ilkin beklenildiği gibi zarûriyye-i mutlaka değil, dâime-i mutlaka olarak sonuç verir. Meselâ “zorunlu olarak hiçbir A B değildir” (B.Ö) ve “zorunlu olarak her C B dir” (K.Ö) öncülleri “devamlı olarak hiçbir C A değildir” sonucunu verir. Sonucun zarûriyye değil de böyle dâime olmasının sebebi sonucun ispatı için bu kıyasın birinci şekilden *Celarent* (EAE) moduna ircâ edilmesiyle anlaşılır. İrcâ işlemi sırasında büyük öncül düz döndürülür. Tümel olumsuz zarûriyye-i mutlakanın düz döndürülmesi tümel olumsuz dâime-i mutlakadır. Böylelikle büyük öncülü dâime-i mutlaka olan birinci şekilden bir kıyas elde edilmiş olur. Birinci şekil kıyaslarda büyük öncül vasfiyye-i erbaa dışındaki önermelerden biri olduğunda sonucun da modalitesi olduğundan sonuç dâime-i mutlakadır.

İkinci şeklin *Camestres* (AEE) modunda da sonuçlar aynı şekilde ircâ ile delillendirilir. Burada da örneğin iki zârûriyye öncülünden elde edilen sonuç dâime-i mutlaka olur. Meselâ “zorunlu olarak her A B’dir” ve “zorunlu olarak hiçbir C B değildir” öncüllerinden “devamlı olarak hiçbir C A değildir” sonucu çıkar. Bu mod da *Cesare* (EAE) gibi birinci şekilden *Celarent* (EAE) moduna ircâ edilir. Ancak ircâ sırasında öncüller yer değiştirir. Böylece büyük önerme küçük; küçük önerme de büyük öncül olur. Yer değiştirme işlemi sırasında küçük önerme büyük öncül olurken düz döndürülür. Tümel olumsuz zarûriyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise tümel olumsuz dâime-i mutlakadır. Birinci şekilden olan bu yeni kıyasta büyük öncül vasfiyye-i erbaanın dışında bir önerme olduğundan sonucun da modalitesi olur. Ancak sonuç önermesinde küçük terim ile büyük terimin yerleri değişmiş olduğundan, gerektiği şekilde yani küçük terim konu büyük terim yüklem olacak biçimde doğru okunması için sonuç düz döndürülür. Tümel olumsuz dâime-i mutlakanın düz döndürmesi ise yine tümel olumsuz dâime-i mutlakadır.

Ekrem Sefa GÜL

Kalan modalitelerdeki öncüller için de ircâ ve döndürme işlemleri ile asıl kıyastaki ile aynı sonuçlar elde edilir.

Bu şeklin üçüncü modu olan *Festino* (EIO) da birinci şekilden *Ferio* (EIO)'ya ircâ edilir. İrcâ sırasında tümel olumsuz olan büyük öncül düz döndürülür. Sonuçlar birinci şeklin kurallarına göre elde edildiğinde asıl kıyastaki sonuçlarla aynı olduğu görülür. Örneğin "hiçbir A, A olduğu müddetçe devamlı olarak B değildir" örfiyye-i âmme büyük önermesi ile "bazı C'ler C oldukça zorunlu olarak B'dir" meşrûta-i âmme küçük önermesinin sonucu "bazı C'ler C oldukça devamlı olarak A değildir" şeklinde örfiyye-i âmme olur. Bunu ispat için kıyas ircâ edilirken tümel olumsuz büyük önerme düz döndürülür. Tümel olumsuz örfiyye-i âmmenin döndürmesi yine örfiyye-i âmmedir. Artık birinci şekilden bir kıyas vardır ve birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olduğunda sonuç devamsızlık, zorunsuzluk ve zarûret-i mahsûsası kaldırılmış olan küçük önermedir. Bu kural gereği büyük önermede olmadığı için küçük önermeden de zorunluluk kaldırılır ve sonuç örfiyye-i âmme olur. Asıl kıyastaki sonuç da budur.

*Baroco* (AOO) modunun sonuçları ise saçmaya ircâ yani hulf ile delillendirilir. Bu aynı zamanda bu şekilde zarûrî öncüllerden çıkan sonuçların neden zarûriyye değil de dâime olduğunun da ayrı bir ispatı sayılabilir. Hulf metodu hemen bütün kıyaslarda kullanılabilen genel bir metottur. Sonucun çelişğini büyük ya da küçük öncül yaparak yeni bir kıyas kurmaya dayanır. Bu yöntemde sonucun çelişği ikinci şekilde küçük öncül olurken, üçüncü şekilde büyük öncül olur. Örneğin *Baroco* (AOO) modundaki "zorunlu olarak her A B'dir" zarûriyye-i mutlaka büyük önermesi ile "bilimkân bazı C B değildir" mümkine-i âmme küçük önermesinin sonucu "dâimî olarak bazı C A değildir" şeklinde dâime-i mutlaka olur. Hulf yoluyla ispat için; tikel olumsuz dâime-i mutlaka sonuç önermesinin çelişği olan "her C bilfiil A'dır" şeklindeki tümel olumlu mutlaka-ı âmme önermesi küçük önerme yapılıdır. Asıl kıyasta büyük önerme olan "zorunlu olarak her A B'dir" zarûriyye-i mutlaka önermesi yine büyük önerme alınarak birinci şekilden bir kıyas elde edilir. Birinci şeklin kuralı gereği sonuç "zorunlu olarak her C B'dir" olur ki bu asıl kıyastaki "bilimkân bazı C B değildir" küçük önermesi ile çelişiktir. O halde asıl kıyas doğrudur ve dolayısıyla sonuç dâime-i mutlakadır.

İkinci şekilde öncüller dâimeteynden değilse vücûd kaydı (zorunsuzluk ve devamsızlık) ve zorunluluğun kaldırılmasıyla küçük önermenin sonuç olmasının delili de yine ircâ ile olur.<sup>103</sup> Örneğin küçük önermesi modalitesiz mutlak bir önerme olarak “her C B’dir”, büyük önermesi ise zarûriyye veya dâime “zorunlu olarak/devamlı olarak hiçbir A B değildir” olan bir kıyasın sonucu “devamlı olarak hiçbir C A değildir” dâime-i mutlaka önermesi olur. Bu sonucun önermesinin çelişği olan “ıtlâk-ı âmm ile bazı C’ler A’dır” önermesinin küçük önerme yapılmasıyla oluşan yeni kıyastaki sonuç ise “devamlı olarak bazı C’ler B değildir” olur. Asıl kıyasta bırakılan önerme olan küçük öncülde verilen hüküm ise “her C’nin B olduğudur.” “Her C B” olunca “bazı C’lerin zarûrî veya dâimî olarak B olmaması” mümkün olmaz. Bu yüzden ikinci şekilde küçük öncülün sonuç olduğu durumlarda kayd-ı vücud (zorunsuzluk ve devamsızlık) küçük önermeden kaldırılır.<sup>104</sup>

Küçük önermeden zorunluluğun kaldırılmasına gelince; ikinci şekilde orta terimin öncüllerden birinin zâtı için sübûtu, diğerinin zâtından ise selbi zorunludur. Fakat buradan çıkan sonuç bir zâtın diğer zâttan selbinin zorunluluğu değildir. Aksine iki taraftan birinin vasfının diğerinin zâtından selbinin zorunluluğudur. Zâtın olumsuzlanmasının zorunluluğundan, vasfın olumsuzlanmasının zorunluluğu ise gerekmez. Zira öyle olsa “zorunlu olarak hiçbir motosiklet otomobil değildir”(B.Ö) ve “Zeyd’in taşıtı zorunlu olarak otomobildir” öncüllerinden “zorunlu olarak Zeyd’in taşıtı motosiklet değildir” olurdu. Bu ise Zeyd’in taşıtının motosiklet olabilmesi imkânsızdır anlamına gelir. Hâlbuki Zeyd’in taşıtının motosiklet olması mümkündür yani “motosiklet bilimkân Zeyd’in taşıtıdır.” Öyleyse sonuç açıkça doğru değildir. O halde devam imkânı nefyetmez yani bir şeyin devamlı olarak olması veya devamlı olarak olmaması, olup olmama imkânını ortadan kaldırmaz. Bu yüzden zâtî zorunluluk kaldırıldığında zâtî devam varlığını sürdürür.<sup>105</sup>

<sup>103</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idî'l-mantıkıyye*, 423.

<sup>104</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idî'l-mantıkıyye*, 423; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâ'idü'l-celiyye*, 363; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 149-150; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 340-341.

<sup>105</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idî'l-mantıkıyye*, 423.

Küçük önerme zorunlu olması durumunda ya zarûriyye-i mutlaka ya iki meşrûtadan biri ya vaktiyye ya da münteşireden biri olacaktır. Zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka olduğunda sonucun dâime çıktığı zaten belirtilmişti. Küçük önerme dâimeteynden olmadığı büyük önermenin sevâlib-i sitte dışındaki önermelerden olmayacağı da açıklanmıştı. Şu halde zorunlu olan küçük önerme zarûriyye-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olduğunda iki meşrûtadan ya da iki vaktiyyeden biri olur. Bu durumda büyük önerme sevâlib-i sitte dışındaki önermelerden biri olamaz. Küçük önermedeki zorunluluk sonuca geçmeyeceğinden küçük önermeden zorunluluk kaldırılır. Burada kaldırılan zorunluluk birinci şekildeki gibi zarûret-i mahsûsa yani öncüllerden birinde olup diğerinde olmayan zorunluluk değil, diğer öncül zorunlu olsun olmasın küçük öncülde bulunan zorunluluktur. Bu zorunluluk her hâlükârda kaldırılır. İki meşrûtadan oluşan kıyasta zorunluluk neticeye geçmez çünkü orta terimin bu ikisinden birinin zatı ve vasfından meydana gelen toplam için sabit olması, ikisinden birinin zatı ve vasfından meydana gelen toplamdan ise selbolunması zorunludur. Bundan da iki toplam arasında zorunluluğun birbirini gerektirmesinden başka bir şey gerekmez. Bu da iki taraftan birinin vasfı ile diğer tarafın zâtı ve vasfından meydana gelen toplamın birbirini nefyetmesinin devamlı olmasını gerektirse bile zorunlu olmasını gerektirmez.<sup>106</sup>

Büyük önerme iki meşrûtadan biri, küçük önerme ise vaktiyye-i lâ dâime olduğunda zorunluluğun kaldırılmasına gelince bunun sebebi şudur: Böyle bir kıyastan çıkan hüküm küçük terimin zâtının bazı vakitlerinde orta terimin küçük terim için sübûtunun, vasıf şartıyla büyük önermeden selbolunmasının zorunlu olduğudur. Bundan da büyük terimin vasfıyla birlikte bazı vakitlerde küçük terimden olumsuzlanmasının zorunlu olduğu anlamından başka bir şey çıkmaz. Ancak büyük terimin vasfının küçük terimin zâtından olumsuzlanmasının zorunlu olmasına gelince bu gerekmez. Zira olumsuzlamanın zorunlu olmasındaki gerekliliğin, zâtın vasıfla birlikte olmasından kaynaklanmış olması mümkündür. Eğer meşrûtanın döndürmesinin zorunluluk içerdiği kesin olarak açıklanabilseydi bu

---

<sup>106</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 424.



zorunluluk sonuca da geçerdi. Ne var ki bunu açıkça ortaya koymak mümkün olmamıştır.<sup>107</sup> O yüzden meşrutaların bu zorunluluk sonuca geçmez ve dolayısıyla hafzedilir.

### 2.3. Üçüncü Şekil

#### 2.3.1. Modalite Bakımından Üçüncü Şekil Kıyasların Kuralları

Üçüncü şekilde de birinci şekildeki gibi toplam 143 sonuç elde edilir. Bu şekilde modalite itibariyle sonuç elde edebilmek için birinci şekilde olduğu gibi küçük önermenin fiiliyeti şarttır. Küçük önerme mümkün olursa orta terimdeki hükmün küçük terime geçmesi gerekli olmaz. Zira büyük önermedeki hüküm bilfiil orta terim olan içindir. Küçük önerme mümkün olduğunda ise küçük terim, orta terim için bilfiil değil bilimkân yüklem olur. Bu durumda da küçük terimin orta terim için doğru olmaması mümkün olur. Böylece orta terim onun hükmüne girmemiş olabilir.<sup>108</sup>

#### 2.3.2. Modalite Bakımından Üçüncü Şekil Kıyasların Sonuçları

Büyük öncül vasfiyye-i erbaadan değilse sonuç büyük önerme gibidir. Büyük öncül vasfiyye-i erbaadan ise sonuç küçük önermenin döndürmesidir. Döndürmede varsa küçük önermeden devamsızlık kaydı hafzedilir. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı varsa yani bu durumda büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olan meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâsseden (hâsseteyn) biri ise devamsızlık kaydı sonuca eklenir. Bu kural da yine ircâ yoluyla delillendirilir.<sup>109</sup>

1. Büyük öncül vasfiyye-i erbaadan değilse sonuç büyük önerme gibidir. Bunun ispatı kıyasın birinci şekle ircâ ile olur. Üçüncü şekilde de birinci şekilde olduğu gibi iki mümkün küçük önerme olamaz. Zaten ircâ

<sup>107</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 424.

<sup>108</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 425-426; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 227; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 362; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 152.

<sup>109</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 426, Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 343; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 228; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 364.

Ekrem Sefa GÜL

yapılırken neden üçüncü şekilde küçük önermenin fiiliyyetinin şart olduğu açıkça görülür. Zira asıl önermede küçük öncül olan önerme ircâ edildiği birinci şekil kıyasta da küçük önerme olacaktır. Birinci şekilde ise küçük önerme mümkün olamaz. Buna göre; küçük önermesi iki mümkün dışındaki on bir önermeden, büyük önermesi ise vasfiyye-i erbaa dışında kalan dokuz önermeden biri olan üçüncü şekilden bir kıyasın sonucu büyük önerme gibidir.

Üçüncü şekilden *Darapti* (AAI), *Datise* (AII), *Felapton* (EAO) ve *Ferison* (EIO) modlarının birinci şekle ircâ küçük önermenin düz döndürmesi ile yapılır. Bu kıyaslardan *Darapti* (AAI) ve *Datise* (AII) birinci şeklin *Darii* (AII) moduna; *Felapton* (EAO) ve *Ferison* (EIO) ise yine birinci şeklin *Ferio* (EIO) moduna ircâ edilir. Kıyas icâ edildiğinde asıl önermede büyük öncül olan önerme aynı modalite ile büyük önerme olmaya devam eder. Birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan değilse sonucun da modalitesi olur. Bu yüzden üçüncü şekilden olan asıl kıyasta da büyük önermenin modalitesi sonucun modalitesidir. Örneğin “bilimkân-ı âm her B C’dir” (B.Ö) ve “ıtlâk-ı âm ile her B A’dır” (K.Ö) öncüllerinden “bazı A bilimkân-ı âm C’dir” sonucu çıkar. *Darapti* (AAI) modundaki bu kıyası birinci şeklin *Darii* (AII) moduna ircâ ettiğimizde “bilimkân-ı âm her B C’dir” (B.Ö) ve küçük önermenin düz döndürmesiyle “bazı A ıtlâk-ı âm ile B’dir” (K.Ö) öncüllerinden büyük önermenin modalitesi gibi “bazı A bilimkân-ı âm C’dir” sonucu çıkar. Bu ise asıl kıyasın da sonucudur. Diğer üç mod için de aynı yöntem geçerlidir.

*Disamis* (IAI) modunda modalitesiz önermeler öncüllerin yer değiştirmesiyle ircâ edilir. Ancak bu yöntem bu modda bazı modal önermelerde sonucu ispatlasa da bazılarında ispat bu yolla sağlanmaz. Örneğin “bazı A dâima B’dir” (B.Ö) ve “her A zorunlu olarak C’dir” (K.Ö) öncüllerinden çıkan sonuç “bazı C daima B’dir” şeklinde dâime-i mutlaka olur. Ancak bu sonuç ircâ ile ispat edilmek istendiğinde öncüller yer değiştirirken dâime-i mutlaka olan büyük öncül düz döndürülerek “bazı B, B olduğu zamanların bazısında bilfiil A’dır” şeklinde hîniyye-i mutlaka olarak küçük önerme olur. Büyük önerme ise asıl kıyastaki “her A zorunlu olarak C’dir” zarûriyye-i mutlaka önermesidir. Birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaa dışında olduğunda sonucun da modalitesi olur. Ancak sonuç doğru bir şekilde yani küçük öncülde büyük öncüle

doğru okunması için düz döndürülür. Olumlu zarûriyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise hîniyye-i mutlakadır. Hâlbuki üçüncü şekilde birinci şekilde olduğu gibi büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olmadığında sonucun da modalitesi olduğundan burada zarûriyye-i mutlaka olması gerekir. Bu ispatın sağlanması bütün modlar için genel bir ircâ yöntemi olan kıyas-ı hulf yani saçmaya ircâ ile mümkündür. Bu şeklin *Bocardo* (OAO) modu da ve istenirse diğer modlar da hulf yoluyla ircâ edilebilir.

Bunun için kıyasın sonucunun çelişği büyük önerme yapılır. Asıl kıyastaki küçük önerme ile birinci şekilden bir kıyas kurulur. Çıkan sonuç asıl önermede bırakılan önerme ile çelişiyorsa asıl önermedeki sonuç doğru demektir. Örneğin aynı *Disamis* (IAI) modu için “bazı A dâima B’dir” (B.Ö) ve “her A zorunlu olarak C’dir” (K.Ö) öncüllerinden elde edilen “bazı C dâima B’dir” şeklindeki dâime-i mutlaka sonucu tekrar ele alalım. İrcâ için dâime-i mutlaka sonucun çelişği olan “hiçbir C bilfiil B değildir” mutlaka-ı âmme önermesi büyük öncül yapılır. Asıl kıyasta küçük önerme olan “her A zorunlu olarak C’dir” önermesi yine küçük öncül olarak alındığında sonuç “hiçbir A bilfiil B değildir” mutlaka-ı âmme önermesi olur. Bu ise asıl kıyasta bırakılan önerme olan “bazı A daima B’dir” şeklindeki dâime-i mutlaka büyük önerme ile çelişiktir. O halde kıyas doğrudur ve asıl kıyastaki sonuç dâime-i mutlakadır.

Bu şeklin *Bocardo* (OAO) modunda da aynı yöntem geçerlidir. Örneğin “bazı A devamlı olarak B değildir” (B.Ö) ve “her A zorunlu olarak C’dir” (K.Ö) ise sonuç “bazı C devamlı olarak B değildir” dâime-i mutlaka önermesi olur. Bu sonucun çelişği olan “her C bilfiil B’dir” mutlaka-ı âmme önermesi büyük öncül yapılarak asıl kıyastaki “her A zorunlu olarak C’dir” küçük önermesi ile kurulan birinci şekilden kıyasta sonuç “her A bilfiil B’dir” şeklinde mutlaka-ı âmme olur. Bu ise asıl kıyasta bırakılan önerme olan “bazı A devamlı olarak B değildir” dâime-i mutlaka önermesi çelişiktir. O halde kıyas doğrudur ve asıl kıyastaki sonuç dâime-i mutlakadır.

2. Büyük öncül vasfiyye-i erbaadan ise sonuç küçük önermenin döndürmesidir. Ancak varsa küçük önermeden devamsızlık kaydı hazfedilir. Zira devamsızlık kaydı olumsuzdur. Hâlbuki üçüncü şekilde küçük öncül olumsuz olamaz. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı

Ekrem Sefa GÜL

varsa yani bu durumda büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olan iki hâsseteynden biri ise devamsızlık kaydı eklenir. Zira büyük terim orta terim için devamsız olarak yüklemidir. Küçük terim de orta terim için yüklemidir. Bu durumda büyük terim küçük terim için de ancak devamsız olarak yüklem olabilir.<sup>110</sup>

Büyük önermenin vasfiyye-i erbaadan olduğunda sonucun da modalitesi olduğu yine ircâ yöntemiyle ispatlanır. *Darapti* (AAI), *Datisi* (AII), *Felapton* (EAO) ve *Ferison* (EIO) modlarının birinci şekle ircâ sırasında küçük önerme düz döndürülür. Döndürme sırasında devamsızlık kaydı kaldırılır. Buna göre küçük öncül olabilecek on bir önermenin düz döndürmeleri hîniyye-i mutlaka, hîniyye-i lâ dâime ve mutlaka-ı âmme olur. Birinci şekildeki bu yeni kıyasta büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olduğunda birinci şeklin kuralları gereği küçük önerme kendisindeki devamsızlık, zorunsuzluk ve zaruret-i mahsûsa kaldırılarak sonucun modalitesi olur. Ancak büyük önermede devamsızlık olursa yani büyük önerme bu durumda iki hâsseteynden biri olursa sonuca devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Buna göre sonuçlar büyük önermesinde devamsızlık olmayan kıyaslarda hîniyye-i mutlaka ile mutlaka-ı âmme; devamsızlık olan kıyaslarda ise bu devamsızlığın eklenmesiyle hîniyye-i lâ dâime ve vücûdiyye-i lâ dâime olur. Bu sonuçlar asıl kıyasta yine bu modalitedeki öncüllerden elde edilen sonuçların aynıdır.

Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olduğunda *Disamis* (IAI) ve *Bocardo* (OAO) modları için de yine aynı ilkeler geçerlidir. Örneğin “Bazı A, A olduğu müddetçe zorunlu olarak C’dir” meşrûta-i âmme büyük önermesi ile “her A şu belirli vakitte B’dir ama bu devamlı değildir” vaktiyye-i lâ dâime küçük önermesinin sonucu; kıyasın büyük önermesi vasfiyye-i erbaadan olduğu için kendisindeki devamsızlık kaydının kaldırılmasından sonra küçük önermenin döndürmesi gibidir. Devamsızlık kaydı kaldırılan vaktiyye, vaktiyye-i mutlaka olur ve bunun döndürmesi de mutlaka-ı âmmedir. Sonuç da budur. Yine örneğin büyük önerme meşrûta-i âmme değil de meşrûta-i hâsse olsaydı sonuç; küçük önerme olan vaktiyyenin devamsızlık kaldırılıp vaktiyye-i mutlaka

<sup>110</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idi'l-mantıkıyye*, 426-427.

olmasının ardından döndürülerek mutlaka-ı âmme olması ve nihayet büyük öncüldeki devamsızlığın ilave edilmesiyle vücûdiyye-i lâ dâime olacaktır. Bunu ispat etmek için de yine kıyas-ı hulf daha kullanışlıdır. Örneğin büyük önermesi meşrûta-i âmme olan ilk kıyas ispat edilmek istendiğinde, asıl kıyastaki küçük önerme alınır. Sonucun çelişği büyük önerme yapılarak birinci şekilden bir kıyas elde edilir. İlk kıyasın sonucu tikel olumlu mutlaka-ı âmmedir. Bu önermenin çelişği ise tümel olumsuz dâime-i mutlakadır. Bunu büyük önerme olarak asıl kıyastaki vaktiyye-i lâ dâime küçük önermesinden birinci şekilde bir kıyas kurduğumuzda birinci şeklin kuralları gereği sonuç dâime-i mutlakadır. Zira birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olmadığına sonucun da modalitesi olur. Bu kıyasın sonucu olan tümel olumsuz dâime-i mutlaka asıl kıyasta bırakılan öncül olan tikel olumlu mutlaka-ı âmme ile çelişiktir. Dolayısıyla asıl kıyastaki sonuç doğrudur.

## 2.4. Dördüncü Şekil

### 2.4.1. Modalite Bakımından Dördüncü Şekil Kıyasların Kuralları

Dördüncü şeklin modalite bakımından beş kuralı vardır.

1. Öncüllerin fiilî önermelerden olması gerekir. Bu yüzden iki mümkün öncül olarak kullanılamaz. Zira mümkün olan öncül ya olumlu ya da olumsuz olacaktır. Her iki durumda da sonuç çıkmaz. Olumsuz mümkün netice vermez. Zira bu şekilde kullanılan olumsuz önermenin (ircâ ile ispat edilirken) döndürülmesi gerekecektir. Mümküneler ise döndürülemez. Olumlu mümkün de sonuç vermez çünkü bu ya büyük ya da küçük öncül olacaktır. Her iki durumda da bazen doğru bazen yanlış çıkar.<sup>111</sup>

2. Kıyasta kullanılan olumsuz önermeler olumsuzları döndürülebilen altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme, örfiyye-i âmme, meşrûta-i hâsse ve

---

<sup>111</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 344; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 230-231; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 365; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 65-70; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrîrü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 428.

Ekrem Sefa GÜL

örfiyye-i hâsseden biri olmalıdır. Olumsuzları döndürülemeyen önermelerin en özeli vaktiyye-i lâ dâimedir (vaktiyye). Bu ya küçük önerme ya da büyük önerme olacaktır. Her iki durumda da sonuç çıkmaz. Eğer küçük önerme olursa “hiçbir ay belli bir vakitte tutulan değildir ancak bu dâimî değildir” küçük önermesi ile “her parıldayan zorunlulukla aydır” büyük önermesinden “hiçbir tutulan parıldayan değildir” sonucu çıkar ki yanlıştır. Büyük önerme olduğunda ise “her tutulan zaruretle kaybolandır” (K.Ö) ve “hiçbir ay belli bir vakitte zorunlu olarak tutulan değildir ama bu dâimî değildir” (B.Ö) önermelerinden de yine yanlış sonuç çıkar.<sup>112</sup>

3. *Camenes* (AEE) modunda küçük önerme ya devam kipliği olan zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlakadan olmalıdır ki bu durumda iki mümkün hariç kalan önermeler büyük öncül olabilir. Ya da öncüller sevâlib-i sitteden olmalıdır. Dördüncü şekilde iki mümkün zaten öncüllerde kullanılmadığından geriye dokuz önerme kalır. Ancak bu şekilde kullanılan olumsuz öncüllerin olumsuzları döndürülebilen altı önermeden olması gerekir. Sonucun ispatı için birinci şekilden *Celarent* (EAE) moduna ircâ edilirken kıyasın öncülleri yer değiştirir. Küçük önerme büyük, büyük önerme ise küçük öncül olur. Birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olmadığında sonucun da modalitesidir. Birinci şekildeki bu kıyasın olumsuz olan büyük öncülü asıl kıyastaki küçük öncüdür ve sonucun da modalitesi olur. Ancak sonuç, öncüller yer değiştirdiği için büyük terimden küçük terime doğru okunmaktadır. Doğru şekilde yani küçük terimden büyük terime doğru okunması için sonucun da döndürülmesi gerekecektir. Bu yüzden asıl kıyasta küçük öncülün, ircâ edilmiş kıyasta ise büyük öncül ve dolayısıyla sonuç olan önermenin olumsuzları düz döndürülebilen altı önermeden biri olması gerekir.

Büyük önerme olumsuzları döndürülmeyen yedi önermeden biri olursa küçük önerme zârûriyye veya dâimededen başkası olamaz. Zira olumsuzları döndürülebilen altı önermeden geriye vasfiyye-i erbaa denilen dört önerme kalır. Bunların en özeli muşrûta-i hâsse, olumsuzları

---

<sup>112</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 346; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrî'l-Burhân*, 230-231; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 366; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 65-70; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 428-429.

döndürülemeyen yedi önermenin en özeli ise vaktiyye-i lâ dâimedir. Bu iki öncülün oluşun dördüncü şekil bir kıyasta ise sonuç çıkmaz. Böyle en özelliklerinden sonuç çıkmayınca daha genel olanlarında da sonuç çıkmaz. Nitekim “hiçbir tutulan tutulma devam ettiği müddetçe aya özgü aydınlıkla aydınlık değildir fakat bu dâimî değildir” meşrûta-i hâsse ile “ay belli vakitte zorunlu olarak tutulur fakat bu daimi değildir” vaktiyye önermeleri doğrudur ancak aya özgü aydınlığın aydan olumsuzlanması imkânsızdır. Bu yüzden bu modda küçük önerme devam kipliği olan zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlakadan değilse öncüller ancak sevâlib-i sitteden olabilir.<sup>113</sup>

4. Altıncı modda (AOO) büyük önerme olumsuzları döndürülen altı önermeden biri olmalıdır.<sup>114</sup> Bu modun sonuçlarının açıklık kazanması ancak ikinci şeklin *Baroco* (AOO) moduna ircâ ile olur ve bu ircâ işlemi sırasında olumsuz olan küçük öncülün döndürülmesi gerekir. Bu moddaki küçük öncül tikel olumsuz olduğundan tikel olumsuzları

<sup>113</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 347; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrül-Burhân*, 230-231; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 367; Hasan bin Hüseyin bin Kâsim, *Hâşiyetü't-Tezhib*, 65-70.

<sup>114</sup> Aslında dördüncü şeklin altı, yedi ve sekizinci modları modalitesiz kıyaslarda sonuç vermez. İslam mantıkçıları ise belli modaliteler altında bu modlardaki kıyasların sonuç verdiği için hareketle bunların üzerinde durmuşlardır. Ancak bu beş mod için batılı mantıkçılarca diğer modları göstermek üzere belirlenmiş olanlardaki gibi isimler belirlenmemiştir. Bununla birlikte ircâda kullanılan yöntemi göstermek üzere kullanılan diğer mod isimlerine dayanarak ve onlarla aynı ilkeleri ve benzer kelimeleri kullanarak sonraki bu üç mod için de isimler belirlenebilir. Buna göre altıncı mod için *Bsafoson* (AOO) adı kullanılabilir. Baştaki büyük harf olan “B” kıyasın hangi moda ircâ edileceğini gösterir. Normalde birinci şekle ircâ edilseydi bu *Barbara*'ya (AAA) karşılık gelirdi. Ancak bu kıyas ikinci şekle ircâ edilir. Baştaki harften sonra gelen “s” (secundus) harfi buna işaret eder. O halde kıyas ikinci şeklin aynı harfle başlayan *Baroco* (AOO) moduna ircâ edilir. Öncülleri gösteren sesli harflerden sonra gelen “s” ve “p” harfleri ircâda sesli harfin gösterdiği önermenin döndürüleceğini ifade eder. Buna göre ircâ sırasında tikel olumsuz olan küçük önerme düz döndürülecektir. Aynı ilkelerle yedinci mod için de *Btosanon* (OAO) adı kullanılabilir. Baştaki B harfinden sonra gelen “t” (tertius) harfi kıyasın üçüncü şekle, “B” harfi ise bu şeklin *Bocardo* (OAO) moduna ircâ edileceğini ifade eder. Sesli harften sonraki “s” ise ircâda büyük öncülün döndürüleceğine işaret eder. Sekizinci mod için de *Fimeros* (IEO) adı kullanılabilir. Baştaki “F” birinci şekilden *Ferio*'ya (EIO) ircâ edileceğini, “m” ircâda öncüllerin yer değiştireceğini ve sondaki “s” ise sonucun düz döndürüleceğini belirtir.

Ekrem Sefa GÜL

döndürülebilir meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden biri olmalıdır.<sup>115</sup> Ayrıca ikinci şekilde küçük öncül meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse olduğunda büyük öncül olabilecek önermeler hangisi ise, bu modda da ancak onlar büyük önerme olabilir. Buna göre büyük önermenin sevâlib-i sitteden biri olması gerekir. Sonuç ise yine kıyasın ircâ edildiği ikinci şekilde söz konusu modalitedeki önermelerden elde edilen sonuçların aynıdır.<sup>116</sup>

5. Tikel olumsuz olan öncül ancak hâsseteynden yani meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsseden biri olabilir. Bu şeklin sekizinci modunda (IEO) sonuç, öncüller yer değiştirilerek birinci şeklin *Ferio* (EIO) moduna ircâ edilmek suretiyle ispatlanır. İrcâ sırasında öncüller yer değiştirdiğinden doğru şekilde yani küçük terimden büyük terime doğru okunması yeni kıyastaki sonucun düz döndürülmesi gerekir. Sonuç tikel olumsuz olduğundan tikel olumsuzları düz döndürülebilir meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâsseden başkası sonuç olamaz. Bunların tikel olumsuzlarının döndürmesi ise yine örfiyye-i hâssedir. Bu kıyasın ircâ edildiği birinci şekilde meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsse sonucu veren kıyaslar ise büyük öncülü meşrûta-i hâsse ya da örfiyye-i hâsse; küçük öncülü ise olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme olanlardır. Ne var ki asıl kıyas birinci şekle ircâ edilirken öncüller yer değiştirmiş olduğundan ircâda asıl kıyasın küçük önermesi büyük önerme, büyük önermesi de küçük önerme olmuştur. O halde asıl kıyastaki durum ircâ edildiği birinci şekilden kıyastaki durumun tam tersidir. Yani küçük öncülü meşrûta-i hâsse ya da örfiyye-i hâsse, büyük öncülü ise olumsuzları düz döndürülebilir altı önermedir. Sonuçlar yine ircâ edildiği birinci şekil kıyastaki gibidir.

Bu kural yedinci modda da (OAO) geçerlidir. Burada da büyük öncül tikel olumsuz olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir hâsseteynden biri olmalıdır. Zira bu modun sonuçlarının ispatı kıyasın üçüncü şeklin *Bocardo* (OAO) moduna ircâ ile olur ve ircâ sırasında tikel olumsuz büyük öncülün döndürülmesi gerekir. Üçüncü şekilde büyük

<sup>115</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantıkıyye*, 429.

<sup>116</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 348; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 230-231; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâ'idü'l-celiyye*, 368; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 65-70.



öncül meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden biri olduğunda, üçüncü şekilde küçük öncül olarak kullanılmayan iki mümkün hariç kalan on bir önerme küçük öncül olabilir. Bu öncüller üçüncü şekilde hangi sonuçları veriyorsa dördüncü şeklin yedinci modunda da aynı sonuçları verir.<sup>117</sup>

#### 2.4.2. Modalite Bakımından Dördüncü Şekil Kıyasların Sonuçları

##### Bramantip (AAI) ve Dimaris (IAI)

Küçük önerme dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) ise yahut öncüller olumsuzları düz döndürülebilene altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri ise sonuç küçük önermenin döndürmesi gibidir. Aksi halde mutlaka-ı âmmedir.<sup>118</sup> Bu iki modun sonuçlarının ispatı için kıyaslar sırasıyla birinci şeklin *Barbara* (AAA) ve *Darii* (AII) modlarına ircâ edilirler. İrcâ sırasında her iki kıyasta da öncüller yer değiştirir. Asıl kıyasın küçük öncülü yeni kıyasta büyük öncül olduğundan birinci şeklin kuralları gereği vasfiyye-i erbaadan değilse sonucun da modalitesi olur. Birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan ise sonuç devamsızlık, zorunsuzluk ve zarûret-i mahsusası kaldırılmış küçük önermedir. Büyük önermede devamsızlık varsa yani vasfiyye-i erbaadan olduğuna göre bu durumda iki hâsseteynden biri ise devamsızlık sonuca da eklenir. Ancak öncüller yer değiştirmiş olduğundan kıyas bu haliyle büyük terimden küçük terime doğru okunmaktadır. Sonuç doğru şekilde yani küçük terimden büyük terime doğru okunmak için düz döndürülür. Olumlu dâimeteyn (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) ile âmmeteynin (meşrûta-i âmme ile örfiyye-i âmme) döndürmesi hîniyye-i mutlaka, olumlu hâsseteynin (meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâsse) döndürmesi ise hîniyye-i lâ dâimedir. Çıkan sonuçlar da bunlardır ve asıl kıyastaki sonuçlarla aynıdır.

<sup>117</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 349; Hasan Hüsnü Efendi, *Tenvîrü'l-Burhân*, 230-231; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369; Hasan bin Hüseyin bin Kâsım, *Hâşiyetü't-Tezhîb*, 65-70; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 430.

<sup>118</sup> Nazım Hasırcı, *Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık*, 122; Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 350; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 432.

Ekrem Sefa GÜL

Öncüllerin sevâlib-i sitteden olmadığı durumlarda sonucun mutlaka-ı âmme olmasının ispatı ise sevâlib-i sitte dışında -zaten iki mümkün öncül olamadığı için- kalan beş önermenin döndürmesinin devamsızlık olanlarının devamsızlıkları kaldırıldıktan sonra mutlaka-ı âmme olmasıdır. Bu önermeler küçük önerme iseler ircâda yer değiştirerek büyük önerme ve vasfiyye-i erbaadan olmadıkları için sonuç olacaklar ancak sonucun da döndürülmesi gerektiğinden yine mutlaka-ı âmme olacaklardır. Eğer asıl kıyasta büyük önerme olurlarsa ircâ sırasında küçük önerme olacaklar ve devamsızlık, zorunsuzluk ve zaruret-i mahsûsaları kaldırılarak sonuç olacaklar ve nihayet sonuçta da tekrar döndürüleceklerdir. Dolayısıyla sonuç yine mutlaka-ı âmme olacaktır. Bununla birlikte sonuca büyük önermedeki devamsızlığın tekrar eklendiği durumlarda sonuçların ispatı için hulf veya iftirâz yöntemlerine başvurmak da gerekir.

#### **Camenes (AEE)**

Bu modda küçük öncül zarûriye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka ise iki mümkün hariç kalan önermeler diğer öncül olabilir ve sonuç dâime-i mutlaka olur. Bu ikisinden biri büyük önerme değilse öncüller ancak olumsuzları döndürülebilen altı önermeden biri olabilir ve sonuç küçük önermenin döndürülmesidir. Bu modun sonuçları ispat edilirken kıyas birinci şeklin *Celarent* (EAE) moduna ircâ edilir. İrcâ sırasında öncüller yer değiştirir. Küçük öncül zarûriye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka ise ircâ sırasında büyük öncül olacağından birinci şeklin kuralları gereği sonucun da modalitesi olur. Ancak öncüller yer değiştirmiş olduğundan sonuç doğru biçimde okunması için düz döndürülür. Sonuç tümel olumsuzdur ve tümel olumsuz zarûriye-i mutlaka veya dâime-i mutlakının düz döndürmesi yine dâime-i mutlakadır.

Eğer büyük öncül zarûriye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka ise küçük öncül sevâlib-i sitteden biri olabilir. İrcâda yer değiştirince büyük öncül olan önerme ya yine dâimeteynden biridir ve sonucun modalitesi olur ardından döndürülür. Tümel olumsuz zarûriye-i mutlaka veya dâime-i mutlakının döndürmesi ise tümel olumsuz dâime-i mutlakadır. Yahut ircâ ile elde edilen yeni kıyasta büyük öncül, asıl kıyasta ise küçük öncül olan öncül olumsuzları döndürülebilen altı önermeden biri olur. İrcâ edilince bunlar büyük önerme olduğundan dâimeteynden ise

sonucun da modalitesi olur ve sonuç yine düz döndürülür. Bu ikisi değil de altı önermenin kalan dördünden yani vasfiyye-i erbaadan biri ise ircâ ile yine büyük önerme olur. Birinci şekilde büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olunca sonuç; devamsızlık, zorunsuzluk ve zaruret-i mahsûsası kaldırılmış ve varsa büyük önermedeki devamsızlık tekrar eklenmiş haliyle küçük önermedir. Ancak sonucun doğru biçimde yani küçük önermeden büyük önermeye doğru okunması için döndürülmesi gerekir. Tümel olumsuz âmteyynin (meşruta-i âmme ve örfiyye-i âmme) döndürmesi örfiyye-i âmme, tümel olumsuz hâseteyynin (meşruta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) düz döndürmesi ise örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi'l-ba'z'dır. Dolayısıyla asıl kıyasta da sonuçlar bunlardır.<sup>119</sup>

### Fesapo (EAO) ve Fresison (EIO)

Bu modda büyük öncül zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka ise iki mümkünine hariç kalan önermeler küçük öncül olabilir ve sonuç dâime-i mutlaka olur. Büyük öncül bu ikisinden biri değilse ancak olumsuzları döndürülebilen altı önermeden olabilir. Bu altı önermenin ikisi zaten dâimeteyn olduğu için şu halde diğer dört önermeden biri olmalıdır. Küçük önerme yine kalan on bir önermeden biri olabilir. Bu durumda sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak döndürmesi olur. Fakat büyük önermede devamsızlık varsa birinci şekilde olduğu gibi döndürülen bu önermeye tekrar eklenmez.

Bu modların sonuçlarının ispatı için iki öncül de düz döndürülerek kıyas birinci şeklin *Ferio* (EIO) moduna ircâ edilir. Döndürmeler yapıldıktan büyük önerme ya dâime olacak ve birinci şeklin kuralları gereği sonucun da modalitesi olacaktır ya da örfiyye olacak ve vasfiyye-i erbaadan olduğu için bu defa küçük önermedeki devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları ile zarûret-i mahsûsa kaldırılarak küçük önerme sonuç olacaktır. Bu on bir önermenin ve bunların arasında devamsızlık kaydı olanların bu kayıt kaldırıldıktan sonra döndürülmeleri ise hîniyye-i mutlaka ve mutlaka-ı âmmedir. Buna göre sonuçlar ya dâime ya hîniyye-

<sup>119</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 350; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371.

Ekrem Sefa GÜL

i mutlaka ya da mutlaka-ı âmme olacaktır. Asıl kıyastaki sonuçlar da bunlardır.

Büyük öncül iki modda da de tümel olumsuz olduğundan tümel olumsuzları döndürülebilene altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmalıdır. Bu altı önermeden zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlakanın tümel olumsuzlarının döndürmeleri dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme ile örfiyye-i âmmenin döndürmeleri örfiyye-i âmme, meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâssenin döndürmeleri ise bazı zamanlarda özün devamsızlığı ile kayıtlanmış olan örfiyye-i âmme yani örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi'l ba'z'dır. Küçük öncül olarak kullanılan önermelere gelince bu önermelerden zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme ile örfiyye-i âmmenin olumlularının düz döndürmesi hîniyye-i mutlakadır. Meşrûta-i hâsse ile örfiyye-i hâssenin düz döndürmeleri ise hîniyye-i lâ dâime olmakla birlikte bu moddaki kural gereği döndürmede küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılacağından bunlar önce âmmeteyn (meşrûta-i âmme ile örfiyye-i âmme) olur ondan sonra döndürülür. Dolayısıyla bunların döndürmesi de yine hîniyye-i mutlakadır. On bir önermeden sevâlib-i sitte dışındaki yedi önermeden bu şekilde öncüllerde kullanılmayan iki mümkün dışındaki beşinin, varsa devamsızlık kayıtları kaldırılarak döndürülmeleri ise mutlaka-ı âmmedir. Dolayısıyla sonuçlar ya dâime ya hîniyye-i mutlaka ya da mutlaka-ı âmmedir.

Asıl kıyasta sonuç elde edilirken büyük önermedeki devamsızlığın birinci şekilde olduğu gibi döndürülen bu önermeye tekrar eklenmemesinin sebebi de bu ircâ ile anlaşılır. Zira ircâ ile oluşturulan birinci şekildeki yeni kıyasta asıl kıyasta büyük öncül olan tümel olumsuz önermeler döndürüldüğünde dâime-i mutlaka, örfiyye-i âmme ve örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi'l ba'z olur. Dolayısıyla bunlarda artık devamsızlık kalmamıştır. Dâimedeki ve örfiyyedeki devamsızlık olmadığı zaten açıktır. Örfiyye-i âmme-i lâ dâime fi'l ba'z ise basit önermelerden sayılır ve bundaki devamsızlık dâimî bir devamsızlık olmadığından devamsızlık hükmünde değildir. Bu yüzden bu iki moddaki sonuçlarda devamsızlık kaydı içeren bir önerme olmaz.<sup>120</sup>

<sup>120</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 350; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371.

### **Altıncı Mod (AOO)**

Bu modda büyük öncül olumsuzları düz döndürülebilir altı önermeden (sevâlib-i sitte) küçük öncül ise tikel olumsuzları düz döndürülebilir hâsseteynden (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) biri olabilir. Sonuç büyük önerme dâimeteynden olduğunda dâime, sevâlib-i sittenin kalan dördünden yani vasfiyye-i erbaadan olduğunda ise örfiyye-i âmmedir.<sup>121</sup>

Bu moddaki kıyaslar sonuçlarının ispatı için ikinci şeklin *Baroco* (AOO) moduna ircâ edilir. İrcâ sırasında tikel olumsuz küçük öncül düz döndürüleceğinden tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önermeden yani meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden biri olmalıdır. Bu ikisinin tikel olumsuzlarının döndürülmesi ise tikel olumsuz örfiyye-i hâsse olur. Buna göre ircâ sonrası elde edilen kıyasta küçük öncül örfiyye-i hâsse, büyük öncül ise ya dâimeteynden ya da vasfiyye-i erbaadan biri olacaktır.

İkinci şekil kıyaslarda öncüllerden biri zâruriyye veya dâime ise sonuç dâimedir. Aksi halde kayd-ı vücûdun (devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları) ve zorunluluğun kaldırılmasıyla küçük önermedir.<sup>122</sup> İkinci şekildeki yeni kıyasta küçük önerme örfiyye-i hâssedir. Küçük önermede zorunsuzluk ve zorunluluk olmayıp sadece devamsızlık kaydı bulunmaktadır. Buna göre büyük önerme dâimeteynden iken sonuç dâime, büyük önerme vasfiyye-i erbaadan ise sonuç küçük önermedeki devamsızlık kaydının kaldırılmasıyla örfiyye-i âmme olur. Asıl kıyasta da sonuçlar aynıdır.

### **Yedinci Mod (OAO)**

Bu kıyas üçüncü şeklin *Bocardo* (OAO) moduna ircâ edilir. İrcâ sırasında tikel olumsuz olan büyük öncül düz döndürülür ve bu yüzden büyük öncül tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önermeden yani meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden biri olmalıdır. Bu ikisinin tikel olumsuzlarının döndürülmesi ise tikel olumsuz örfiyye-i hâsse olur.

<sup>121</sup> Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 423.

<sup>122</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 351; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371; Kutbüddîn er-Râzî, *Tahrirü'l-kavâ'idü'l-mantikiyye*, 423.

Ekrem Sefa GÜL

Küçük öncül ise dördüncü şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün hariç kalan on bir önermeden biri olabilir. Küçük öncül sevâlib-i sitteden olduğunda sonuç hîniyye-i lâ dâime; bu altı önerme dışındaki önermelerden biri olduğundan ise sonuç vücûdiyye-i lâ dâime olur.

Sonuçların ispatı için kıyas üçüncü şekle ircâ edilirken büyük öncül düz döndürülür. Meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâssenin tikel olumsuzlarının düz döndürmesi örfiyye-i hâsse olur. Üçüncü şekildeki kıyaslarda büyük öncül vasfiyye-i erbaadan değilse sonucun da modalitesidir. Vasfiyye-i erbaadan biri büyük önerme olduğunda –ki örfiyye-i hâsse vasfiyye-i erbaadandır- sonuç küçük önermenin düz döndürmesi gibidir. Ancak döndürmede devamsızlık kaydı kaldırılır. Büyük önermede devamsızlık varsa tekrar eklenir. Büyük öncül bu yeni kıyasta örfiyye-i hâsse olduğundan devamsızlık kaydı içermektedir. O halde sonuç küçük önermenin devamsızlık kaldırıldıktan sonra döndürmesine büyük önermedeki devamsızlığın tekrar eklenmiş hâlidir. Küçük önerme olarak kullanılan on bir olumlu önermenin döndürmesi ise dâimeteyn (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) ve âmmeteyn (meşrûta-i âmme ve örfiyye-i âmme) için hîniyye-i mutlaka; hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) için ise hîniyye-i lâ dâime olmakla birlikte, devamsızlık kayıtları kaldırılınca âmmeteyn (meşrûta-i âmme ve örfiyye-i âmme) olmalarından dolayı yine hîniyye-i mutlakadır. Kalan beş önerme için devamsızlık içerenlerdeki devamsızlık kayıtları da kaldırıldıktan sonra mutlaka-ı âmmedir. Hîniyye-i mutlakaya ve mutlaka-ı âmmeye büyük önermedeki devamsızlık eklenince sonuçlar hîniyye-i lâ dâime ve vücûdiyye-i lâ dâime olur. Asıl kıyasın sonuçları da bunlardır.<sup>123</sup>

### **Sekizinci Mod (IEO)**

Bu kıyasta küçük öncül hâsseteynden (meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsse), büyük öncül ise olumsuzları düz döndürülebilir altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmalıdır. Sonuçlar birinci şekilde büyük öncülün hâsseteynden (meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsse), küçük öncülün de olumsuzları düz döndürülebilir altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olduğu kıyaslardakilerle aynıdır. Zira kıyas sonuçlarının ispatı

<sup>123</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 351; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371.

için birinci şeklin *Ferio* (EIO) moduna ırcâ edilir. İrcâ sırasında öncüller yer değiştirir. Tikel olumlu büyük önerme küçük öncül, tümel olumsuz küçük önerme ise büyük öncül olur. Ancak bu haliyle sonuç büyük terimden küçük terime doğru okunmaktadır. Sonucun doğru şekilde yani küçük terimden büyük terime doğru okunması için sonuç düz döndürüleceğinden sonucun tikel olumsuzları düz döndürülebilen iki önermeden yani meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsseden biri olması gerekir. Tikel olumsuz meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâssenin döndürmesi ise tikel olumsuz örfiyye-i hâssedir. Asıl kıyastaki sonuçlar da aynı şekilde örfiyye-i hâssedir.

Birinci şekilde büyük öncül vasfiyye-i erbaadan olduğunda sonuç kayd-ı vücûd (devamsızlık ve zorunsuzluk) ile zarûret-i mahsûsa kaldırıldıktan sonra küçük önerme gibidir. Ancak büyük önermede devamsızlık varsa yani büyük önerme hâsseteynden ise devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Birinci şekilde meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsse sonucu veren sekiz kıyas vardır. Bunlar büyük önermesi meşrûta-i hâsse veya örfiyye-i hâsse, küçük önermesi ise vasfiyye-i erbaadan olan kıyaslardır. Birinci şekilde büyük öncül hâsseteynden iken küçük öncül dâmeteynden (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) olduğunda sonuç zarûriyye-i lâ dâime ve dâime-i lâ dâime olduğundan akimdir. Dolayısıyla bu iki kıyasta da her ne kadar bunlara yer verilirse de akim kabul edilir. Zira zorunlu veya devamlı olmakla devamsızlık bir arada olmaz. Şu halde asıl geçerli sonuçların hâsseteyn olanlar olduğu söylenebilir. Bu sonuç küçük terim konu, büyük terim yüklem olacak şekilde döndürüldüğünde ise kıyasın sonucu örfiyye-i hâsse olur. Asıl kıyasın sonuçları da örfiyye-i hâssedir.<sup>124</sup>

### 3. Modal Önermeler İçin Sembolleştirme Önerisi

Modal önermeler ve kodal kıyaslardaki işlemleri doğru olarak takip etmek için modal önermelerin ifade edilmesinde kolaylık sağlayacak

---

<sup>124</sup> Teftâzânî, *Şerhu's-Şemsiyye*, 351; İbnü'l Mutahhar el-Hillî, *el-Kavâidü'l-celiyye*, 369-371.

Ekrem Sefa GÜL

birtakım semboller kullanmak faydalı olabilir. Böylelikle modal önermelerin anlamları, içerikleri, birbirleriyle olan ilişkileri daha iyi anlaşılabilir ve bu önermeleri kıyaslarda kullanırken daha dakik bir şekilde sonuçlara ulaşılabilir. Bu çalışmada bunun için birtakım semboller öneriyoruz. Bu sembollerin modal kıyaslardaki kullanımı makalenin eklerinde gösterilmiştir. Önerilen semboller ve gerekçeleri aşağıdaki gibidir:

MODAL ÖNERMELER İÇİN SEMBOLLER 1		
Genel olarak köşeli semboller zorunluluğa, oval semboller devama, düz yatay çizgileri fiile ve devamsızlığa, düz dik çizgileri ise imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelecek şekilde kullandık.		
Zarûriyye-i Mutlaka		Zâtî zorunluluğun dört köşenin sınırladığı kareye daha yakın bir anlam taşıdığını düşündüğümüzden zarûriyye-i mutlakanın sembolünü kare olarak belirledik.
Dâime-i Mutlaka		Zâtî devamın dâimi hareketi hatırlatan daireye daha yakın bir anlam taşıdığını düşündüğümüzden dâime-i mutlakanın sembolünü daire olarak belirledik.
Meşrûta-i Âmme		Meşrûta-i âmmede zâtî zorunluluk yerini vasfî zorunluluğa bıraktığından yani zorunluluk anlamında bir tür eksilme olduğundan meşrûta-i âmme bir kenarı eksik kare ile karşıladık.
Meşrûta-i Hâsse		Meşrûta-i hâsse, meşrûta-i âmme'nin zâtî devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan meşrûta-i hâsse için meşrûta-i âmmenin şekli olan eksik karenin üzerine devamsızlığı belirtmek üzere düz bir çizgi ekledik.
Örfiyye-i Âmme		Örfiyye-i âmmede zâtî devam yerini vasfî devama bıraktığından yani devamlılıkta bir tür eksilme olduğundan örfiyye-i âmme bir bölümü eksik daire ile karşıladık. Fakat vasfiyye-i erbaadan olması dolayısıyla meşrutalarla ilişkisini de dikkate alarak meşrûta-i âmmenin daha oval biçimi olarak çizdik.
Örfiyye-i Hâsse		Örfiyye-i hâsse, örfiyye-i âmmenin devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan örfiyye-i hâsse için örfiyye-i âmmenin şekli üzerine devamsızlığı belirtmek üzere düz bir çizgi ekledik.
Vaktiyye-i Mutlaka		Vaktiyye-i mutlaka, belirli vakitteki zorunluluğu ifade ettiğinden bunun için kare gibi köşeli bir şekli kabul ettik. Belirli vakit, gerçekleşen olaylar için bir zarf, bir kap gibi olduğundan köşeliliği bozmadan kaba benzer bir şekil çizdik.
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)		Vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye), vaktiyye-i mutlakanın devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan bunun için vaktiyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mutlaka-i Vaktiyye		Mutlaka-i vaktiyye vaktiyye-i mutlakadaki zorunluluğun kaldırılarak nispetin belirli vakitteki fiiliyetini ifade ettiğinden buna uygun olarak vaktiyye-i mutlakada zorunluluğu ifade eden köşeleri ovalleştirdik ve şekli fiiliyeti ifade eden yatay düz çizgiye yakınlaştırdık.
Mutlaka-i Vaktiyye-i Lâ Dâime		Mutlaka-i vaktiyye-i lâ dâime, mutlaka-i vaktiyyenin devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan bunun için mutlaka-i vaktiyyeyi ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mümkine-i Vaktiyye		Mümkine-i vaktiyye, vaktiyye-i mutlakadaki zorunluluğun muhalif yönden olumsuz kılınması olduğundan bunun için vaktiyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine imkân ve zorunsuzluğu ifade eden dikey bir çizgi ekledik.

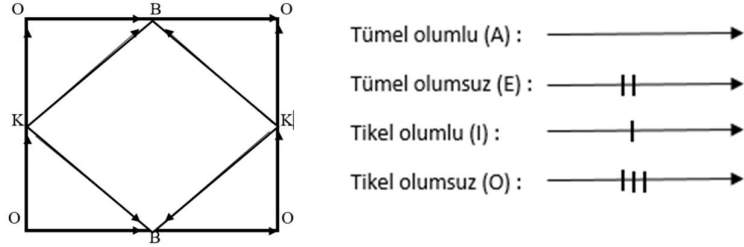


Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önermeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi

MODAL ÖNERMELER İÇİN SEMBOLLER 2		
Genel olarak köşeli sembolleri zorunluluğa, oval sembolleri devama, düz yatay çizgileri fiile ve devamsızlığa, düz dik çizgileri ise imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelecek şekilde kullandık.		
Müntezire-i Mutlaka	┌	Müntezire-i mutlaka belirsiz vakitteki zorunluluğu ifade ettiğinden bunun için de yine vaktiyye-i mutlakadaki gibi köşeli bir şekli kabul ettik. Ancak belirsiz vaktin, gökyüzünün yeri kuşattığı gibi zamanları kuşattığı düşüncesinden hareketle müntezire-i mutlakayı kenarları aşağıya yönelik ters bir kap gibi çizdik. Böylece vaktiyye-i mutlakaya karşılık olarak belirlediğimiz şeklin tam tersini sembol olarak kabul ettik.
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	┌┌	Müntezire-i lâ dâime (müntezire), müntezire-i mutlakanın devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan bunun için müntezire-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mutlaka-ı Müntezire	┐	Mutlaka-ı müntezire, müntezire-i mutlakadaki zorunluluğun kaldırılarak nispetin belirsiz vakitteki fiiliyetini ifade ettiğinden buna uygun olarak müntezire-i mutlakada zorunluluğu ifade eden köşeleri ovalleştirdik ve şekli fiiliyeti ifade eden yatay düz çizgiye yakınlaştırdık.
Mutlaka-ı Müntezire-i Lâ Dâime	┐┐	Mutlaka-ı müntezire-i lâ dâime, mutlaka-ı müntezirenin devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan bunun için mutlaka-ı müntezireyi ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mümkine-i Dâime	└	Mümkine-i dâime, müntezire-i mutlakadaki zorunluluğun muhalif yönden olumsuz kılınması olduğundan bunun için müntezire-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine imkânı ve zorunsuzluğu ifade eden dikey bir çizgi ekledik.
Mutlaka-ı Âmme	—	Mutlaka-ı âmme nispetin fiiliyetini ifade ettiğinden, devamsızlık ve zorunsuzluk gibi kayıtlar içermediğinden bu önermeyi ve genel olarak fiiliyeti ve devamsızlığı yatay düz bir çizgi ile ifade ettik.
Vücüdiyye-i Lâ Dâime	=	Vücüdiyye-i lâ dâime, mutlaka-ı âmmenin devamsızlıkla kayıtlanması olduğundan bunun için mutlaka-ı âmmeyi ifade eden düz çizginin üzerine devamsızlığa karşılık olarak yatay bir düz çizgi daha eklemek suretiyle iki yatay düz çizgiyi sembol olarak belirledik.
Vücüdiyye-i Lâ Zarüriyye	└	Vücüdiyye-i lâ zarüriyye, mutlaka-ı âmmenin zorunsuzlukla kayıtlanması olduğundan bunun için mutlaka-ı âmmeyi ifade eden düz çizginin üzerine genel olarak imkânı ve zorunsuzluğa karşılık olarak belirlediğimiz dikey bir düz çizgi ekledik.
Mümkine-i Âmme	—	Mümkine-i âmme, zarüriyye-i mutlakanın çelişigi ve hükme muhalif yönden yani tek yönden zorunluluğun olumsuzlanması olduğundan bunun için tek bir dikey çizgiyi sembol kabul ettik.
Mümkine-i Hâsse		Mümkine-i hâsse, hükme hem muvafık hem de muhalif yönden yani iki yönden de zorunluluğun olumsuzlanması olduğundan bunun için mümkün-i âmmeyi karşılayan dikey çizgiye bir çizgi daha eklemek suretiyle iki dikey çizgiyi sembol olarak belirledik.
Hiniyye-i Mutlaka	┐	Hiniyye-i mutlaka öznenin vasfının bazı vakitlerinde nispetin fiiliyetini ifade ettiğinden fiiliyeti karşılamak üzere mutlaka-ı vaktiyye için de oval kap şeklinin altına yatay düz bir çizgi eklenmesiyle oluşan sembolü kabul ettik.
Hiniyye-i Lâ Dâime	┐┐	Hiniyye-i lâ dâime, hiniyye-i mutlakanın özün devamsızlığıyla kayıtlanması olduğundan bunun için hiniyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığa karşılık olarak yatay bir düz çizgi daha eklemek suretiyle oluşan sembolü belirledik.
Hiniyye-i Mümkine	┐└	Hiniyye-i mümkün, yüklemli önermede muhalif yönden zorunluluğun kaldırılması ile hükmolunan önerme olduğundan bunun için Hiniyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine zorunsuzluğa ve imkâna karşılık olarak dikey bir düz çizgi eklemek suretiyle oluşan sembolü belirledik.

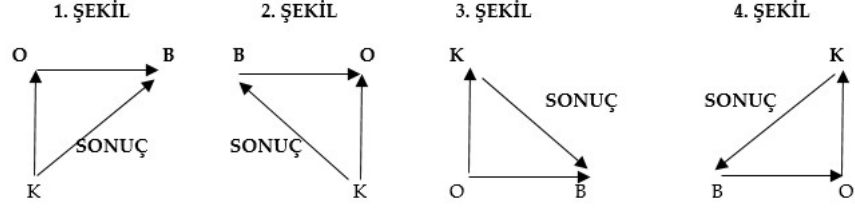
Ekrem Sefa GÜL

Modalite sembolleri modal önermelerin kıyasta kullanımı sırasında büyük kolaylıklar sağlar. Özellikle “*Kıyas Şekillerinin Geometrik Yöntemle İrcâ’ı*” isimli çalışmada<sup>125</sup> önerilen yöntemle birlikte oldukça verimli sonuçları olur. Söz konusu yöntem bir kare içine çizilen ikinci bir karenin oluşturduğu dört dik açılı üçgenin kıyasın dört şekline karşılık gelmesine dayanır. Her üçgende yatay kenarlarda büyük terim ve büyük öncül, dikey kenarlarda küçük terim ve küçük öncül bulunur. Orta terim üçgenin ve büyük karenin köşelerine denk gelen yerdedir. Sonuç ise üçgenlerde hipotenüse denk gelen kenardır. Her kenardaki önerme konudan yükleme giden bir okla gösterilir. Bu oklar üzerinde tikel olumlu için bir, tümel olumsuz için iki ve tikel olumsuz için üç çentik bulunur. Bu yöntem her türlü kıyası göstermek için olduğu kadar modalite sembolleriyle birlikte kullanmak için de oldukça elverişlidir. Bu şekil aşağıdaki gibidir:

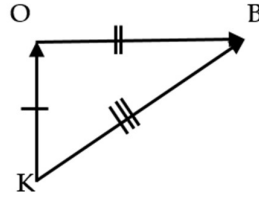


Şekilde **K**; küçük terim **B**; büyük terim **O**; orta terim olmak üzere dikey oklar küçük önermeleri, yatay oklar büyük önermeleri ve çapraz oklar sonuç önermelerini göstermektedir. Önermeler ok yönüne doğru okunur. Buna göre kıyasın dört şekli şöyledir :

<sup>125</sup> Ekrem Sefa Gül, “*Kıyas Şekillerinin Geometrik Yöntemle İrcâ’ı*”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21, sy. 2 (Aralık/ 2017): 865-910.



Buna göre örneğin birinci şekilden *Ferio* (EIO) modundaki bir kıyas şu şekilde gösterilir:



Modal kıyasların bu yöntemle gösterimi için her önermenin üzerine modalitesini göstermek üzere modal önergelerle ilgili semboller konulur. Bu sayede hem modal önergelerin daha iyi anlaşılması hem de kıyas işlemlerinin daha kolay bir şekilde yapılabilmesi mümkün olur. Örneğin birinci şekilden bir modal kıyas alalım: “Her asker, asker olduğu bir vakitte zorunlu olarak nöbet tutar fakat bu devamlı değildir” münteşire-i lâ dâime küçük önermesi ile “her nöbet tutan, nöbet tuttuğu müddetçe teyakkuz halindedir ama devamlı değildir” örfiyye-i hâsse büyük önermesinden meydana gelen kıyasın sonucu şu şekilde elde edilir: Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan olan örfiyye-i hâsse olduğu için sonuç küçük önerme gibidir. Ancak küçük önermeden devamsızlık ile büyük önermede zorunluluk olmadığı için zarûret-i mahsûsa kaldırılır. Münteşire-i lâ dâimededen devamsızlık kaldırılınca münteşire-i mutlaka, bundan zarûret-i mahsûsa kaldırılınca da nispetin belirsiz vakitteki fiiliyyetini bildiren mutlaka-ı münteşire olur. Büyük önermede devamsızlık olduğu için devamsızlık tekrar eklenir. Mutlaka-ı münteşireye devamsızlık eklenince mutlaka-ı münteşire-i lâ dâime olur.

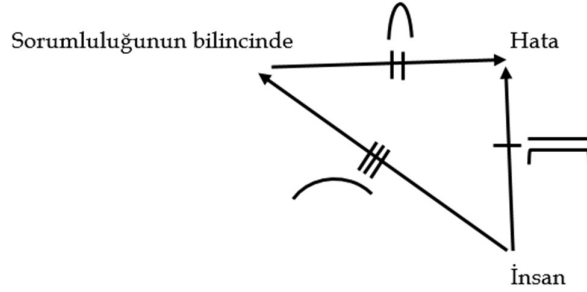
Buna göre sonuç “her asker, asker olduğu bir vakitte bilfiil teyakkuz halindedir fakat bu devamlı değildir” olur.

Bu kıyasın modalite sembollerini kullanarak ifade edilmesi de sonucunun bulunması da oldukça kolaydır. Bunun için devamsızlık bildiren yatay çizgi devamsızlık kaldırılacak ise kaldırılır, eklenecek ise eklenir. Zorunluluğu ifade eden köşeli şekil zorunluluk kaldırılacak ise oval hale getirilir. Buna göre söz konusu kıyasın öncülleri, sonucu, sonucun elde edilme yöntemi ve bunun sembollerle gösterilmesi şu şekildedir:

ÖNERME		MODALİTE	SEMBOLÜ
Büyük Önerme	“Her nöbet tutan nöbet tuttuğu müddetçe teyakkuz halindedir ama bu haddi zâtında devamlı değildir”	Örfiyye-i Hâsse	
Küçük Önerme	“Her asker asker olduğu bir vakitte zorunlu olarak nöbet tutar fakat bu devamlı değildir”	Münteşire-i Lâ Dâime	
Sonuç	“Her asker asker olduğu bir vakitte bilfiil teyakkuz halindedir fakat bu devamlı değildir”	Mutlaka-i Münteşire-i Lâ Dâime	
Sonucun elde edilmesi			
Kıyasın Sembollerle Gösterimi :			

Bu gösterim kalan tüm modaliteler ve kıyas modları içinde uygulanabilir. Ayrıca modal önermelerin ifade edilmesi kadar döndürme ve öncüllerin yer değiştirmesi gibi işlemler de modalite sembollerleriyle çok daha kolay ve anlaşılır şekilde yapılabilir. Örneğin “bazı insanlar vakitlerden bir vakitte zorunlu olarak hata yapar ama bu devamlı değildir” münteşire-i lâ dâime küçük öncülü ile “Hiçbir sorumluluğun bilincinde olan kimse sorumluluğunun bilincinde olduğu müddetçe hata yapar değildir” örfiyye-i âmme büyük öncülünden oluşan ikinci şekilden bir kıyasın sonucu, küçük öncüldeki devamsızlık ve zorunluluğun kaldırılmasıyla “bazı insanlar vakitlerden bir vakitte bilfiil sorumluluğun

bilincinde değildir” şeklinde mutlaka-ı münteşire olur. Bu kıyastaki modal önermelerin ifade edilmesi ve kıyasın sonucunun bulunması aşağıdaki biçimde yapılabilir:



Yine sözgelimi; küçük öncülü vücûdiyye-i lâ zarûriyye, büyük öncülü örfiyye-i âmme olan ikinci şekilden bir kıyasta sonuç küçük öncüldeki zorunsuzluğun kaldırılmasıyla mutlaka-ı âmme olur. Bu işlem de sembollerle kolayca yapılır. Modalite sembollerinde vücûdiyye-i lâ zarûriyyede biri yatay diğeri dikey iki düz çizgi ile gösterilir. Bunlardan yatay olan mutlaklığa ve devamsızlığa, dikey olan ise imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelir. Nitekim “kayd-ı vücûd” (vücûd kaydı) da devamsızlık ve zorunsuzluk anlamında kullanılır. Bu şekildeki zorunsuzluk kaldırıldığında imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelen dikey çizgi kaldırılmış olur ve geriye yatay düz çizgi kalır ki bu da mutlaka-ı âmmedir. Bu işlemler diğer tüm şekillerde ve modlarda da aynı kolaylık ve anlaşılabilirlikle yapılabilir. Bu sayede modal önermelerin anlamları ve birbirleriyle olan ilişkileri açık bir şekilde görüldüğü gibi modal bir önermeyi ifade ederken karşılaşılan güçlükler ve bu önermelerin kıyasta kullanımı esnasında yüz yüze kalınan zorluklar da büyük oranda bertaraf edilmiş olur. Böylelikle zihnin orta terime ve oradan matlûba intikali hızlanır ki bu da mantığın başlıca gayelerindendir. Zira “akıl yürütme sırasında zihnin matlûba ulaşmasını kolaylaştıran yöntemler bu yöntemlere dikkat edildiği müddetçe daha yetkin düşünmeye katkı sağlarlar” (örfiyye-i âmme), “her ne kadar bu haddi zâtında devamlı olmasa da” (örfiyye-i hâsse).

### Sonuç

Herhangi bir önermede yüklem konuya yüklenmesinin nefsü'l-emirde bir keyfiyeti vardır. Bu keyfiyet önermenin maddesi olarak isimlendirilir ve bazen “insan canlıdır” örneğinin zorunlulukla yüklenmiş olduğunun bilindiği gibi açık olarak bilinir. Ne var ki bu keyfiyet bazen bu kadar açık olmayabilir ya da üzerinde tartışma olan bir konu olabilir. Yahut herhangi bir sebeple bu keyfiyetin açıkça ifade edilmesi gerekebilir. İşte bu keyfiyet açık bir lafızla ifade edildiğinde modal önerme olur ve bu keyfiyete önermenin modalitesi denir. Modal önermeler ve bu önermeler kullanılarak oluşturulan modal kıyaslar mantığın en önemli ve zor konularından kabul edilir. İslâm mantıkçıları gibi kelâmcılar ve felsefeciler de modalite üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Sözgelimi “bütün insanlar hata yapar” önermesi modalitesiz yani basit bir önermedir. Bu önermedeki nispetin kendinde bir keyfiyeti yani maddesi vardır. Acaba bu önerme ile bütün insanların hata yapmalarının mümkün olduğu mu kastedilmektedir. Yoksa burada herhangi bir zorunluluk ya da imkândan değil de bazı zamanlarda vâki olan bir şeyden mi söz edilmektedir. Bu keyfiyet önermede açıkça dile getirilmediğinde bazen hangisinin kastedildiğini belirgin kılmak gerekir ve o zaman bu önerme modaliteyle kayıtlanmış olur. Bu kayıt nefsü'l-emrdeki duruma uygun olduğunda doğru, olmadığında yanlış olacaktır. Ayrıca bu kayıt, önermenin hangi kıyas şeklinden hangi modda kullanıldığıyla da yakından ilgilidir. Örneğin bununla bütün insanların insan olmalarının zorunlu bir sonucu olarak hata yaptıkları kastediliyorsa bu maddesi bakımından zorunlu bir önerme olur. Bu zorunluluk zâta ait bir zorunluluk olarak kabul edilir ve açık bir lafızla ifade edilirse zarûriyye-i mutlaka; insan olma vasfının bir sonucu olarak kabul edilirse meşrûta-i âmme olur. Eğer hata yapmanın insan olmanın zorunlu olmasa da devamlı bir sonucu olduğu belirtilirse; bu devamın zâttan ya da vasıftan kaynaklanmasına göre önerme dâime-i mutlaka ya da örfiyye-i âmme olur. İnsanların bazı zamanlarda fiilen hata yaptıkları kastediliyorsa hîniyye-i mutlaka, buna hata yapmanın devamlı olan bir şey olmadığı da


eklenirse hîniyye-i lâ dâime olur. Bazen hata yapmalarının fiilen mümkün olduğu ve bunda zâttan ya davasıftan kaynaklanan bir zorunluluk olmadığı ifade ediliyorsa hîniyye-i mümkünine, insanların hayatları boyunca açıkça belirtilmemiş vakitlerde hata yapmaktan kurtulamayacakları kastediliyorsa münteşire-i mutlaka, bunun böyle olduğu ama zorunlu olmadığı kastediliyorsa mutlaka-ı münteşire, belirsiz vakitlerde hata yapmanın mümkün olduğu kastediliyorsa mümkünine-i dâime bir önerme olur. Bütün bunların hepsi bir arada doğru olmaz ve hangi şekilde hangi moddaki bir kıyasta öncül olarak kullanıldığına hatta büyük veya küçük öncül olmasına göre kıyaslardaki sonuçlar değişebilir.

Örneğin “bilimkân bütün insanlar hata yapar” şeklinde mümkünine-i âmme bir önerme olarak alınırsa ikinci şekilden bir kıyasta küçük öncül olduğunda büyük öncülün üç zarûrî (zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmme ve meşrûta-i hâsse) önermeden biri olması gerekir. Eğer büyük öncül olarak alınırsa küçük öncül bu kez iki meşrûtadan biri de olamaz ve ancak zarûriyye-i mutlaka olabilir. Böyle bir durumda meselâ “hiçbir uyuyan uyuduğu müddetçe hata yapar değildir” şeklindeki örfiyye-i âmme önermesi büyük öncül olarak kullanılamaz. Zaten görüldüğü üzere böyle bir kıyasın sonucu “hiçbir uyuyan uyuduğu müddetçe insan değildir” olacaktır ki yanlış olduğu açıkça görülür. Hâlbuki küçük öncül zarûriyye-i mutlaka bir önerme olsa bu durumla karşı karşıya alınmaz. Örneğin bu kıyasın küçük öncülü “akıl sahibi olmayan hiçbir varlık zorunlu olarak hata yapar değildir” şeklinde zarûriyye-i mutlaka olduğunda sonuç “akıl sahibi olmayan hiçbir varlık devamlı olarak insan değildir” şeklinde geçerli bir dâime-i mutlaka önerme olur. Zira ikinci şekil kıyaslarda öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) ise sonuç dâime-i mutlakadır.

Eğer bu önerme “bütün insanlar bir vakit hata yapar ama bu devamlı değildir” şeklinde münteşire-i lâ- dâime (münteşire) olarak kabul edilirse, ikinci şekilden bir kıyasta büyük öncül olduğunda dâimeteyn dışındaki modalitelerden biri küçük öncül olamaz. Eğer küçük öncül olursa olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz. Sonuç ise büyük öncül dâimeteynden biri olduğunda dâime-i mutlaka, sevâlib-i sittenin kalan dördünden biri olduğu diğer durumlarda münteşire-i lâ dâimededen

zorunluluğun ve devamsızlığın kaldırılmasıyla nispetin belirsiz vakitlerdeki fiiliyetini ifade eden mutlaka-ı münteşire olacaktır.

Yukarıdaki önermeyi münteşire-i lâ dâime olarak ifade etmek ya da öncül olarak kullanıp kıyasta sonuca ulaşmak normalde hayli külfetlidir. Örneğin önerme böyle bir durumda “ her insan belirsiz bir vakitte zorunlu olarak hata yapar ama bu devamlı değildir” şeklinde ifade edilmelidir. Bu bileşik bir önerme olup içeriği münteşire-i mutlaka ile mutlaka-ı âmmeden oluşmaktadır. Çelişikleri de muhalif mümkin-i dâime veya muvafık dâime-i mutlakadır. Zira bileşik önermeyi oluşturan iki parçadan münteşire-i mutlakanın çelişigi mümkin-i dâime, mutlaka-ı âmmenin çelişigi ise dâime-i mutlakadır. İşte bütün bunlar modalite sembollerıyla çok kolay ve anlaşılır şekilde gösterilebilir. Ayrıca kullanıldığı kıyasa göre gerekli işlemler de yine kolaylıkla yerine getirilebilir.

Bunun için söz konusu münteşire-i lâ dâime önerme “ ” sembolüyle gösterilir. Bu şekil münteşire-i mutlakayı ifade eden köşeli bir ters kap ve mutlaka-ı âmmeyi ifade eden düz çizgiden oluşmaktadır. Modalite sembollerinde köşeli şekiller zorunluluğu, oval şekiller devamı, yatay düz çizgiler mutlaklığı ve devamsızlığı, dikey çizgiler ise imkânı ve zorunsuzluğu ifade eder. Köşeli şekilde zorunluluk olumsuz kılınca imkâna yani dikey çizgiye, zorunluluk kaldırılınca devama yani ovalliğe yönelir. O yüzden kare ile gösterilen zarûriyye-i mutlakadan zorunluluk selbolununca dik çizgi ile gösterilen mümkin-i âmmeye; zorunluluk hazfolununca ise daire ile gösterilen dâime-i mutlakaya evrilir. Benzer şekilde münteşire-i mutlakadan zorunluluk kaldırılınca aynı şeklin daha oval biçimiyle gösterilir. Zorunluluk selbolununca ise bu şekle imkânı ifade eden dikey çizgi eklenir. Yine devamsızlık kaldırılınca bunu gösteren yatay çizgi kaldırılır. Münteşire-i lâ dâimedeki düz çizginin yani mutlaka-ı âmmenin çelişigi daire ile gösterilen dâime-i mutlakadır. Münteşire-i mutlakayı ifade eden ve çizginin altındaki ters kap şekliyle gösterilen önermenin çelişigi ise zorunluluğun zıttı olan imkânı göstermek üzere buna dikey çizgi eklenmesiyle elde edilen mümkin-i dâimedir. Önermenin çelişikleri de bunlardır. Görüldüğü üzere modalite sembolleri sayesinde modal kıyaslarda işlemler çok daha hızlı ve anlaşılır bir şekilde yapılabilmektedir.





### Kaynakça

- ABDÜNNÂFÎ Efendi. *Fenn-i Mantık*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1295.
- AHMET Cevdet Paşa. *Mi'yâr-ı Sedâd*. Mantık Metinleri içinde. Haz. Kudret Büyükcoşkun. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- AKGÜÇ, Ahmet. “İsmail Gelenbevi’de Varlık Düşüncesi”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- ARISTOTELES. *Önerme Üzerine*. Trc. H.R. Atademir. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- ARISTOTELES. *Birinci Analitikler*. Trc. H.R. Atademir. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- BEYZÂVÎ, Nâsirüddîn Ebû Saîd. *Ṭavâli’u’l-envâr min Meṭâli’i’l-enzâr/Kelâm Metafizîği*. Trc. İlyas Çelebi ve Mahmud Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. *Şerhu’l-Mevâkıf fi İlmi’l-keîâm*. 8 Cilt. Trc. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma eserler Kurumu 2015.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. *Târîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- ÇAPAK, İbrahim. “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”. *Felsefe Dünyası* 39 (2004/1): 144-158.
- EBHERÎ, Esîrüddin. *Keşfu’l-hakâik fi Tahrîri’l-dekâik*. Thk. ve nşr. Hüseyin Sarıoğlu. İstanbul: Çantay yay., 1998.
- EMİROĞLU, İbrahim. *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- EMİROĞLU, İbrahim. Tartışma Usûl ve Âdâbı Açısından Gazzâlî’nin Tehafütü’l-Felâsifesi. *Vefatının 900. Yılında Uluslararası Gazzâlî Sempozyumu Bildirileri* (İstanbul, 07-09 Ekim 2011). Ed. İlyas Çelebi. İstanbul: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay. 2012, 667-701.
- FARFÛR, Muhammed Salih. *Meâyirü’l-Fiker*. Dîmeşk: Dâru’l-Mektebî, 1416/1996.
- GAZZÂLÎ, *Filozofların Tutarsızlığı*. 6. Baskı. Trc. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Ekrem Sefa GÜL

GELENBEVÎ, İsmail. *Risâletü'l-İmkân*. İstanbul: Matbba-ı âmire, 1263.

GÜL, Ekrem Sefa. "Kıyas Şekillerinin Geometrik Yöntemle İrcâ'ı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21, sy. 2 (Aralık/ 2017): 865-910.

HASAN Hüsnü Efendi. *Tenvîrü'l-Burhân Şerh-u Burhân-ı Gelenbevî*. İstanbul: 1307.

HASIRCI, Nazım. *Son Dönem Osmanlıda Kipli Mantık*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.

HİLLÎ, Hasan bin Yusuf İbnü'l Mutahhar. *el-Cevherü'n-nağîd şerh-i mantıkî't-Tecrîd*. byy. İntişârât-ı Beydâr, 1979.

HİLLÎ, Hasan bin Yusuf İbnü'l Mutahhar. *el-Kavâidü'l-celiyye fî Risâleti'ş-Şemsiyye*. byy. Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1412.

KÂSİM, Hasan bin Hüseyin bin. *Hâşiyetü't-Tezhîb*. Beyrut: Dâru'l-Mesîre, 1405/1985.

KAYA, Cüneyt. *Varlık ve İmkan*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

KÖMÜRÇÜ, Kamil. *Klasik Mantıkta Kıyas Teorisi Ebherî Örneği*. Ankara: Yayınevi yay., 2010.

KÖMÜRÇÜ, Kamil. "Esîrüddin el-Ebherî'nin Kitâbu Beyânî'l-esrâr İsimli Eserinin Mantık Bölümü Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV (2011/1): 215-264.

KÖZ, İsmail. "İslâm Mantıkçılarında Modalite Konusu". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2000.

MEHMET Tahir, Hocasâde. *Zübdetü'l-muhtelitât min'et-tasdikât*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1299.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitabü't-tevhîd*. Thk. Bekir Topalaoğlu ve Muhammed Ârûçî. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1423/2003.

MEYDÂNÎ, Abdurrahman Hasan. *Davâbitü'l-ma'rife ve Usûlü'l-istidlâl ve'l-münâzara*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.

MUZAFFER, Muhammed Rızâ. *Mantık*. 3 cilt. byy. Dâru't-Teâ'rûf li'l-Matbûât, 1427/2006.

- Klasik Mantıkta Modalite:  
Modal Önergeler ve Modal Kıyaslardaki İşlemlerin Açıklanması ve Sembollerle  
Gösterilmesi
- NESEFÎ, Ebu'l-Muîn Meymûn bin Muhammed. *Kitabu't-Temhîd li kavâidi't-tevhîd*. Thk. Cibullah Hasan Ahmed. Kâhire: Dâru't-tabâati'l-Muhammediyye, 1406/1986.
- ÖNER, Necati. *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- ÖNER, Necati. "Klasik Mantıkta Modalite". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967): 69-85.
- ÖZPİLAVCI, Ferruh. *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi Tahkik, Çeviri, Şerh*. İstanbul: Litera Yay., 2017.
- RÂZÎ, Fahreddin. *Muḥaşşalu Efkarî'l-müteḳaddimîn ve'l-müteahḫirîn mine'l-'ulemâ ve'l-ḫukemâ ve'l-müteḳellimîn*. B.y.: Mektebetü'l-külliyâtî'l-Ezheriyye, ts.
- SÂBÛNÎ, Nûreddin. *Kitabu'l-Bidâye fi Uşûl'd-dîn*. Thk. Fethullah Huleyf. İskenderiye: Dâru'l-meâ'rif bi Mısr, 1969.
- TAHTÂNÎ, Kutbüddîn Muhammed er-Râzî. *Tahrirü'l-kavâ'idî'l-mantıkıyye fi şerh-i Risâleti's-Şemsiyye*. byy. İntişârât-ı Beydâr, 1426.
- TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddîn. *Şerhu'l-Aḳâidî'n-Nesefiyye*. Thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. B.y.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1421/2001.
- TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddîn. *Şerhu's-Şemsiyye*. Amman: Dâru'n-nûr, 1432/2011.



### Modality in Classical Logic:

#### Explaining the Operations in Modal Propositions and Modal Syllogisms and Representing them with Symbols

Ekrem Safa GÜL\*

#### Extended Abstract

Expression of propositions with words that express necessity, continuity, possibility and actuality constitutes modal propositions.

---

\* Ph.D., Instructor, Ministry of National Education, ekremsefagul@gmail.com

Modal syllogisms are also obtained by using these propositions in syllogism. The subject of modality is accepted as one of the most important subjects of logic and it has important results in philosophy and theology. The most general concepts related to existence, such as necessity, possibility and impossibility, which form the basis of the subject of modality, became the subjects which discussed at the Islamic philosophy and kalam books under the title of general things (*umûr-u âimme*) over time. Many philosophical and theological problems are somehow related to these most basic concepts. However, modality is rather concerned with the nature of the judgment given on an issue, that is, the quality of the relationship between the subject and the predicate, or how it is expressed in the proposition. The first of these corresponds to the substance of the proposition and the second to its modality.

Modality is a literal record attached to the predicate of the proposition and indicates the manner in which the predicate in the proposition is attributed to the subject. In this context, all the words that determine the relationship of the predicate with the subject are modalities, and a modal proposition is a new judgment given upon the judgment. In modal propositions, if the modality of the proposition is in accordance with its article, that is, the truth the proposition is true; if its modality does not comply with its article, that is, it does not comply with the truth and the proposition is false.

Logicians make some determinations about the provisions of any modal proposition, such as rotation and contradiction. For example, they say that the contradiction of a mandatory proposition contains possible meaning. When it comes to the rotation it means actuality at some times in the positive ones and means continuation of the essence in the negative ones. They also set some rules for modal syllogisms. For example, the small premise in the first and third figure and both premise in the fourth figure can not be a possible proposition. They talk about many more principles and rules like this. Of course, these rules are not accepted just because logicians say so. Each rule has been elaborated and proved by various methods.

The logicians also have not determined these rules randomly. Naturally, these rules have not been accepted as correct just because logicians deem it appropriate. Each of them has valid, proven reasons. In this article, these results were discussed and explained in their context. The structures of modal propositions, their meanings, their relationships with each other, and the rules regarding their use in syllogisms have been explained. Indeed, some of the mistakes made in thinking have the effect of ignoring the rules regarding which type of syllogisms can yield results in which modality, depending on the modality of the propositions. These rules were carefully created by logicians. For example, in any syllogism, depending on what form this syllogism is and what modality of propositions it consists of, they set principles regarding in which cases the conclusion is the same as the modality of the major proposition and in which cases it is different from it. Understanding these depends on the correct understanding of necessity, continuation and possibility. This is followed by the principles to be relied upon when judging something as necessary or possible and what consequences these will have. In this context, the meanings of necessity, possibility, continuation and act, as well as their types and relationships with each other, are very important. It can be said that the issue of modality really starts after this stage and is quite complex.

In this article, some of these differences and the reasons for this have been pointed out. At the end of the article, tables with detailed explanations showing how the results are obtained in modal syllogism are added. In addition, a general method of representing modal propositions and modal syllogisms with symbols is provided. All of these symbols are specific to this study. This method is also described in detail in the appendix. Thus, it is aimed to better understand the subject of modal propositions and to make the obtaining results in modal syllogisms more understandable and easier. To represent modal syllogisms with this method, symbols related to modal propositions are placed on each proposition to show its modality. In this way, it is possible to understand

Ekrem Sefa GÜL

modal propositions better and to perform comparison operations more easily.

**EKLER:**

**EK 1: MODAL ÖNERMELERİN ANLAMLARI VE İÇERİKLERİ**

MODAL ÖNERMELER					
		ZORUNLULUK	DEVAM	FİİL	İMKÂN
ZAT		Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka		
				Mutlaka-ı Âme	
	ZORUNSUZLUK			Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mümkine-i Âme Mümkine-i Hâsse
VASIF	DEVAMSIZLIK			Vücûdiyye-i Lâ Dâime	
		Meşrûta-i Âme	Örfiyye-i Âme		
	DEVAMSIZLIK	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse		
VAKÎT	Bazı VAKÎT			Hîniyye-i Mutlaka	Hîniyye-i Mümkine
	DEVAMSIZLIK			Hîniyye-i Lâ Dâime	
	Belirli VAKÎT	Vaktiyye-i Mutlaka		Mutlaka-ı Vaktiyye	Mümkine-i Vaktiyye
	DEVAMSIZLIK	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)		Mutlaka-ı Vaktiyye-i Lâ Dâime	
	Belirsiz VAKÎT	Müntezîre-i Mutlaka		Mutlaka-ı Müntezîre	Mümkine-i Dâime
	DEVAMSIZLIK	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)		Mutlaka-ı Müntezîre-i Lâ Dâime	

MODAL ÖNERMELERİN ANLAMLARI					
	ZORUNLULUK	DEVAM	FİİL	İMKÂN	
ZAT	Zarûriyye-i Mutlaka (Zati Zorunluluk)	Dâime-i Mutlaka (Zati devam)			
			Mutlaka-ı Âmme (Fiilen gerçekleşme)		
	ZORUNSUZLUK		Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye (Zorunsuzlukla kayıtlı fiilen gerçekleşme)	Mümkine-i Âmme (Muhالیf yönden zorunluluğun olumsuzlanması) Mümkine-i Hâsse (Hükme hem muvafık hem muhalif yönden zorunluluğun olumsuzlanması)	
VASIF	DEVAMSIZLIK		Vücûdiyye-i Lâ Dâime (Devamsızlıkla kayıtlı fiilen gerçekleşme)		
		Meşrûta-i Âmme (Vasfa bağlı zorunluluk)	Örfiyye-i Âmme (Vasfa bağlı devam)		
	DEVAMSIZLIK	Meşrûta-i Hâsse (Zatın devamsızlığıyla kayıtlı vasfa bağlı zorunluluk)	Örfiyye-i Hâsse (Zatın devamsızlığıyla kayıtlı vasfa bağlı devam)		
VAKİT	Bazı VAKİT		Hîniyye-i Mutlaka (Bazı zamanlarda fiilen gerçekleşme)	Hîniyye-i Mümkine ( Bazı zamanlarda nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması)	
	DEVAMSIZLIK		Hîniyye-i Lâ Dâime (Devamsızlıkla kayıtlı olarak bazı zamanlarda fiilen gerçekleşme)		
	Belirli VAKİT	Vaktiyye-i Mutlaka (Belirli vakitte fiilen gerçekleşme zorunluluğu)		Mutlaka-i Vaktiyye (Belirli vakitte fiilen gerçekleşme)	Mümkine-i Vaktiyye (Belirli vakitte nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması)
	DEVAMSIZLIK	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye) (Devamsızlıkla kayıtlı olarak belirli vakitte gerçekleşme zorunluluğu)		Mutlaka-i Vaktiyye-i Lâ Dâime (Devamsızlıkla kayıtlı olarak belirli vakitte fiilen gerçekleşme)	
	Belirsiz VAKİT	Müntezîre-i Mutlaka ( Belirsiz vakitte fiilen gerçekleşme zorunluluğu)		Mutlaka-i Müntezîre (Belirsiz vakitte fiilen gerçekleşme)	Mümkine-i Dâime (Belirsiz vakitte nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması)
	DEVAMSIZLIK	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre) (Devamsızlıkla kayıtlı olarak belirsiz vakitte gerçekleşme zorunluluğu)		Mutlaka-i Müntezîre-i Lâ Dâime (Devamsızlıkla kayıtlı olarak belirsiz vakitte fiilen gerçekleşme)	

MODAL ÖNERMELERİN İSİMLERİ	
DÂİMETEYN	Zarûriyye-i Mutlaka ve Dâime-i Mutlaka
ŞARTİYYETEYN	Meşrûta-i Âmme ve Meşrûta-i Hâsse
ÖRFİYYETEYN	Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse
ÂMMETEYN	Meşrûta-i Âmme ve Örfiyye-i Âmme
HÂSSETEYN	Meşrûta-i Hâsse ve Örfiyye-i Hâsse
ZARÛRİYYÂT	Zarûriyye-i Mutlaka Meşrûta-i Âmme ve Meşrûta-i Hâsse
DÂİMİYYÂT	Dâime-i Mutlaka, Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse
VAKTİYYETEYN	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye) ve Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)
VÛCÛDİYYETEYN	Vücûdiyye-i Lâ Dâime ve Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye
MÜMKİNETEYN	Mümkine-i Âmme ve Mümkine-i Hâsse
VASFİYYE-İ ERBAA	Meşrûta-i Âmme, Meşrûta-i Hâsse, Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse
SEVÂLİB-İ SİTTE	Zarûriyye-i Mutlaka, Dâime-i Mutlaka, Meşrûta-i Âmme, Meşrûta-i Hâsse, Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse



## EK 2: BİRİNCİ ŞEKİLDEN MODAL KIYASLARDA SONUÇLAR VE AÇIKLAMALARI

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL (143)													
Büyük Önerme	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Zarûniyye-i Mutlaka	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Zarûniyye-i Mutlaka	Zarûniyye-i Lâ Dâime	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Dâime-i Mutlaka	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Lâ Dâime	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Meşrûta-i Âmme	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Meşrûta-i Hâsse	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Örfiyye-i Âmme	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Örfiyye-i Hâsse	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Vaktiyye-i Mutlaka	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Mutlaka-i Vaktiyye	Mutlaka-i Vaktiyye-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Müntepire-i Mutlaka	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Mutlaka-i Müntepire	Mutlaka-i Müntepire-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Mutlaka-i Âmme	Zarûniyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntepire-i Lâ Dâime (Müntepire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûniyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Mümkine-i Âmme	Birinci Şekilde küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkün küçük önerme olamaz. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan (meşrûta-i âmme- meşrûta-i hâsse • örfiyye-i âmme- örfiyye-i hâsse) değilse sonucun da modalitesi olur. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan (meşrûta-i âmme- meşrûta-i hâsse • örfiyye-i âmme- örfiyye-i hâsse) biri olduğunda sonucun modalitesi küçük önerme gibidir. Ancak küçük önermede varsa devamsızlık ve zorunsuzluk kayıtları ile zarûret-i mahsûsa kaldırılır, büyük önermede devamsızlık varsa tekrar eklenir. Buna göre birinci şekilde 143 kıyas sonuç verir.												
Mümkine-i Hâsse													

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 1				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Zarûriyye-i Mutlaka	Zarûriyye-i Mutlaka İki öncülde de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede kaldırılacak herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı yoktur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca da eklenmez. Dolayısıyla küçük önermenin modalitesi olan zarûriyye-i mutlaka herhangi bir işleme gerek olmaksızın sonucun da modalitesi olur.	Zarûriyye-i Lâ Dâime İki öncülde de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede kaldırılacak herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için sonuca da eklenir. Dolayısıyla sonuç zarûriyye-i lâ dâime olur. Ne var ki zâtî zorunlu olduğu halde devamlı olmamak mümkün olmayacağından sonuç akimdir.	Dâime-i Mutlaka Büyük önerme zorunlu olmadığı için küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa yani diğer öncülde olmayıp sadece bu önermede olan zorunluluk kaldırılır. Zarûriyye-i mutlakadaki zarûret-i mahsûsa zâtî zorunluluktur. Bu kaldırılınca zâtî devam kalır ki bu da dâime-i mutlakadır. Küçük önermede kaldırılacak bir zorunsuzluk ve devamsızlık kaydı yoktur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca da eklenmez. Dolayısıyla sonuç dâime-i mutlakadır.	Daime-i Lâ Dâime Büyük önerme zorunlu olmadığı için küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa yani diğer öncülde olmayıp sadece bu önermede olan zorunluluk kaldırılır. Zarûriyye-i mutlakadaki zarûret-i mahsûsa zâtî zorunluluktur. Bu kaldırılınca zâtî devam kalır ki bu da dâime-i mutlakadır. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan sonuca da eklenir. Bu durumda sonuç dâime-i lâ dâime olur. Ancak hem zâtî olarak devamlı olup hem devamlı olmama çelişik olduğundan sonuç akimdir.

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 2				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Ayrıca küçük önermede kaldırılması gereken bir zorunsuzluk ve devamsızlık kaydı da yoktur. Büyük önermede herhangi bir devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca da eklenmez. Bu durumda küçük önermenin modalitesi olan dâime-i mutlaka işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.	Daime-i Lâ Dâime Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Ayrıca küçük önermede kaldırılacak bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı da yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için sonuca da eklenir. Bu durumda sonuç dâime-i Lâ Dâime olur. Ancak hem devamlı olup hem devamlı olmama çelişik olduğundan sonuç akimdir.	Dâime-i Mutlaka İki önermede de zorunluluk ya da devamsızlık olmadığından bu bakımdan bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede herhangi bir zorunsuzluk olmadığı için bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Dolayısıyla küçük önerme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.	Daime-i Lâ Dâime İki önermede de zorunluluk olmadığı için küçük önermede zorunluluk bakımından bir işlem yapmak gerekmez. Yine küçük önermede kaldırılacak bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı da yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğundan küçük önermeye devamsızlık eklenir. Bu durumda sonuç dâime-i lâ dâime olur. Ne var ki hem devamlı olup hem devamlı olmama çelişik olduğundan sonuç akimdir.

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 3				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Meşrûta-i Âmme	<p>Meşrûta-i Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ayrıca İki önermede de devamsızlık olmadığı için devam bakımından bir işlem yapmaya da gerek olmaz. Dolayısıyla küçük önerme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur</p>	<p>Meşrûta-i Hâsse</p> <p>İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan küçük önermeye devamsızlık kaydı eklemek gerekir. Meşrûta-i âmme devamsızlıkla kayıflanınca meşrûta-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur</p>	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>Büyük önerme zorunlu olmadığı için küçük önermeden zarûret-i mahsûsa yani ona özel zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmedeki zarûret-i mahsûsa vasfa bağlı (vasfî) zorunluluktur. Bu kaldırılınca vasfî devam kalır ki bu da örfiyye-i âmmedir. Küçük önermede kaldırılacak bir zorunsuzluk veya devamsızlık da yoktur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca da eklenmez. Dolayısıyla sonuç örfiyye-i âmmedir.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>Büyük önerme zorunlu olmadığı için küçük önermeden zarûret-i mahsûsa yani ona özel zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmedeki zarûret-i mahsûsa vasfa bağlı (vasfî) zorunluluktur. Bu kaldırılınca vasfî devam kalır ki bu da örfiyye-i âmmedir. Küçük önermede kaldırılacak zorunsuzluk veya devamsızlık da yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için sonuca da eklenir. Devamsızlıkla kayıflanmış olan örfiyye-i âmme ise örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 4				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Meşrûta-i Hâsse	<p>Meşrûta-i Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında meşrûta-i âmme olur. Dolayısıyla sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Meşrûta-i Hâsse</p> <p>İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan da yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında meşrûta-i âmme olur. Ne var ki büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan devamsızlık tekrar eklenir ve yine meşrûta-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>Küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılır. Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında meşrûta-i âmme olur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan da yapılacak bir işlem yoktur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı için küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa yani ona özel zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmedeki zarûret-i mahsûsa vasfa bağlı zorunluluktur. Bu kaldırılınca vasfa bağlı devam kalır ki bu da örfiyye-i âmmedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>Küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılır. Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında meşrûta-i âmme olur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan da yapılacak bir işlem yoktur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı için küçük önermedeki zarûret-i mahsûsa yani ona özel zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmedeki zarûret-i mahsûsa vasfa bağlı zorunluluktur. Bu kaldırılınca vasfa bağlı devam kalır ki bu da örfiyye-i âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğundan bu kayıt tekrar eklenir ve önerme örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 5				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Örfiyye-i Âmme	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı da yoktur. Ayrıca büyük önermede devamsızlık olmadığından sonuca da eklenmez. Küçük önermenin modalitesi olan örfiyye-i âmme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı da yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için sonuca devamsızlık kaydı eklenir. Örfiyye-i âmme devamsızlıkla kayıtlı olduğunda örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı yoktur. Büyük önermede devamsızlık olmadığı için sonuca da eklenmez. Dolayısıyla küçük önermenin modalitesi olan örfiyye-i âmme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede herhangi bir zorunsuzluk veya devamsızlık kaydı yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için sonuca da devamsızlık kaydı eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan örfiyye-i âmme ise örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 6				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Örfiyye-i Hâsse	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Ayrıca küçük önermede zorunsuzluk olmadığı için bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında ise örfiyye-i âmme olur. Büyük önermede devamsızlık olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye de gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç örfiyye-i âmmedir.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Ayrıca küçük önermede zorunsuzluk olmadığı için bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında örfiyye-i âmme olur. Ne var ki büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan tekrar eklenir ve yeniden örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Örfiyye-i Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığı için bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında örfiyye-i âmme olur. Büyük önermede bir devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca da eklenmez. Dolayısıyla sonucun modalitesi örfiyye-i âmmedir.</p>	<p>Örfiyye-i Hâsse</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığı için bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırıldığında ise örfiyye-i âmme olur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan tekrar eklenir. Örfiyye-i âmme devamsızlıkla kayıtlı olduğunda örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 7				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	<p>Vaktiyye-i Mutlaka İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Vaktiyye-i lâ dâimeden (vaktiyye) devamsızlık kaydı kaldırıldığı zaman vaktiyye-i mutlaka olur. Büyük önermede devamsızlık eklemeye gerek de yoktur. Dolayısıyla sonuç vaktiyye-i mutlakadır.</p>	<p>Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye) İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Vaktiyye-i lâ dâimeden (vaktiyye) devamsızlık kaydı kaldırıldığı zaman vaktiyye-i mutlaka olur. Ne var ki büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan devamsızlık tekrar eklenir. Vaktiyye-i mutlaka devamsızlıkla kayıtlığında ise vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye) olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Vaktiyye Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Vaktiyye-i lâ dâimeden (vaktiyye) devamsızlık kaydı kaldırıldığında vaktiyye-i mutlaka olur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı halde işlem yapılan küçük önermede zorunluluk olduğundan bu önermedeki zarûret-i mahsûsa yani belirli vakitteki zorunluluk kaldırılır. Bu kaldırılınca önerme belirli vakitte nispetin fiiliyetini bildiren mutlaka-ı vaktiyye olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Vaktiyye-i Lâ Dâime Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Vaktiyye-i lâ dâimeden (vaktiyye) devamsızlık kaydı kaldırıldığında vaktiyye-i mutlaka olur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı halde işlem yapılan küçük önermede zorunluluk olduğundan bu önermedeki zarûret-i mahsûsa yani belirli vakitteki zorunluluk kaldırılır. Bu kaldırılınca önerme belirli vakitte nispetin fiiliyetini bildiren mutlaka-ı vaktiyye olur. Ancak büyük önermede devamsızlık bulunduğundan devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Mutlaka-ı Vaktiyye devamsızlıkla kayıtlığında mutlaka-ı vaktiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 8				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	<p>Müntezire-i Mutlaka İki önermede de zorunluluk olduğu için zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Müntezire-i lâ dâimeden (müntezire) devamsızlık kaydı kaldırıldığı zaman müntezire-i mutlaka olur. Büyük önermede devamsızlık eklemeye gerek de yoktur. Dolayısıyla sonuç müntezire-i mutlakadır.</p>	<p>Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire) İki önermede de zorunluluk bakımından bir işlem yapmaya gerek olmaz. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Müntezire-i lâ dâimeden (müntezire) devamsızlık kaydı kaldırıldığı zaman müntezire-i mutlaka olur. Ne var ki büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan devamsızlık tekrar eklenir. Müntezire-i mutlaka devamsızlıkla kayıtlığında ise müntezire-i lâ dâime (müntezire) olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Müntezire Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Müntezire-i lâ dâimeden (müntezire) devamsızlık kaydı kaldırıldığında müntezire-i mutlaka olur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı halde işlem yapılan küçük önermede zorunluluk olduğundan bu önermedeki zarûret-i mahsûsa yani belirsiz vakitteki zorunluluk kaldırılır. Bu kaldırılınca önerme belirsiz vakitte nispetin fiiliyetini bildiren mutlaka-ı müntezire olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Müntezire-i Lâ Dâime Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem yoktur. Ancak küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır.</p> <p>Müntezire-i lâ dâimeden (müntezire) devamsızlık kaydı kaldırıldığında müntezire-i mutlaka olur. Büyük önermede zorunluluk olmadığı halde işlem yapılan küçük önermede zorunluluk olduğundan bu önermedeki zarûret-i mahsûsa yani belirsiz vakitteki zorunluluk kaldırılır. Bu kaldırılınca önerme belirsiz vakitte nispetin fiiliyetini bildiren mutlaka-ı müntezire olur. Ancak büyük önermede devamsızlık bulunduğundan devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Mutlaka-ı müntezire devamsızlıkla kayıtlığında mutlaka-ı müntezire-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 9				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	<p>Mutlaka-ı Âmme</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ dâimedeki devamsızlık kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Sonuç devamsızlık kaydı hafzedilmiş olan bu küçük önermedir.</p>	<p>Vücûdiyye-i Lâ Daime</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ dâimedeki devamsızlık kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Ne var ki büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ dâime'den devamsızlık kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Sonuç devamsızlık kaydı hafzedilmiş olan bu önermedir.</p>	<p>Vücûdiyye-i Lâ Dâime</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede zorunsuzluk olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede devamsızlık kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ dâime'den devamsızlık kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan devamsızlık tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 10				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	<p>Mutlaka-ı Âmme</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede zorunsuzluk kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyyeden zorunsuzluk kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Sonuç zorunsuzluk kaydı hafzedilmiş olan bu küçük önermedir.</p>	<p>Vücûdiyye-i Lâ Daime</p> <p>Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede zorunsuzluk kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyyeden zorunsuzluk kaydı kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan işlem yapılan önermeye de devamsızlık kaydı eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan Mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Mutlaka-ı Âmme</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede devamsızlık kaydı olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede zorunsuzluk kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyyeden zorunsuzluk kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p>Vücûdiyye-i Lâ Daime</p> <p>İki önermede de zorunluluk olmadığı için zorunlulukla ilgili bir işlem yapmaya gerek yoktur. Küçük önermede devamsızlık kaydı olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak küçük önermede zorunsuzluk kaydı olduğundan bu kayıt kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyyeden zorunsuzluk kaldırıldığına mutlaka-ı âmme olur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan işlem yapılan önermeye de devamsızlık kaydı eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>

MODAL KIYASLAR BİRİNCİ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 11				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Mutlaka-ı Âmme	<p><b>Mutlaka-ı Âmme</b> Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık ya da zorunsuzluk kayıtları olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Dolayısıyla küçük önerme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.</p>	<p><b>Vücûdiyye-i Lâ Daime</b> Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık ya da zorunsuzluk kayıtları olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan küçük önermeye de bu kayıt eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>	<p><b>Mutlaka-ı Âmme</b> Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık ya da zorunsuzluk kayıtları olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Dolayısıyla küçük önerme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur.</p>	<p><b>Vücûdiyye-i Lâ Daime</b> Büyük önerme zorunlu olduğu küçük önerme zorunlu olmadığı için zorunluluk bakımından yapılacak bir işlem yoktur. Küçük önermede devamsızlık ya da zorunsuzluk kayıtları olmadığından bu bakımdan yapılacak bir işlem de yoktur. Dolayısıyla küçük önerme işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi olur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan küçük önermeye de bu kayıt eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.</p>
Mümkine-i Âmme	<p>Birinci şekilde küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan mümkine-i âmme ve mümkine-i hâsse küçük önerme olamaz.</p>			
Mümkine-i Hâsse				

## EK 3 : İKİNCİ ŞEKİLDEN MODAL KIYASLARDA SONUÇLAR VE AÇIKLAMALARI

MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL (64)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyyec)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezirec)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyyec	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka		
Meşrûta-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec							
Meşrûta-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec							
Örfiyye-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec							
Örfiyye-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec							
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyyec)	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Vaktiyyec	Mutlaka-i Vaktiyyec	Mutlaka-i Vaktiyyec	Mutlaka-i Vaktiyyec							
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezirec)	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Müntezirec	Mutlaka-i Müntezirec	Mutlaka-i Müntezirec	Mutlaka-i Müntezirec							
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyyec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Mutlaka-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Mümkine-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka		Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec									
Mümkine-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka		Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec									

Büyük ve küçük önermeden birisinde devam varsa yani iki öncülden biri zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka olursa işlem yapmaksızın sonuç dâime-i mutlaka olur.

Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka olursa kalan önermeler büyük önerme olabilir.

Küçük önerme dâime-i mutlaka olursa iki mümkine hariç kalan önermeler büyük önerme olabilir.

Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olursa büyük önerme ancak olumsuzları döndürülebilir altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmmec, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmmec ve örfiyye-i hasseden biri olabilir.

Küçük Önerme mümkine-i âmmec ve mümkine-i hasseden biri olursa büyük önerme ancak zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmmec ve meşrûta-i hasseden biri olabilir.

Buna göre 84 kıyas sonuç verir.

MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL 1													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyyec)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezirec)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyyec	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.										Dâime-i Mutlaka Mümkine olan büyük öncül ancak zarûriyye olan küçük öncül ile kullanılabilir. Sonuç ise öncüllerden biri dâimeteynden olduğu için dâime-i mutlaka olur.		
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.												



MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL 2													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Meşrûta-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Örfiyye-i Âmmec Küçük önermeden zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmecden zorunluluk kaldırılınca vafsa bağlı devam kalır ve önerme örfiyye-i âmmec olur. Sonucun modalitesi de budur.										
Meşrûta-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Örfiyye-i Âmmec Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır. Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaldırıldığında meşrûta-i âmmec olur. Ardından bu meşrûta-i âmmecdeki zorunluluk kaldırılır. Meşrûta-i âmmecden zorunluluk kaldırılınca vafsa bağlı devam kalır ve önerme örfiyye-i âmmec olur. Sonucun modalitesi de budur.				Büyük ve küçük önermeden birisinde devam varsa yani iki öncülden biri zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka olursa işlem yapmaksızın sonuç dâime-i mutlaka olur. Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka olursa kalan önermeler büyük önerme olabilir. Küçük önerme dâime-i mutlaka olursa iki mümkine hariç kalan önermeler büyük önerme olabilir. Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olursa büyük önerme ancak olumsuzları döndürülebilen altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmmec, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmmec ve örfiyye-i hâsseden biri olabilir. Küçük Önerme mümkine-i âmmec ve mümkine-i hâsseden biri olursa büyük önerme ancak zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmmec ve meşrûta-i hâsseden biri olabilir.						
Örfiyye-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Örfiyye-i Âmmec Küçük önermede kaldırılacak bir devamsızlık veya zorunsuzluk kaydı yahut olumsuz kılınacak bir zorunluluk olmadığından küçük önermenin modalitesi sonucun da modalitesi olur. Dolayısıyla sonuç örfiyye-i âmmecdir.										
Örfiyye-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Örfiyye-i Âmmec Küçük önermede kaldırılacak bir zorunluluk veya zorunsuzluk yoktur. Ancak küçük önermedeki devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaldırıldığında ise örfiyye-i âmmec olur. Sonucun modalitesi de budur.										

MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL 3													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Mutlaka-i Vaktiyye Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır. Vaktiyye-i lâ dâimeden (vaktiyye) devamsızlık hafzedilince vaktiyye-i mutlaka olur. Ardından bu önermedeki zorunluluk da kaldırılır ve önerme nispetin belirli vakitteki fiiliyetini ifade eden mutlaka-i vaktiyye olur. Sonucun modalitesi de budur.				Büyük ve küçük önermeden birisinde devam varsa yani iki öncülden biri zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka olursa işlem yapmaksızın sonuç dâime-i mutlaka olur. Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olursa büyük önerme ancak olumsuzları döndürülebilen altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmmec, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmmec ve örfiyye-i hâsseden biri olabilir.						
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.		Mutlaka-i Müntezire Küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır. Müntezire-i lâ dâimeden (müntezire) devamsızlık hafzedilince müntezire-i mutlaka olur. Ardından bu önermedeki zorunluluk da kaldırılır ve önerme nispetin belirsiz vakitteki fiiliyetini ifade eden mutlaka-i müntezire olur. Sonucun modalitesi de budur.										

MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL 4													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteypden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.	Mutlaka-ı Âmme Küçük önermede hazfedilmesi gereken bir zorunsuzluk yahut zorunluluk yoktur. Ancak küçük önermeden devamsızlık kaydı kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ dâimededen devamsızlık kaldırıldığında mutlaka-ı âmme olur. Sonucun modalitesi de budur.	Büyük ve küçük önermeden birisinde devam varsa yani iki öncülden biri zarûriyye-i mutlaka veya dâime-i mutlaka olursa işlem yapmaksızın sonuç dâime-i mutlaka olur. Küçük önerme zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka dışındaki önermelerden biri olursa büyük önerme ancak olumsuzlan döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) yani zarûriyye-i mutlaka, dâime-i mutlaka, meşrûta-i âmme, meşrûta-i hâsse, örfiyye-i âmme ve örfiyye-i hasseden biri olabilir.										
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteypden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.	Mutlaka-ı Âmme Küçük önermede hazfedilmesi gereken bir devamsızlık yahut zorunluluk yoktur. Ancak küçük önermeden zorunsuzluk kaydı kaldırılır. Vücûdiyye-i lâ zarûriyyeden zorunsuzluk kaldırıldığında mutlaka-ı âmme olur. Sonucun modalitesi de budur.											
Mutlaka-ı Âmme	Dâime-i Mutlaka Öncüllerden biri dâimeteypden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için sonuç dâime-i mutlakadır.	Mutlaka-ı Âmme Küçük önermede hazfedilmesi gereken bir devamsızlık zorunluluk yahut zorunsuzluk yoktur. Dolayısıyla küçük önerme herhangi bir işlem yapmaksızın sonucun da modalitesi de olur.											

MODAL KIYASLAR İKİNCİ ŞEKİL 5													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Mümkine-i Âmme	Dâime-i Mutlaka		Mümkine-i Âmme	Küçük Önerme mümkine-i âmme ve mümkine-i hâsseden biri olursa büyük önerme ancak zarûriyye-i mutlaka, meşrûta-i âmme ve meşrûta-i hâsseden biri olabilir. Öncüllerden biri dâimeteypden olduğunda sonucun dâime olacağı açıktır. İki şartiyyenin büyük öncül olması durumunda büyük öncül dâimeteypden olmadığından ikinci şekildeki kurallar gereği sonuç küçük önermeden zorunluluk, devamsızlık ve zorunsuzluğun kaldırılmasıyla küçük önerme gibidir. Buna göre basit modal önermelerden olan mümkine-i âmmede kaldırılacak bir kayıt yoktur. Mümkine-i hâssedeki imkân-ı hâs kaydı ise zorunsuzluk anlamına gelir. Zira devamsızlık mutlaka-ı âmmeye zorunsuzluk imkânâ işaretir. Bu zorunsuzluk kaldırılınca önerme mümkine-i âmme olur.									
Mümkine-i Hâsse	Büyük öncül zarûrilerden başkası olamaz. Zarûriyye-i mutlaka olduğunda öncüllerden biri dâimeteypden olduğundan sonuç dâime-i mutlakadır.	Büyük önerme iki şartiyyeden (meşrûta-i âmme ve meşrûta-i hâsse) biri küçük önerme de mümkine-i âmme ise sonuç mümkine-i âmme olur.											

### EK 4 : ÜÇÜNCÜ ŞEKİLDEN MODAL KIYASLARDA SONUÇLAR VE AÇIKLAMALARI

MODAL KIYASLAR ÜÇÜNCÜ ŞEKİL (143)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Küçük Önerme													
Zarûriyye-i Mutlaka	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Dâime-i Mutlaka	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Meşrûta-i Âmme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Meşrûta-i Hâsse	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Örfiyye-i Âmme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Örfiyye-i Hâsse	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Hînîyye-i Mutlaka	Hînîyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Vücûdiyye-i Lá Dâime	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Mutlaka-ı Âmme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Mutlaka-ı Âmme	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vaktiyye-i Lá Dâime (Vaktiyye)	Müntegire-i Lá Dâime (Müntegire)	Vücûdiyye-i Lá Dâime	Vücûdiyye-i Lá Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkîne-i Âmme	Mümkîne-i Hâsse
Mümkîne-i Âmme	<p>Üçüncü şekilde de birinci şekilde olduğu gibi küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkün küçük önerme olamaz. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan (meşrûta-i âmme- meşrûta-i hâsse - örfiyye-i âmme- örfiyye-i hâsse) değilse sonucun da modalitesi olur. Büyük önerme vasfiyye-i erbaadan ise sonuç küçük önermenin döndürülmesi gibidir. Ancak döndürmede devamsızlık kaydı varsa bu hazfedilir. Vasfiyye-i erbaadan olan büyük önerme meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse olursa bu önermelerde olan devamsızlık kaydı düz döndürmeye eklenir. Buna göre üçüncü şekilde de birinci şekilde olduğu gibi 143 kıyas sonuç verir.</p>												
Mümkîne-i Hâsse													



MODAL KIYASLAR ÜÇÜNCÜ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 3				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Örfiyye-i Âmme	Hîniyye-i Mutlaka Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi hîniyye-i mutlaka olur. Küçük önermede döndürme sırasında kaldırılacak herhangi bir devamsızlık kaydı yoktur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye de gerek yoktur. Dolayısıyla küçük önermenin döndürmesi sonucun da modalitesidir.	Hîniyye-i Lâ Dâime Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi hîniyye-i mutlaka olur. Küçük önermede döndürme sırasında kaldırılacak bir devamsızlık kaydı yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan küçük önermenin döndürmesine devamsızlık kaydı eklenir. Hîniyye-i mutlakaya devamsızlık eklenince hîniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Hîniyye-i Mutlaka Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi hîniyye-i mutlaka olur. Küçük önermede döndürme sırasında kaldırılacak herhangi bir devamsızlık kaydı yoktur. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye de gerek yoktur. Dolayısıyla küçük önermenin düz döndürmesi sonucun modalitesidir.	Hîniyye-i Lâ Dâime Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi hîniyye-i mutlaka olur. Küçük önermede döndürme sırasında kaldırılacak herhangi bir devamsızlık kaydı yoktur. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan küçük önermenin döndürmesine devamsızlık kaydı eklenir. Hîniyye-i mutlakaya devamsızlık eklenince hîniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.
Örfiyye-i Hâsse	Hîniyye-i Mutlaka Döndürme sırasında küçük önermede bulunan devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Örfiyye-i âmmenin döndürmesi ise hîniyye-i mutlakadır. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç hîniyye-i mutlakadır.	Hîniyye-i Lâ Dâime Döndürme sırasında küçük önermede bulunan devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Örfiyye-i âmmenin döndürmesi hîniyye-i mutlakadır. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için önermenin döndürmesine devamsızlık tekrar eklenir. Hîniyye-i mutlakaya devamsızlık eklenince hîniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Hîniyye-i Mutlaka Döndürme sırasında küçük önermede bulunan devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Örfiyye-i âmmenin döndürmesi ise hîniyye-i mutlakadır. Büyük önermede devamsızlık olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç hîniyye-i mutlakadır.	Hîniyye-i Lâ Dâime Döndürme sırasında küçük önermede bulunan devamsızlık kaydı kaldırılır. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaydı kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi ise hîniyye-i mutlakadır. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için önermenin döndürmesine devamsızlık tekrar eklenir. Hîniyye-i mutlakaya devamsızlık eklenince hîniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.

MODAL KIYASLAR ÜÇÜNCÜ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 4				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Mutlaka-i Âmme Vaktiyye-i lâ dâimedan (vaktiyye) devamsızlık kaldırılınca önerme vaktiyye-i mutlaka olur. Vaktiyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç Mutlaka-i âmme'dir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vaktiyye-i lâ dâimedan (vaktiyye) devamsızlık kaldırılınca önerme vaktiyye-i mutlaka olur. Vaktiyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-i âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Mutlaka-i Âmme Vaktiyye-i lâ dâimedan (vaktiyye) devamsızlık kaldırılınca önerme vaktiyye-i mutlaka olur. Vaktiyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç Mutlaka-i âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vaktiyye-i lâ dâimedan (vaktiyye) devamsızlık kaldırılınca önerme vaktiyye-i mutlaka olur. Vaktiyye-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-i âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.
Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Mutlaka-i Âmme Müntezîre-i lâ dâimedan (müntezîre) devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme müntezîre-i mutlaka olur. Müntezîre-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-i âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Müntezîre-i lâ dâimedan (müntezîre) devamsızlık kaldırılınca önerme müntezîre-i mutlaka olur. Müntezîre-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-i âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Mutlaka-i Âmme Müntezîre-i lâ dâimedan (müntezîre) devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme müntezîre-i mutlaka olur. Müntezîre-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-i âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Müntezîre-i lâ dâimedan (müntezîre) devamsızlık kaldırılınca önerme müntezîre-i mutlaka olur. Müntezîre-i mutlakanın düz döndürmesi ise mutlaka-i âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-i âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.

MODAL KIYASLAR ÜÇÜNCÜ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 5				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-ı Âmme Vücûdiyye-i lâ dâimedden devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme mutlaka-ı âmme olur. Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ dâimedden devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme mutlaka-ı âmme olur. Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Mutlaka-ı Âmme Vücûdiyye-i lâ dâimedden devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme mutlaka-ı âmme olur. Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ dâimedden devamsızlık kaydı kaldırılınca önerme mutlaka-ı âmme olur. Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık olduğu için döndürmeye devamsızlık kaydı tekrar eklenir. Devamsızlıkla kayıtlananan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme Vücûdiyye-i lâ zarûriyyenin düz döndürmesi mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmme'dir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ zarûriyyenin düz döndürmesi mutlaka-ı âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan önermenin döndürmesine devamsızlık kaydı eklenir. Mutlaka-ı âmme devamsızlıkla kayıtlandığında ise Vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Mutlaka-ı Âmme Vücûdiyye-i lâ zarûriyyenin düz döndürmesi mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığından sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmme'dir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ zarûriyyenin düz döndürmesi mutlaka-ı âmmedir. Ancak büyük önermede devamsızlık kaydı olduğundan önermenin döndürmesine devamsızlık kaydı eklenir. Mutlaka-ı âmme devamsızlıkla kayıtlandığında ise vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.

MODAL KIYASLAR ÜÇÜNCÜ ŞEKİL BÜYÜK ÖNERME VASFİYYE-İ ERBAA 6				
Büyük Önerme	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse
Küçük Önerme				
Mutlaka-ı Âmme	Mutlaka-ı Âmme Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için önermenin döndürmesine devamsızlık eklenir. Mutlaka-ı âmme devamsızlıkla kayıtlanunca vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.	Mutlaka-ı Âmme Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olmadığı için sonuca devamsızlık eklemeye gerek yoktur. Dolayısıyla sonuç mutlaka-ı âmmedir.	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Mutlaka-ı âmmenin düz döndürmesi yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermede devamsızlık kaydı olduğu için önermenin döndürmesine devamsızlık eklenir. Mutlaka-ı âmme devamsızlıkla kayıtlanunca vücûdiyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.
Mümkine-i Âmme	Üçüncü şekilde de birinci şekilde olduğu gibi küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan мүmkine-i âmme ve мүmkine-i hâsse küçük önerme olamaz.			
Mümkine-i Hâsse				

## EK 5: DÖRDÜNCÜ ŞEKİLDEN MODAL KIYASLARDA SONUÇLAR VE AÇIKLAMALARI

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Bramantip ve Dimaris (12)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka
Zarûriyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka
Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka
Meşrûta-i Âmme	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Meşrûta-i Hâsse	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Örfiyye-i Âmme	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Örfiyye-i Hâsse	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Hiniyye-i Mutlaka-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme	Mutlaka-i Âmme
Mümkine-i Âmme	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.												
Mümkine-i Hâsse	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.												

Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Bramantip (AA) ve Dimaris (IA) 1													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme	Hiyyiyye-i Mutlaka						Hiyyiyye-i Mutlaka						
Zarûriyye-i Mutlaka	Küçük önerme dâimetyenden olan zarûriyye-i mutlaka olduğu için sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Tümel olumlu zarûriyye-i mutlakann düz döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						Küçük önerme dâimetyenden olan zarûriyye-i mutlaka olduğu için sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Tümel olumlu zarûriyye-i mutlakann düz döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						
Dâime-i Mutlaka	Hiyyiyye-i Mutlaka						Hiyyiyye-i Mutlaka						
Dâime-i Mutlaka	Küçük önerme dâimetyenden olan dâime-i mutlaka olduğu için sonuç küçük önermenin döndürmesidir. Tümel olumlu dâime-i mutlakann döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						Küçük önerme dâimetyenden olan dâime-i mutlaka olduğu için sonuç küçük önermenin döndürmesidir. Tümel olumlu dâime-i mutlakann döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						
Meşrûta-i Âmme	Hiyyiyye-i Mutlaka						Mutlaka-i Âmme						
Meşrûta-i Âmme	Öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) olduğundan sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Meşrûta-i âmmenin düz döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						Küçük öncül dâimetyenden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadıgından sonuç mutlaka-i âmmedir.						
Meşrûta-i Hâsse	Hiyyiyye-i Lâ Dâime						Mutlaka-i Âmme						
Meşrûta-i Hâsse	Öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) olduğundan sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Meşrûta-i hâssenin düz döndürmesi hiyyiyye-i lâ dâimedir. Sonuç da budur.						Küçük öncül dâimetyenden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadıgından sonuç mutlaka-i âmmedir.						
Örfiyye-i Âmme	Hiyyiyye-i Mutlaka						Mutlaka-i Âmme						
Örfiyye-i Âmme	Öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) olduğundan sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Meşrûta-i âmmenin düz döndürmesi hiyyiyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.						Küçük öncül dâimetyenden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadıgından sonuç mutlaka-i âmmedir.						
Örfiyye-i Hâsse	Hiyyiyye-i Lâ Dâime						Mutlaka-i Âmme						
Örfiyye-i Hâsse	Öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) olduğundan sonuç küçük önermenin düz döndürmesidir. Meşrûta-i hâssenin düz döndürmesi hiyyiyye-i lâ dâimedir. Sonuç da budur.						Küçük öncül dâimetyenden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebilin altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadıgından sonuç mutlaka-i âmmedir.						

Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL														
Bramantip (AAD) ve Dimarıs (IAD) 2														
Büyük Önerme	Zarüriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-ı Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarüriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse	
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.	
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.							
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.							
Vücûdiyye-i Lâ Zarüriyye	Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.							
Mutlaka-ı Âmme	Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.						Mutlaka-ı Âmme Küçük öncül dâmeteynden (zarüriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) yahut öncüller olumsuzları döndürülebileni altı önermeden (sevâlib-i sitte) biri olmadığından sonuç mutlaka-ı âmmedir.							
Mümkine-i Âmme	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													
Mümkine-i Hâsse														

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL														
Camenes (46)														
Büyük Önerme	Zarüriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-ı Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarüriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse	
Küçük Önerme														
Zarüriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka			
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka			
Meşrûta-ı Âmme	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme								
Meşrûta-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Dördüncü şeklin Camenes (AEE) modunda iki öncülden biri dâimeteinden (zarüriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) olmadığında öncüller ancak sevâlib-i sittenin kalan dört önermesi olan vasfiyye-i erbaadan olabilir. Diğer modalitelerdeki önermeler öncül olamaz.							
Örfiyye-i Âmme	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme								
Örfiyye-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z								
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Olumsuzları düz döndürülebileni altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermeler küçük öncül olamaz.													
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)														
Vücûdiyye-i Lâ Dâime														
Vücûdiyye-i Lâ Zarüriyye														
Mutlaka-ı Âmme														
Mümkine-i Âmme	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													
Mümkine-i Hâsse														



KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Camenes (46)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsac	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsac	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsac
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Küçük önerme dâimetyenden olduğundan bu şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün dışındaki önermelerden biri büyük önerme olabilir ve sonuç dâime-i mutlakadır.				Dâime-i Mutlaka Küçük önerme dâimetyenden olduğundan bu şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün dışındaki önermelerden biri büyük önerme olabilir ve sonuç dâime-i mutlakadır.						
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Küçük önerme dâimetyenden olduğundan bu şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün dışındaki önermelerden biri büyük önerme olabilir ve sonuç dâime-i mutlakadır.				Dâime-i Mutlaka Küçük önerme dâimetyenden olduğundan bu şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün dışındaki önermelerden biri büyük önerme olabilir ve sonuç dâime-i mutlakadır.						
Meşrûta-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec İki öncülden biri dâimetyenden olmadığı için öncüller ancak vasiyye-i erbaadan olabilir ve sonuç olumsuz olan küçük öncülün düz döndürmesidir. Tümel olumsuz meşrûta-i âmmenin düz döndürmesi örfiyye-i âmmedir. Sonuç da budur.				Dördüncü şeklin Camenes (AEE) modunda iki öncülden biri dâimetyenden (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) olmadığında öncüller ancak sevâlib-i sittenin kalan dört önermesi olan vasiyye-i erbaadan olabilir. Diğer modalitelerdeki önermeler öncül olamaz.						
Meşrûta-i Hâsac	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z İki öncülden biri dâimetyenden olmadığı için öncüller ancak vasiyye-i erbaadan olabilir ve sonuç olumsuz olan küçük öncülün düz döndürmesidir. Tümel olumsuz meşrûta-i hâsenin düz döndürmesi örfiyye-i lâ dâime fi'l ba'z'dır. Sonuç da budur.										
Örfiyye-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Âmmec İki öncülden biri dâimetyenden olmadığı için öncüller ancak vasiyye-i erbaadan olabilir ve sonuç olumsuz olan küçük öncülün düz döndürmesidir. Tümel olumsuz örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi örfiyye-i âmmedir. Sonuç da budur.										
Örfiyye-i Hâsac	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetyenden olduğundan olumsuzları düz döndürülebilir alın önermeden (sevâlib-i sitte) biri küçük önerme olabilir ve hepinde sonuç dâime-i mutlakadır.	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z	Örfiyye-i Lâ Dâime Fi'l Ba'z İki öncülden biri dâimetyenden olmadığı için öncüller ancak vasiyye-i erbaadan olabilir ve sonuç olumsuz olan küçük öncülün düz döndürmesidir. Tümel olumsuz meşrûta-i hâsenin düz döndürmesi örfiyye-i lâ dâime fi'l ba'z'dır. Sonuç da budur.										
Dördüncü şekilde İki Mümkine Öncülerde Kullanılmaz. Olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermeler küçük öncül olamaz.													

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Fesapo ve Fresison (66)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmec	Meşrûta-i Hâsac	Örfiyye-i Âmmec	Örfiyye-i Hâsac	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmmec	Mümkine-i Âmmec	Mümkine-i Hâsac
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Meşrûta-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Meşrûta-i Hâsac	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Örfiyye-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Örfiyye-i Hâsac	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Mutlaka							
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Mutlaka-i Âmmec	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec	Mutlaka-i Âmmec							
Mümkine-i Âmmec	Dördüncü şekilde iki mümkün öncülerde kullanılmaz.												
Mümkine-i Hâsac													

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL Fesapo (EAO) ve Fresison (IEO) (66)														
Büyük Önerme Küçük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmma	Meşrûta-i Mâsse	Ortîyye-i Âmma	Ortîyye-i Mâsse	Vakîyye-i Lî Dâime (Vakîyye)	Müntezze-i Lî Dâime (Müntezze)	Vücûdiyye-i Lî Dâime	Vücûdiyye-i Lî Zarûriyye	Mutlaka-i Âmma	Mümkîne-i Âmma	Mümkîne-i Mâsse	
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için dördüncü şekilde öncüllerde kullanılmayan iki mümkîne hariç kalan önergeler küçük önerme olabilir ve hepsinde sonuç dâime-i mutlakadır.		Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Küçük önerme olan olumlu zarûriyye-i mutlakının düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.				Dördüncü şeklin Fesapo (EAO) ve Fresison (EIO) modlarında olumsuzları düz döndürülebilen altı önermenin (sevâlib-i sitta) dışındaki önergeler büyük öncül ise bu şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkîne hariç kalan önergelerden biri olabilir.							
Dâime-i Mutlaka			Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Küçük önerme olan olumlu dâime-i mutlakının düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.											
Meşrûta-i Âmma			Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Küçük önerme olan olumlu meşrûta-i âmmanın düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.											
Meşrûta-i Mâsse			Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Meşrûta-i mâseden devamsızlık kaldırılınca meşrûta-i îmme olur. Olumlu meşrûta-i âmmanın düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.											
Ortîyye-i Âmma			Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Küçük önerme olan olumlu Ortîyye-i âmmede kaldırılarak bir devamsızlık kaydı yoktur ve bu önermenin düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.											
Ortîyye-i Mâsse			Hîniyye-i Mutlaka Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Ortîyye-i mâseden devamsızlık kaldırılınca Ortîyye-i îmme olur. Olumlu Ortîyye-i âmmanın düz döndürmesi Hîniyye-i mutlakadır. Sonuç da budur.											
Vakîyye-i Lî Dâime (Vakîyye)	Dâime-i Mutlaka Büyük öncül dâimetynden (zarûriyye- i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olduğu için dördüncü şekilde öncüllerde kullanılmayan iki mümkîne hariç kalan önergeler küçük önerme olabilir ve hepsinde sonuç dâime-i mutlakadır.		Mutlaka-i Âmma Büyük önerme dâimetynden (zarûriyye-i mutlaka ile dâime-i mutlaka) olmadığundan sonuç küçük önermenin devamsızlık kaydı kaldırılarak düz döndürmesidir. Bu beş önermenin içerisinde devamsızlık kaydı olmayanların düz döndürmeleri ile devamsızlık kaydı olanların bu kayıt kaldırıldıktan sonraki düz döndürmeleri mutlaka-i îmmedir. Doleysıyla hepsinin sonucu mutlaka-i îmmedir.											
Müntezze-i Lî Dâime (Müntezze)														
Vücûdiyye-i Lî Dâime														
Vücûdiyye-i Lî Zarûriyye														
Mutlaka-i Âmma	Dördüncü şekilde iki mümkîne öncüllerde kullanılmaz.													
Mümkîne-i Mâsse														

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Altıncı Mod (AOO) (12)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme	Dördüncü şeklin altıncı modunda (AOO) küçük öncül tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri olamaz.						Dördüncü şeklin altıncı modunda (AOO) olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz.						Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.
Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Meşrûta-i Âmme	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Meşrûta-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Örfiyye-i Âmme	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Örfiyye-i Hâsse	Dâime-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Âmme							
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Dördüncü şeklin altıncı modunda (AOO) tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.												
Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)													
Vücûdiyye-i Lâ Dâime													
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye													
Mutlaka-ı Âmme													
Mümkine-i Âmme													
Mümkine-i Hâsse													

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL																			
Altıncı Mod (AOO)																			
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-ı Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse						
Küçük Önerme	Dâime-i Mutlaka Bu kıyasın sonuçları ikinci şekilde ırcâ edilerek ispat edilir. Dolayısıyla ikinci şekilde küçük önermesi hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) büyük önermesi vasfiyye-i erbaadan olan sonuçlarla buradaki sonuçlar aynıdır. İkinci şekilde büyük öncüllerden biri sevâlib-i sitteden dâimeteyn (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) olduğunda sonuç dâime-i mutlaka olduğuna için sonuç dâime-i mutlakadır.						Örfiyye-i Âmme Bu kıyasın sonuçları ikinci şekilde ırcâ edilerek ispat edilir. Dolayısıyla ikinci şekilde küçük önermesi hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) büyük önermesi vasfiyye-i erbaadan olan sonuçlarla buradaki sonuçlar aynıdır. İkinci şekilde büyük öncüllerden biri sevâlib-i sitteden dâimeteyn (zarûriyye-i mutlaka ve dâime-i mutlaka) olduğunda sonuç dâime-i mutlaka olur. Dâimeteyn dışında kalan dört önermesi olan vasfiyye-i erbaadan biri büyük öncül olduğunda ise sonuç küçük önermeden devamsızlık, zorunsuzluk ve zorunluluk kayıtlarının kaldırılmasıyla küçük önermedir. Dolayısıyla aynı yöntem burada da uygulanır. Hâsseteyn olan küçük öncüller ırcâ sırasında döndürülerek örfiyye-i hâsse olur. Bunlardan devamsızlık kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Sonuçların modalitesi de budur.						Dördüncü şeklin altıncı modunda (AOO) olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz.						Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.
Meşrûta-i Hâsse ve Örfiyye-i Hâsse																			
Dördüncü şeklin altıncı modunda (AOO) küçük öncül tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri olamaz. Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.																			

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL													
Yedinci Mod (OAO) (22)													
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmme	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmme	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmme	Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme													
Zarûriyye-i Mutlaka	Dördüncü şeklin yedinci modunda (OAO) tikel olumsuzları döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışında kalan önermelerden biri büyük öncül olamaz. Yine dördüncü şekilde öncül olarak kullanılmayan iki mümkün hariç kalan önermeler ise büyük öncülü hâsseteynden olan kıyasta küçük öncül olabilir.			Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.
Dâime-i Mutlaka		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							
Meşrûta-i Âmme		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							
Meşrûta-i Hâsse		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							
Örfiyye-i Âmme		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							
Örfiyye-i Hâsse		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i Lâ Dâime							
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime							
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime							
Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime							
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime							
Mutlaka-i Âmme		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i Lâ Dâime							
Mümkine-i Âmme		Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.											
Mümkine-i Hâsse													

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL						
Yedinci Mod (OAO)						
Büyük Önerme	Meşrûta-i Hâsse		Örfiyye-i Hâsse		Mümkine-i Âmme	Mümkine-i Hâsse
Küçük Önerme						
Zarûriyye-i Mutlaka	Hiniyye-i Lâ Dâime Zarûriyye-i mutlakının düz döndürmesi hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.				Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.	
Dâime-i Mutlaka	Hiniyye-i Lâ Dâime Dâime-i mutlakının düz döndürmesi hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Meşrûta-i Âmme	Hiniyye-i Lâ Dâime Meşrûta-i âmmenin düz döndürmesi hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Meşrûta-i Hâsse	Hiniyye-i Lâ Dâime Meşrûta-i hâsseden devamsızlık kaldırılınca meşrûta-i âmme olur. Meşrûta-i âmmenin düz döndürmesi ise hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Örfiyye-i Âmme	Hiniyye-i Lâ Dâime Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Örfiyye-i Hâsse	Hiniyye-i Lâ Dâime Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaldırılınca örfiyye-i âmme olur. Örfiyye-i âmmenin düz döndürmesi ise hiniyye-i mutlaka-ıdır. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan hiniyye-i mutlaka hiniyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vaktiyye-i lâ dâimedeki devamsızlık kaldırılınca vaktiyye-i mutlaka olur. Vaktiyye-i mutlakının düz döndürmesi ise mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.					
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Müntezire-i lâ dâimedeki devamsızlık kaldırılınca müntezire-i mutlaka olur. Müntezire-i mutlakının düz döndürmesi ise mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.					
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ dâimedeki devamsızlık kaldırılınca mutlaka-ı âmme olur. Mutlaka-i âmmenin düz döndürmesi ise yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.					
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i lâ zarûriyyenin düz döndürmesi mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.					
Mutlaka-i Âmme	Vücûdiyye-i Lâ Dâime Mutlaka-i âmmenin düz döndürmesi yine mutlaka-ı âmmedir. Büyük önermedeki devamsızlık kaydı döndürmeye eklenir. Devamsızlıkla kayıtlanan mutlaka-ı âmme ise vücûdiyye-i lâ dâimedir. Sonucun modalitesi de budur.					
Mümkine-i Âmme	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.					
Mümkine-i Hâsse	Dördüncü şeklin yedinci modunda (OAO) tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz. Dördüncü şekilde öncüllerde kullanılmayan iki mümkün hariç kalan önermeler ise büyük öncülü hâsseteynden biri olan kıyasta küçük öncül olabilir.					

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL														
Sekizinci Mod (IEO) (12)														
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmе	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmе	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Mutlaka-i Âmmе	Mümkine-i Âmmе	Mümkine-i Hâsse	
Küçük Önerme	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Zarûriyye-i Mutlaka	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Dâime-i Mutlaka	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Meşrûta-i Âmmе	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) olumsuzları düz döndürülebilin altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz.													
Meşrûta-i Hâsse	Zarûriyye-i Lâ Dâime	Dâime-i Lâ Dâime	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse								
Örfiyye-i Âmmе	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) olumsuzları düz döndürülebilin altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz.													
Örfiyye-i Hâsse	Dâime-i Lâ Dâime	Dâime-i Lâ Dâime	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse	Örfiyye-i Hâsse								
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Müntezire-i Lâ Dâime (Müntezire)	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Vücûdiyye-i Lâ Dâime	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önerme olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) dışındaki önermelerden biri küçük öncül olamaz.													
Mutlaka-i Âmmе	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													
Mümkine-i Âmmе	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													
Mümkine-i Hâsse	Dördüncü şekilde iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													

KIYASLARDA MODALİTE DÖRDÜNCÜ ŞEKİL										
Sekizinci Mod (IEO)										
Büyük Önerme	Zarûriyye-i Mutlaka	Dâime-i Mutlaka	Meşrûta-i Âmmе	Meşrûta-i Hâsse	Örfiyye-i Âmmе	Örfiyye-i Hâsse	Vaktiyye Müntezire Vücûdiyye-i Lâ Dâime Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye Mutlaka-i Âmmе	Mümkine-i Âmmе	Mümkine-i Hâsse	
Küçük Önerme	Zarûriyye-i Lâ Dâime		Dâime-i Lâ Dâime		Örfiyye-i Hâsse					
Meşrûta-i Hâsse	Öncüller yer değiştirir. Böylece büyük önerme olan zarûriyye-i mutlakaya artık büyük önerme olan meşrûta-i hâssedeki devamsızlık eklenir ve zarûriyye-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur. Ancak sonuç akimdir.		Öncüller yer değiştirir. Böylece tümel olumsuz küçük öncül olan dâime-i mutlakaya artık büyük önerme olan meşrûta-i hâssedeki devamsızlık eklenir ve dâime-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur. Ancak sonuç akimdir.		Öncüller yer değiştirir. Böylece tümel olumsuz olan meşrûta-i hâsseden zarûret-i mahsûsa kaldırıldığında örfiyye-i hâsse olur. Örfiyye-i hâsseden devamsızlık kaldırıldığında ise örfiyye-i hâsse olur. Dolayısıyla ilk sonuçlar ya meşrûta-i hâsse ya da örfiyye-i hâssedir. Daha sonra bunlara artık büyük öncül olan hâsseteyndeki devamsızlık eklenir ve sonuç meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse olur. Ancak öncüller yer değiştirdiğinden bu tikel olumsuz sonuçlarda büyük terim konu, küçük terim yüklem durumundadır. Doğru sonuç için bu önermeler düz döndürülür. Tikel olumsuz meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâssenin düz döndürmesi ise örfiyye-i hâssedir. Sonuçların modalitesi de budur.		Dördüncü şeklin sekizinci modunda (IEO) olumsuzları düz döndürülebilin altı önerme (sevâlib-i sitte) dışındaki önermelerden biri büyük öncül olamaz.			
Örfiyye-i Hâsse	Zarûriyye-i Lâ Dâime		Dâime-i Lâ Dâime		Örfiyye-i Hâsse					
	Öncüller yer değiştirir. Böylece büyük önerme olan örfiyye-i hâssede zorunluluk olmadığı için artık küçük öncül olan zarûriyye-i mutlakadan zarûret-i mahsûsa kaldırılır ve dâime-i mutlaka olur. Ardından meşrûta-i hâssedeki devamsızlık buna eklenir. Sonuç dâime-i lâ dâime olur. Ancak bu sonuç akimdir.		Öncüller yer değiştirir. Böylece artık küçük önerme olan dâime-i mutlakaya artık büyük önerme olan örfiyye-i hâssedeki devamsızlık eklenir ve sonuç dâime-i lâ dâime olur. Sonucun modalitesi de budur. Ancak bu sonuç akimdir.		Öncüller yer değiştirir. Böylece tümel olumsuz olan meşrûta-i hâsseden zarûret-i mahsûsa kaldırılır ve örfiyye-i hâsse olur. Örfiyye-i hâssede devamsızlık eklenir ve sırasıyla ve örfiyye-i hâsse olur. Böylece bu dört önerme de örfiyye-i hâsse olur. Ardından sonuç düz döndürülür. Sonuç ise tikel olumsuzdur. Tikel olumsuz örfiyye-i hâssenin düz döndürmesi ise tikel olumsuz örfiyye-i hâsse olur. Sonucun modalitesi de budur.					
Bu kıyasdaki öncüller birinci şekilde hâsseteyn sonucu veren yani büyük öncülü hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) küçük öncülü ise sevâlib-i sitte olan kıyaslardaki sonuçlarla ayırtılır. Zira kıyas sonuçları ispat edilmek için birinci şekilde irdâ edilirken öncüller yer değiştirir. Böylece tümel olumsuz küçük öncül olan hâsseteyn (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) büyük öncül olur. Büyük öncül olan altı önerme ise küçük öncül olur. Birinci şekilde büyük öncül vasfiyye-i erbaadan olduğunda küçük önermedeki devamsızlık, zorunsuzluk ve zarûret-i mahsûsa kaldırılmak ve büyük önermede olan devamsızlık eklemek suretiyle sonuç küçük önerme gibidir. Ancak bu sonuçlar döndürülen önermede büyük terimden küçük terime doğru olmaktadır. Doğru şekilde okunması için düz döndürülür. Akim olan sonuçlar bir yana bırakılırsa tikel olumsuz hâsseteynin (meşrûta-i hâsse ve örfiyye-i hâsse) döndürmesi örfiyye-i hâssedir. Dolayısıyla sonuçlar da örfiyye-i hâssedir.										

## EK 6 : MODAL ÖNERMELER VE MODAL KIYASLARDA SEMBOLLER

MODAL ÖNERMELER İÇİN SEMBOLLER 1		
Genel olarak köşeli semboller zorunluluğa, oval semboller devama, düz yatay çizgileri fiile ve devamsızlığa, düz dik çizgileri ise imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelecek şekilde kullandık.		
Zarûriyye-i Mutlaka		Zâtî zorunluluğun dört köşenin sınırladığı kareye daha yakın bir anlam taşıdığını düşündüğümüzden zarûriyye-i mutlakanın sembolünü kare olarak belirledik.
Dâime-i Mutlaka		Zâtî devamın dâimî hareketi hatırlatan daireye daha yakın bir anlam taşıdığını düşündüğümüzden dâime-i mutlakanın sembolünü daire olarak belirledik.
Meşrûta-i Âmme		Meşrûta-i âmmede zâtî zorunluluk yerini vasfî zorunluluğa bıraktığından yani zorunluluk anlamında bir tür eksilme olduğundan meşrûta-i âmmeyi bir kenarı eksik kare ile karşıladık.
Meşrûta-i Hâsse		Meşrûta-i hâsse, meşrûta-i âmme'nin zâtî devamsızlıkla kayıtlı olduğu için meşrûta-i hâsse için meşrûta-i âmmenin şekli olan eksik karenin üzerine devamsızlığı belirtmek üzere düz bir çizgi ekledik.
Örfiyye-i Âmme		Örfiyye-i âmmede zâtî devam yerini vasfî devama bıraktığından yani devamlılıkta bir tür eksilme olduğundan örfiyye-i âmmeyi bir bölümü eksik daire ile karşıladık. Fakat vasfiyye-i erbaadan olması dolayısıyla meşrutalarla ilişkisini de dikkate alarak meşrûta-i âmmenin daha oval biçimi olarak çizdik.
Örfiyye-i Hâsse		Örfiyye-i hâsse, örfiyye-i âmmenin devamsızlıkla kayıtlı olduğu için örfiyye-i hâsse için örfiyye-i âmmenin şekli üzerine devamsızlığı belirtmek üzere düz bir çizgi ekledik.
Vaktiyye-i Mutlaka		Vaktiyye-i mutlaka, belirli vakitteki zorunluluğu ifade ettiğinden bunun için kare gibi köşeli bir şekli kabul ettik. Belirli vakit, gerçekleşen olaylar için bir zarf, bir kap gibi olduğundan köşeliliği bozmadan kaba benzer bir şekil çizdik.
Vaktiyye-i Lâ Dâime (Vaktiyye)		Vaktiyye-i lâ dâime (vaktiyye), vaktiyye-i mutlakanın devamsızlıkla kayıtlı olduğu için vaktiyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mutlaka-i Vaktiyye		Mutlaka-i vaktiyye vaktiyye-i mutlakadaki zorunluluğun kaldırılarak nispetin belirli vakitteki fiiliyetini ifade ettiğinden buna uygun olarak vaktiyye-i mutlakada zorunluluğu ifade eden köşeleri ovalleştirdik ve şekli fiiliyeti ifade eden yatay düz çizgiye yakınlaştırdık.
Mutlaka-i Vaktiyye-i Lâ Dâime		Mutlaka-i vaktiyye-i lâ dâime, mutlaka-i vaktiyyenin devamsızlıkla kayıtlı olduğu için mutlaka-i vaktiyyeyi ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mümkine-i Vaktiyye		Mümkine-i vaktiyye, vaktiyye-i mutlakadaki zorunluluğun muhalif yönden olumsuz kılınması olduğundan bunun için vaktiyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine imkân ve zorunsuzluğu ifade eden dikey bir çizgi ekledik.

MODAL ÖNERMELER İÇİN SEMBOLLER 2		
Genel olarak köşeli semboller zorunluluğa, oval semboller devama, düz yatay çizgileri fiile ve devamsızlığa, düz dik çizgileri ise imkâna ve zorunsuzluğa karşılık gelecek şekilde kullandık.		
Müntezîre-i Mutlaka		Müntezîre-i mutlaka belirsiz vakitteki zorunluluğu ifade ettiğinden bunun için de yine vaktiyye-i mutlakadaki gibi köşeli bir şekli kabul ettik. Ancak belirsiz vaktin, gökyüzünün yeri kuşattığı gibi zamanları kuşattığı düşüncesinden hareketle müntezîre-i mutlakayı kenarları aşağıya yönelik ters bir kap gibi çizdik. Böylece vaktiyye-i mutlakaya karşılık olarak belirlediğimiz şeklin tam tersini sembol olarak kabul ettik.
Müntezîre-i Lâ Dâime (Müntezîre)		Müntezîre-i lâ dâime (müntezîre), müntezîre-i mutlakanın devamsızlıkla kayıtlı olduğu için müntezîre-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mutlaka-i Müntezîre		Mutlaka-i müntezîre, müntezîre-i mutlakadaki zorunluluğun kaldırılarak nispetin belirsiz vakitteki fiiliyetini ifade ettiğinden buna uygun olarak müntezîre-i mutlakada zorunluluğu ifade eden köşeleri ovalleştirdik ve şekli fiiliyeti ifade eden yatay düz çizgiye yakınlaştırdık.
Mutlaka-i Müntezîre-i Lâ Dâime		Mutlaka-i müntezîre-i lâ dâime, mutlaka-i müntezîrenin devamsızlıkla kayıtlı olduğu için için mutlaka-i müntezîreyi ifade eden şeklin üzerine devamsızlığı ifade eden yatay düz bir çizgi ekledik.
Mümkine-i Dâime		Mümkine-i dâime, müntezîre-i mutlakadaki zorunluluğun muhalif yönden olumsuz kılınması olduğundan bunun için müntezîre-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine imkân ve zorunsuzluğu ifade eden dikey bir çizgi ekledik.
Mutlaka-i Âmme		Mutlaka-i âmme nispetin fiiliyetini ifade ettiğinden, devamsızlık ve zorunsuzluk gibi kayıtlar içermediğinden bu önermeyi ve genel olarak fiiliyeti ve devamsızlığı yatay düz bir çizgi ile ifade ettik.
Vücûdiyye-i Lâ Dâime		Vücûdiyye-i lâ dâime, mutlaka-i âmmenin devamsızlıkla kayıtlı olduğu için mutlaka-i âmmeyi ifade eden düz çizginin üzerine devamsızlığa karşılık olarak yatay bir düz çizgi daha eklemek suretiyle iki yatay düz çizgiyi sembol olarak belirledik.
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye		Vücûdiyye-i lâ zarûriyye, mutlaka-i âmmenin zorunsuzlukla kayıtlı olduğu için mutlaka-i âmmeyi ifade eden düz çizginin üzerine genel olarak imkân ve zorunsuzluğa karşılık olarak belirlediğimiz dikey bir düz çizgi ekledik.
Mümkine-i Âmme		Mümkine-i âmme, zarûriyye-i mutlakanın çelişgi ve hükme muhalif yönden yani tek yönden zorunluluğun olumsuzlanması olduğundan bunun için tek bir dikey çizgiyi sembol kabul ettik.
Mümkine-i Hâsse		Mümkine-i hâsse, hükme hem muvafık hem de muhalif yönden yani iki yönden de zorunluluğun olumsuzlanması olduğundan bunun için mümkün-i âmmeyi karşılayan dikey çizgiye bir çizgi daha eklemek suretiyle iki dikey çizgiyi sembol olarak belirledik.
Hiniyye-i Mutlaka		Hiniyye-i mutlaka öznenin vashının bazı vakitlerinde nispetin fiiliyetini ifade ettiğinden fiiliyeti karşılamak üzere mutlaka-i vaktiyye için de oval kap şeklinin altına yatay düz bir çizgi eklenmesiyle oluşan sembolü kabul ettik.
Hiniyye-i Lâ Dâime		Hiniyye-i lâ dâime, hiniyye-i mutlakanın özün devamsızlığıyla kayıtlı olduğu için hiniyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine devamsızlığa karşılık olarak yatay bir düz çizgi daha eklemek suretiyle oluşan sembolü belirledik.
Hiniyye-i Mümkine		Hiniyye-i mümkün, yüklemli önermede muhalif yönden zorunluluğun kaldırılması ile hükmolunan önerme olduğundan bunun için Hiniyye-i mutlakayı ifade eden şeklin üzerine zorunsuzluğa ve imkâna karşılık olarak dikey bir düz çizgi eklemek suretiyle oluşan sembolü belirledik.

MODAL ÖNERMELERİN ANLAMI YAPISI VE MODAL ÖNERMELER ARASI İLİŞKİLER 1									
ÖNERMENİN ADI	SEMBOLÜ	ANLAMI	İÇERİĞİ		ÇELİŞİĞİ		OLUMLU DÖNDÜRMESİ	TÜMEL OLUMSUZ DÖNDÜRMESİ	TİKEL OLUMSUZ DÖNDÜRMESİ
Zaruriyye-i Mutlaka	□	Zati Zorunluluk					⌋	○	
Daime-i Mutlaka	○	Zati devam					⌋	○	
Meşrute-i Âmme	⌋	Vasfa bağı zorunluluk			⌋		⌋	⌋	
Meşrute-i Hâsse	⌋	Zatın devamsızlığıyla kayıtlı vasfa bağı zorunluluk	⌋	—	⌋	○	⌋	⌋	⌋
Örfiyye-i Âmme	⌋	Vasfa bağı devam			⌋		⌋	⌋	
Örfiyye-i Hâsse	⌋	Zatın devamsızlığıyla kayıtlı vasfa bağı devam	⌋	—	⌋	○	⌋	⌋	⌋
Vaktiyye-i Mutlaka	⌋	Belirli vakitte fiilen gerçekleşme zorunluluğu			⌋		—		
Mutlaka-i Vaktiyye	⌋	Belirli vakitte fiilen gerçekleşme							
Vaktiyye-i Lâ Daime (Vaktiyye)	⌋	Zatın devamsızlığıyla kayıtlı olarak belirli vakitte gerçekleşme zorunluluğu	⌋	—	⌋	○			
Mümkine-i Vaktiyye	⌋	Belirli vakitte nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması	⌋						

MODAL ÖNERMELERİN ANLAMI YAPISI VE MODAL ÖNERMELER ARASI İLİŞKİLER 2									
ÖNERMENİN ADI	SEMBOLÜ	ANLAMI	İÇERİĞİ		ÇELİŞİĞİ		OLUMLU DÖNDÜRMESİ	TÜMEL OLUMSUZ DÖNDÜRMESİ	TİKEL OLUMSUZ DÖNDÜRMESİ
Müntezire -i Mutlaka	⌋	Belirsiz vakitte fiilen gerçekleşme zorunluluğu			⌋		—		
Mutlaka-i Müntezire	⌋	Belirsiz vakitte fiilen gerçekleşme							
Müntezire-i Lâ Daime (Müntezire)	⌋	Zatın devamsızlığıyla kayıtlı olarak belirsiz vakitte gerçekleşme zorunluluğu	⌋	—	⌋	○			
Mümkine-i Daime	⌋	Belirsiz vakitte nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması	⌋						
Mutlaka-i Âmme	—	Fiilen gerçekleşme					—		
Vücûdiyye-i Lâ Daime	⌋	Devamsızlıkla kayıtlı fiilen gerçekleşme	—	—	○	○	—		
Vücûdiyye-i Lâ Zarûriyye	⌋	Zorunsuzlukla kayıtlı fiilen gerçekleşme	—		○	□	—		
Mümkine-i Âmme		Hükme muhalif yönden zorunluluğun olumsuzlanması							
Mümkine-i Hâsse	⌋	Hükme hem muvafık hem muhalif yönden zorunluluğun olumsuzlanması			□	□			
Hiyaiyye-i Mutlaka	⌋	Bazı zamanlarda fiilen gerçekleşme							
Hiyaiyye-i Lâ Daime	⌋	Devamsızlıkla kayıtlı olarak bazı zamanlarda fiilen gerçekleşme	⌋	—					
Hiyaiyye-i Mümkine	⌋	Bazı zamanlarda nispetin zorunluluğunun olumsuzlanması	⌋						







MODAL KİYASLARDA SEMBOLLER ÜÇÜNCÜ ŞEKİL (143)													
Büyük Önerme	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
Küçük Önerme	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
□	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
○	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
∩	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
∩̄	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
∪	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
∪̄	□	○	∩	∩̄	∪	∪̄	⊂	⊃	=	⊥	—		
⊂	□	○	—	=	—	=	⊂	⊃	=	⊥	—		
⊃	□	○	—	=	—	=	⊂	⊃	=	⊥	—		
=	□	○	—	=	—	=	⊂	⊃	=	⊥	—		
⊥	□	○	—	=	—	=	⊂	⊃	=	⊥	—		
—	□	○	—	=	—	=	⊂	⊃	=	⊥	—		
	<p>Üçüncü Şekilden Modal Kıyasın Kuralları ve Sonuçları:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>Üçüncü şekilden kıyaslarda da birinci şekilde olduğu gibi küçük önermenin fiiliyeti şart olduğundan iki Mümkine K.Ö. olamaz.</li> <li>B.Ö. Vasfiyye-i Erbaa'dan yani iki Meqruta ile iki Örfiyye'den biri değilse birinci şekilde olduğu gibi sonucun da modalitesi olur.</li> <li>B.Ö. Vasfiyye-i Erbaa'dan yani iki Meqruta ile iki Örfiyye'den biri ise sonuç K.Ö. nin düz döndürmesi gibidir. Döndürmede devamsızlık kaydı varsa kaldırılır. Ancak B.Ö. de devamsızlık kaydı varsa yani B.Ö. Meqruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse'den (Hâsseteyn) biri ise sonuca devamsızlık kaydı yine eklenir.</li> </ol> <p>Buna göre; Zaruriyye-i Mutlaka, Daim-i Mutlaka, Meqruta-i Âmme ve Örfiyye-i Âmme'nin düz döndürmesi Hiyniyye-i Mutlaka olduğundan sonuç da Hiyniyye-i Mutlaka'dır. Meqruta-i Hâsse ile Örfiyye-i Hâsse'nin düz döndürmesi normalde Hiyniyye-i Lâ Daimedir. Ancak bu önergelerin döndürülmesinde devamsızlık kaydı kaldırılınca bunlar yine âmmeteyn (Meqruta-i Âmme ve Örfiyye-i Âmme) olur ve döndürmeleri de Hiyniyye-i Mutlakadır. Ancak B.Ö. Meqruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse'den (Hâsseteyn) biri ise sonuca devamsızlık kaydı yine eklenir ve sonuç Hiyniyye-i Lâ Dâime olur. Vaktiyye-i Mutlaka, Münteşire-i Mutlaka, Vücudiyye-i Lâ Daim, Vücudiyye-i Lâ Zaruriyye ile Mutlaka-i Âmme'nin düz döndürmeleri Mutlaka-i Âmme olduğundan sonuç Mutlaka-i Âmme'dir. Vaktiyye-i Lâ Daim ile Münteşire-i Lâ Daim'den devamsızlık kaydı kaldırıldığında sırasıyla Vaktiyye-i Mutlaka ve Münteşire-i Mutlaka olduklarından bu önergeler K.Ö olduğunda sonuç yine Mutlaka-i Âmme olur. Ancak B.Ö. Meqruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse'den (Hâsseteyn) biri ise sonuca devamsızlık kaydı yine eklenir ve sonuç Vücudiyye-i Lâ Daim olur.</p>												



MODAL KIYASLAR DÖRDÜNCÜ ŞEKİL Fesapo ve Fresison (66)													
Büyük Önerme	□	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄	⊃	⊃̄	=	⊥	—		
Küçük Önerme	□	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄	⊃	⊃̄	=	⊥	—		
□	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
○	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⌈	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⌈̄	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⌋	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⌋̄	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⊃	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⊃̄	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
=	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⊥	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
—	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							

1. Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki Mümkine öncüllerde kullanılmaz.

2. Dördüncü şeklin dördüncü ve beşinci modları olan Fesapo (EAO) ve Fresison' da (EIO) B.O. olumsuz olduğundan olumsuzları düz döndürülebilin altı önermeden (Sevâlib-i Sitte) yani Zaruriyye-i Mutlaka, Daimi-i Mutlaka, Meşruta-i Âmme, Meşruta-i Hâsse, Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse'den biri olmalıdır.

3. B.Ö. bu altı önermeden Zaruriyye-i Mutlaka ve Daimi-i Mutlaka ise sonuç Daimi-i Mutlaka çıkar. B.O. bu ikisinin dışındaki dört önermeden (Vasfiyye-i Erbaa) biri ise sonuçlar ise devamsızlık kaydının kaldırılması ile K.Ö. nin düz döndürmesidir. Meşruta-i Âmme ile Örfiyye-i Âmme'nin düz döndürmeleri Hiyyiyye-i Mutlaka'dır. Meşruta-i Hâsse ile Örfiyye-i Hâsse'nin düz döndürmeleri ise Hiyyiyye-i Lâ Daimi'dir. Ancak bunlardan devamsızlık kaydı kaldırılınca bunların sonucu da Hiyyiyye-i Mutlaka olur. Vaktiyye-i Mutlaka, Münteşire-i Mutlaka, Vücudiyye-i Lâ Daimi, Vücudiyye-i Lâ Zaruriyye ile Mutlaka-i Âmme'nin düz döndürmeleri Mutlaka-i Âmme olduğundan sonuç Mutlaka-i Âmme'dir. Vaktiyye-i Mutlaka ile Münteşire-i Mutlaka kıyaslarda kullanılan meşhur önermelerden değildir. Ancak Vaktiyye-i Lâ Daimi ile Münteşire-i Lâ Daimi'den devamsızlık kaydı kaldırıldığında sırasıyla Vaktiyye-i Mutlaka ve Münteşire-i Mutlaka olduklarından bu önermeler K.Ö. olduğunda sonuç yine Mutlaka-i Âmme olur.

MODAL KIYASLAR DÖRDÜNCÜ ŞEKİL Altıncı Mod (AOO) (12)													
Büyük Önerme	□	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄	⊃	⊃̄	=	⊥	—		
Küçük Önerme	□	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄	⊃	⊃̄	=	⊥	—		
□													
○													
⌈													
⌈̄	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⌋													
⌋̄	○	○	⌈	⌈̄	⌋	⌋̄							
⊃													
⊃̄													
=													
⊥													
—													

1. Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki Mümkine öncüllerde kullanılmaz.

2. Dördüncü şeklin altıncı modunda Bsafoson (AOO) K.Ö. tikel olumsuz olduğundan K.Ö. tikel olumsuzları düz döndürülebilin iki önermeden yani Meşruta-i Hâsse ile Örfiyye-i Hâsse'den biri olmalıdır.

3. Dördüncü şeklin altıncı modunda da sonuç çıkartmak için özel bir kural yoktur. Bu modun sonuçlarının ispatı için K.Ö. düz döndürülerek kıyas ikinci şeklin dördüncü modu olan Baroco'ya (AOO) ırcâ edilir. Dolayısıyla bu maddaki sonuçlar; ikinci şekilde K.Ö. nin Meşruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse, B.Ö. nin de olumsuzları düz döndürülebilin altı önermeden (Sevâlib-i Sitte) yani Zaruriyye-i Mutlaka, Daimi-i Mutlaka, Meşruta-i Âmme, Meşruta-i Hâsse, Örfiyye-i Âmme ve Örfiyye-i Hâsse'den biri olduğundaki sonuçlarla aynıdır. Buna göre B.Ö. Zaruriyye-i Mutlaka veya Daimi-i Mutlaka ise sonuç Daimi-i Mutlaka olur. B.Ö. Vasfiyye-i Erbaa'dan biri ise sonuç ikisi de tikel olumsuz olan K.Ö.'lerdeki devamsızlık kaydının kaldırılması ve döndürülmeleri ile Örfiyye-i Âmme olur.

MODAL KIYASLAR DÖRDÜNCÜ ŞEKİL Yedinci Mod (OAO) (22)													
Büyük Önerme													
Küçük Önerme													
Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki Mümkine öncüllerde kullanılmaz.													

1. Dördüncü şeklin yedinci modunda Etosanon (OAO) B.Ö. tikel olumsuz olduğundan B.Ö. tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önermeden yani Meşruta-i Hâsse ile Örfiyye-i Hâsse'den biri olmalıdır. Buna göre 22 kıyas sonuç verir.

2. Dördüncü şeklin altıncı modunda da sonuç çıkartmak için özel bir kural yoktur. Bu mod sonuçlarının ispatı için üçüncü şekle ırcâ edilir. Bunun için B.Ö. düz döndürülerek kıyas üçüncü şeklin altıncı modu olan Bocardo'ya (OAO) formuna getirilir. Dolayısıyla bu moddaki sonuçlar; üçüncü şekilde B.Ö. nin Meşruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse, olduğundaki sonuçlarla aynıdır. Buna göre K.Ö. olumsuzları döndürülen altı önermeden (Sevâlibi Sitte) yani Zaruriyye-i Mutlaka, Daime-i Mutlaka, Meşruta-i Âmme, Örfiyye-i Âmme, Meşruta-i Hâsse ya da Örfiyye-i Hâsse'den biri ise sonuç Hîniyye-i Lâ Daime olur. K.Ö. kalan önermelerden biri ise sonuç Vücdiyye-i Lâ Daime olur.

Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki Mümkine öncüllerde kullanılmaz.

MODAL KIYASLAR DÖRDÜNCÜ ŞEKİL Sekizinci Mod (EIO) (12)													
Büyük Önerme													
Küçük Önerme													
Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.													

Tümel olumsuzları düz döndürülebilir altı önerme (sevâlib-i sitte) dışında kalan önermeler büyük öncül olamaz.


Tikel olumsuzları düz döndürülebilir iki önerme olan hâsseteyn dışında kalan önermeler küçük öncül olamaz.

Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.

1. Dördüncü şekilden kıyasta öncüllerin fiiliyeti şart olduğundan iki mümkün öncüllerde kullanılmaz.

2. Dördüncü şeklin sekizinci modunda da sonuç çıkartmak için özel bir kural yoktur. Bununla birlikte sonuç çıkartmak için öncüller yer değiştirilir yani büyük önerme küçük, küçük önerme de büyük önerme yapılarak kıyas kıyas birinci şeklin dördüncü modu olan Ferio'ya (EIO) ırcâ edilir. Daha sonra çıkan sonuç doğru şekilde yani küçük terimden büyük terime doğru okunması için düz döndürülür. Bu modda ve ırcâ edildiği birinci şeklin dördüncü modu olan Ferio'da sonuç tikel olumsuzdur. Dolayısıyla çıkan sonuç düz döndürüleceğinden tikel olumsuzları döndürülebilir önermelerden olmalıdır. Tikel olumsuzları düz döndürülebilir önermeler ise yalnızca Meşruta-i Hâsse ile Örfiyye-i Hâsse'dir ve bunların döndürmeleri de Örfiyye-i Hâsse olur. Bu sebeple ırcâ edildiği kıyasta hâsseteyn sonucunu veren öncüllerin yer değiştirmiş hâli bu kıyasta öncül olur. Sonucun da döndürülmesi gerektiğinden kıyasın sonuçları tikel olumsuz hâsseteynin döndürmesi olan Örfiyye-i Hâssedir. Her ne kadar Zaruriyye-i Lâ Daime ile Daime-i Lâ Daime sonuçları da burada da ırcâ edildiği Ferio modunda da bulunsun da akim sayılır.

## Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık

 Mustafa GÖKKAYA\*

ORCID: 0000-0002-0477-157X

Doç. Dr. Nazım HASIRCI

Ankara: Araştırma Yayınları, 2013, 144 sayfa

ISBN: 978-605-4495-49-8

İslam mantık tarihi ve bu alanın öne çıkan konularından biri olan kipli mantık, İslam düşünce tarihi açısından önemli olmasının yanı sıra bir o kadar da ilgi duyulan araştırma konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasırcı'nın "Son Dönem Osmanlı'da Kipli Mantık" adlı eseri kipli mantığın genel durumunun özetinden müteşekkil bir "Giriş" in ardından iki bölüm olarak kurgulanmış olup "Sonuç" ile tamamlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü, "Önerme" konusuna ayrılmıştır. Önermenin tanımı ve yapısı, basit önermeler, kipli önermeler ve kipli önermelerin hükümleri hakkında bilgilerin yer aldığı bu bölümde en geniş ele alınan başlık Osmanlı mantıkçılarında kipli önermeler olmuştur. Yazar, önermelerin tanımı ve yapısı hakkında genel bilgiler verdikten sonra kipli önermeler konusunu ayrıntılarıyla ele almıştır. Burada kipli önermelerin tanımını ve yapısını tanıttıktan sonra Aristoteles'te, İslam mantıkçılarında ve Osmanlı mantıkçılarında kipli önermelere yer vermiştir. Kipli önermeler ise bu bölümde detaylıca işlenen konulardan biri olmuştur.

Önerme genel olarak bir hükmün dil ile ifadesi şeklinde tanımlanır. Önermenin meydana gelebilmesi için konu, yüklem ve bağa ihtiyaç duyulur. Önermeler yapılarına, kiplerine ve işlemlerine göre çeşitli sınıflamalara tabii tutulmaktadır. Yapılarına göre önermeler, yüklemli ve şartlı olarak ikiye ayrılır. Yazar önermeler hakkında verdiği genel bilgilerden sonra kitabın asıl konusu olan kipli önermelere giriş yapar. Kipli önermeler ilk defa Aristoteles tarafından ele alınmıştır. Daha sonra

\* Bozok Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi mustafagokkaya066@gmail.com,

gelen Müslüman mantıkçılar da eserlerinde kipli önermeler konusuna yer vermişlerdir.

Yazar bölümün devamında “mütekaddimin” ve “müteahhirin” mantıkçılarının kipli önermeler konusunda farklı düşündüğünü ifade ederek, bu konudaki görüşleri zikreder. İbn Sînâ'nın da içerisinde bulunduğu mütekaddimin mantıkçıları kipleri, zorunluluk, imkân ve imkânsızlık olarak üç kısımda ele almışlardır. Müteahhirin mantıkçıları ise zorunluluk, devam, fiil ve imkân olmak üzere dört kısımda incelemişlerdir.

Kipli önermeler, basit ve bileşik diye ikiye ayrılır. Basit kipli önermeler, genel mutlak (*el-mutlakatü'l-âmm*), genel mümkün (*el-mümkinetü'l-âmm*), mutlak sürekli (*ed-dâimetü'l-mutlaka*), mutlak zorunluluk (*ez-zarûriyyetü'l-mutlaka*), genel şartlı (*meşrûta-i âmm*), ve genel örfî (*el-urfîyyetü'l-âmm*) olmak üzere altı sınıftır. Bileşik kipli önermeler ise özel mümkün (*el-mümkinetü'l-hâssa*), vücûdiyye-i lâ dâime, vücûdiyye-i lâ zarûriyye, münteşire, vaktiyye, özel örfî (*el-urfîyyetü'l-hâsse*) ve özel şartlı (*meşrûta-i hâsse*) olmak üzere yedi tanedir. Yazar kipli önermenin sınıflarını ele aldıktan sonra önermeler arası ilişkiler bağlamında çelişki ve döndürme konularını ele alarak bölümü tamamlar.

İkinci bölümde, “Kıyasın Tanımı ve Yapısı”, “Basit Kesin Kıyaslar”, “Kipli Kıyaslar”, “Osmanlı Mantıkçılarında Kipli Kıyaslar ile Kıyasın Şekilleri” başlıkları ele alınmıştır. İlk olarak kıyasın tanımı ve yapısı işlenirken basit kesin kıyaslar ve kıyasın kurallarının her biri hakkında bilgi sunulmuştur. Basit kesin kıyasın mod ve şekilleri orta terim üzerinden incelenmiştir. Kipli kıyaslar ise bu bölümde detaylıca işlenen konulardan biri olmuştur. Burada birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü şekil ve sonuç veren modları üzerinde durulmuştur. Osmanlı mantıkçılarının ele aldığı altısı basit ve yedisi bileşik toplam on üç tane kipli önerme hakkında bilgiler sunulmuştur. Kitap, “Sonuç” ile nihayete erdirilmiştir.

Kıyas, klasik mantığın temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla önermelerin bir araya gelmesiyle kıyaslar meydana gelir. Kıyas genel olarak önermelerden oluşan bir delildir ki önermeler doğru kabul edildiğinde bizatihi başka bir önermenin ortaya çıktığı akıl yürütme şekli olarak ifade edilir. Önermelerde olduğu gibi kıyaslar da basit ve bileşik olarak ikiye ayrılır. İki öncül bir sonuçtan meydana gelen basit kıyasların, *iktirani* ve *istisnai* olmak üzere iki sınıfı vardır. Yazar kıyasın geçerli sonuç

Mustafa GÖKKAYA

verebilmesi için sekiz tane kural zikreder. Kuralları şu şekilde sıralayabiliriz.

- Her kıyasta, büyük, küçük ve orta diye üç terim bulunmalıdır.
- Ota terim sonuçta bulunmamalıdır.
- Orta terim iki öncülde de tikel olarak alınamaz.
- Sonuç öncüllerin zayıfına bağlıdır, yani öncüllerden birisi olumsuzsa, sonuç olumsuz, birisi tikelse sonuç tikel olur.
- Büyük ve küçük terimlerin öncüllerdeki kapsamı ne kadar ise, sonuçta ondan fazla olamaz.
- İki olumsuz öncülden sonuç çıkmaz.
- İki tikel öncülden sonuç çıkmaz.
- Öncüller olumlu ise sonuç olumsuz olmaz.

Yazar sekiz kuralı zikrettikten sonra basit kesin kıyasların dört şeklini ve sonuç veren modalarını inceler. Daha sonra kitabın asıl konularından olan kipli kıyasları ele alır. Bu bölümde kipli kıyasların şekil ve modlarını ele alırken Mehmet Tahir'in kipli kıyaslara mahsus eseri *Zübdetü muhtelitât mine't-tasdikât*'ı temel kaynak olarak kullanır. Yazar, kipli kıyas açısından önemli bilgilere yer vererek konuyu tamamlar.

Bu kitap, mantık ilminin bütün konularını ele almayı amaçlayan bir çalışma değildir. Çalışmanın odağı son dönem Osmanlı mantıkçılarının kipli mantık faaliyetlerini irdelemektir. Mevzubahis kitabın, son dönem Osmanlı'da kipli mantık konusuna dair temel bilgilere ulaşabileceğimiz bir müracaat kaynağı niteliğinde olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira çalışma, ilgili dönemdeki kipli önermeler ile kipli kıyas hakkında bilgi edinme ve mantık faaliyetlerine dair genel çerçeveye ulaşma imkânı sağlamaktadır.

